

Ovo je bila potvrda da su u ovoj grobnici posmrtni ostaci više ubijenih žena, djece i muškaraca. U prvih nekoliko dana ekshumacije vršeno je uklanjanje naslaga zemlje i utvrđivanje granica grobnice. Ono što je značajno napomenuti jeste da su zločinci nakon prikriivanja posmrtnih ostataka i zatvaranja ove masovne grobnice čitav lokalitet prekrili slojem zemlje visine i do 7 metara. Ovim su željeli prikriti tragove izvršenog zločina, ali i spriječiti širenje neugodnog mirisa. Dovoženje posmrtnih ostataka, zakopavanje i prikriivanje tragova zločina vršeno je više mjeseci.

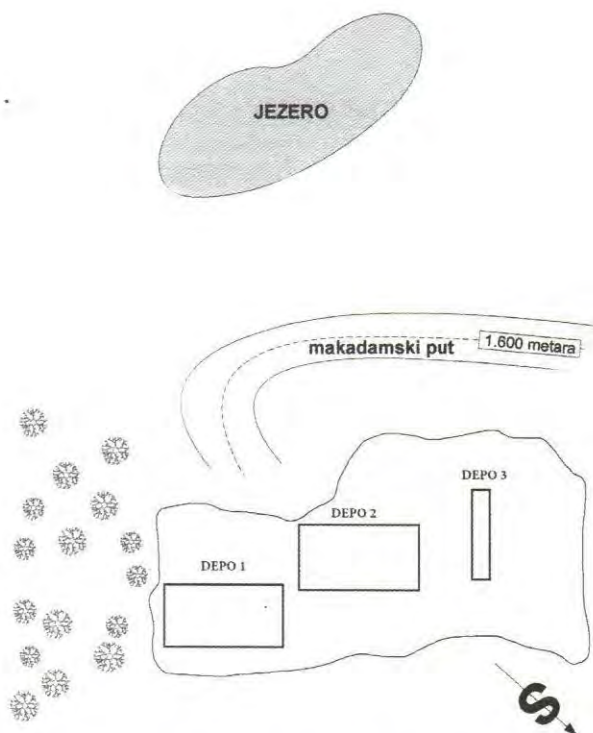
Nailazak na prve kompletne posmrtne ostatke

Posmrtni ostaci žrtava

Čitavo vrijeme na ukopavanju i prikrivanju tragova zločina radili su uposlenici rudnika Omarska. Čitavim projektom prikrivanja zločina na lokalitetu Tomašice rukovodili su ljudi iz rudnika Omarska. Svjedočenja ljudi koji su bili uključeni u ovaj zločin potvrđuju da je velik broj pripadnika srpske vojske, policije i uposlenika rudnika bio angažiran na prikrivanju posmrtnih ostataka na Tomašici. Osim toga lokalno stanovništvo iz Tomašice, Busnova i drugih naselja naseljenim srpskim stanovništvom znao je za postojanje ove grobnice. Na udaljenosti stotinjak metara zračne linije od lokaliteta grobnice nalaze se kuće čiji su vlasnici Srbi. Iz njihovih kuća jasno se može vidjeti ovaj lokalitet. Više od tri mjeseca, skoro svakodnevno, na ovaj lokalitet su dovoženi posmrtni ostaci nevino ubijenih Bošnjaka i Hrvata. Na lokalitetu Tomašice pronađena su tri depoa sa posmrtnim ostacima žrtava. Prema identitetima koji su utvrđeni putem DNK jasno se vidi kako i sa kojih dijelova općine Prijedor su dovoženi posmrtni ostaci.

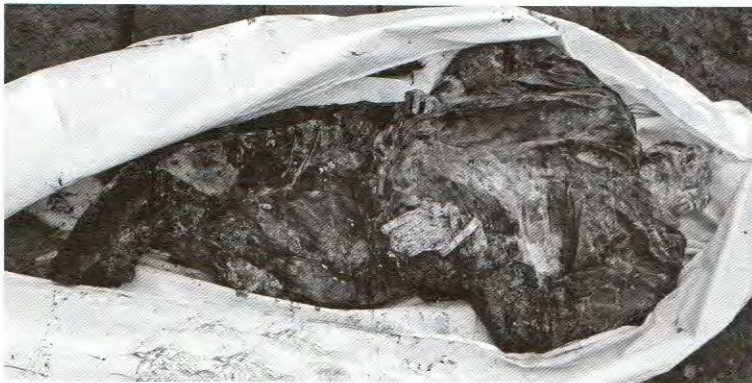
Raspored depoa sa posmrtnim ostacima

Raspored masovne grobnice sa posmrtnim ostacima

U depou 1. bili su prikriveni posmrtni ostaci najvećeg broja žrtava iz Kozarca, grada Prijedora, iz logora Omarska i Keratem. U depou 2. pronađeni su posmrtni ostaci nevino ubijenih žrtava sa područja Mataruškog brda (Biščani, Rizvanović, Rakovčani, Hambarine, Zecovi, Čarakovo) i zatočenici iz logora Keraterm. U depou 3. pronađeni su posmrtni ostaci 4 osobe.⁶²⁰

Posmrtni ostaci žrtava iz depoa 1 izmješteni su na lokalitet Jakarine kose u periodu 1-12. juli 1993. godine. Dio posmrtnih ostataka iz depoa 1, koje zločinci nisu izmjestili ekshumirani su 2004. i 2006. godine. Tom prilikom pronađeni su posmrtni ostaci 16 do sada identifikovanih žrtava.⁶²¹ Prema ratnom dnevniku Ratka Mladića namjera srpskih vojnih, policijskih i civilnih vlasti bila je izmještanje ove primarne masovne grobnice i uništavanje posmrtnih ostataka žrtava. "Pre četiri-pet dana došao je Simo Drljača, raniji načelnik SUP-a Prijedor, uputio ga je Ministar MUP RS-a, a došao je u vezi rudnika Tomašica kod Prijedora, gdje su oni ranije zatrpali 5.000 muslimanskih leševa. Drljača je došao da to utrapa nama, a oni bi da se toga reše (spaljivanjem, mljevenjem ili na neki drugi način). Tu ima svakakvih leševa, a u to su uvukli Subotića. U timu je Drljača, on je bio nosioc dok se to radilo, tu je na sastanku bio general Subotić, Arsić, Drljača, ja i Mile Matijević iz SUP-a Banje Luke. Molim vas za vaš stav oko toga. - Pukovnik Bogojević."⁶²²

Posmrtni ostaci žrtve

⁶²⁰ AINOBiHPUB, Baza podataka.

⁶²¹ Isto.

⁶²² Dana 27. maja 1993. godine na sastanku sa komandom 1. krajiškog korpusa pukovnik Stevo Bogojević, načelnik bezbjednosti 1. krajiškog korpusa, tražio je od generala Ratka Mladića "rješavanje 5.000 muslimanskih leševa." Dnevnik Ratka Mladića je dokazni predmet u suđenju pred MKSJ. Prijepis dnevnika objavljen na <http://www.jugiliks.com/images/Pdf/hag/md2/P01483transcript.pdf>, pristupljen 30. oktobra 2014. godine.

Tokom ekshumacije i identifikacije žrtava iz masovne grobnice Tomašica do sada je identifikovano 289 osoba. Prosjek godina starosti ubijenih je 36,3 godine.⁶²³

Ubijeni po godinama starosti⁶²⁴

r/b	Do 20 godina	20-30 godina	30-40 godina	40-50 godina	50-60 godina	Preko 60 godina
1.	20	90	52	24	28	

Broj identifikovanih iz masovne grobnice Tomašica po naseljima 2014. godine⁶²⁵

Bišćani	Hambarine	Rizvanovići	Čarakovo	Zecovi	Rakovčani	Ostala mjesta
65	34	51	39	35	9	40

Posmrtni ostaci žrtve

Tokom kampanje masovnog ubijanja Bošnjaka i Hrvata od strane srpskih vojnih i policijskih jedinica na području općine Prijedor ubijene su čitave porodice. Iz pojedinih porodica ubijeni su svi muški članovi. Iz porodice Tatarević, majci Havi, ubijeno je šest sinova i muž. Ubijeni su Senad (1961), Sejad (1963), Nihad (1968), Zi-

⁶²³ AINOBiHPUB, Baza podataka.

⁶²⁴ AINOBiHPUB, Baza podataka.

⁶²⁵ AINOBiHPUB, Baza podataka.

Ihad (1969), Zijad (1972), Nishad (1974) i njihov otac Muharem (1939) Tatarević.⁶²⁶ Ubijeni su 23. jula 1992. godine od strane pripadnika tzv. VRS. Prethodno su sve muškarce iz naselja Zecovi srpski vojnici pokupili i odveli ih prema putu Sanski Most - Prijedor. Na udaljenosti od nekoliko stotina metara od njihovih kuća, na lokalnom putu, srpski vojnici ubili su više Bošnjaka iz naselja Zecovi. U traženju posmrtnih ostataka majka Hava Tatarević je provela skoro 22 godine dok konačno njena djeca i muž nisu pronađeni u masovnoj grobnici Tomašica. "Pero Rivić mi je rekao da je vidio da su oni pobijeni dolje kod smeća, uz ovu stranu. Vidio je ubijenog mog muža i jednog sina. Možda ih je vidio sve, ali neće da kaže. Da mi je naći njihove kosti, da ih metnem u mezar i da šta proučim."⁶²⁷ Prilikom ekshumacije iz masovne grobnice Tomašica, na lokalitetu koji je označen kao depo 2, posmrtni ostaci braće Tatarević i njihovog oca pronađeni su na samom dnu grobnice. Pronađeni su jedan pored drugog. Iz ovoga se zaključuje da su njihove posmrtne ostatke zločinci dovezli među prvima. Ovo nam ukazuje i na redosljed prikupljanja posmrtnih ostataka ubijenih u periodu 20-23. jula 1992. godine na području Brda.

Posmrtni ostaci žrtve

Osim braće Tatarević i njihovog oca u Tomašici su pronađeni posmrtni ostaci peterice braće Hegić i njihovog oca Abdulaha. Ubijeni su braća: Asuf (1967), Velid (1964), Vehid (1960), Ragib (1955), Vejsil (1953) i njihov otac Abdulah (1932) He-

⁶²⁶ AINOBIHPUB, *Zapisi o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka*.

⁶²⁷ <http://bosnjaci.wordpress.com/2014/01/08/hava-tatarevic-majka-kojoj-su-cetnici-ubili-muza-i-sestericu-sinova/>, pristupljeno 8. oktobra 2014. godine.

gić.⁶²⁸ Pored njih ubijeno je pet braće i otac iz porodice Ibrahimagić. Posmrtni ostaci ubijene braće Ibrahimagić i njihovog oca pronađeni su i u Tomašici i u sekundarnoj grobnici Jakarina kosa. Tu su pronađeni posmrtni ostaci braće Kasima (1961), Huseina (1963), Samira (1971), Safeta (1971), Hasana (1973), Muhameda (1974) i njihovog oca Himze (1935).⁶²⁹ Bježeći iz Gornjih Agića porodica Ibrahimagić došla je u prijedorsko naselje Biščani i smjestila se u kuću prijatelja. Dana 20. jula 1992. godine srpska vojska je opkolila Biščane i počela izdvajati muškarce i odvoditi u logore ili odmah ubijati. Kada su zločinci došli pred kuću u kojoj su živjeli Ibrahimagići, odmah pred kućom su ubili Kasima Ibrahimagića, a ostale su ubili u bašči Hasana Hegića. Zločinci su pred kućom “prepoznali traktor i kazali: ‘Evo, ovdje je Himzo, mi njega ćeramo.’ Poskidali su im sve vrijedne stvari, onda ih tukli kundacima po cijelom tijelu. Kasima je pred kućom ubio jedan od Tintora odnijevši mu puškom pola glave. Ostali su pobijeni s leđa na livadi Hasana Hegića. Umirali su u strašnim mukama, rukama su u hropcu čupali travu i zemlju.”⁶³⁰ Majka Halima je vidjela ubijanje svoje djece i muža.

Posmrtni ostaci žrtve

⁶²⁸ AINOBIHPUB, *Zapisi o utvrđivanju identiteta i primopredaji posmrtnih ostataka.*

⁶²⁹ AINOBIHPUB, *Baza podataka.*

⁶³⁰ <http://www.avaz.ba/clanak/133126/majka-halima-mogla-je-popoditi-put-pogacama-koje-je-ispekla-komsijama-srbima-a-komsije-joj-zauzvrat-pobile-petoricu-sinova>, pristupljeno 8. oktobra 2014. godine.

VII.3. Zločini nad ženama na području općine Prijedor

U agresiji na R BiH civili su bili najčešće mete pripadnika srpskih vojnih i policijskih snaga. Na području općine Prijedor mete pripadnika srpskih vojnih i policijskih snaga bili su Bošnjaci i Hrvati ali i ostali građani nesrpske nacionalnosti koji nisu podržavali velikosrpsku politiku. U kampanji masovnih zločina nad civilnim stanovništvom nisu bile pošteđene žene i djevojčice. Žene su bile izložene ubijanju i strašnim psihofizičkim torturama a posebno sistematskim silovanjima i drugim oblicima seksualnog zlostavljanja. Od nasilnog zauzimanja vlasti u Prijedoru od strane SDS-a pa do nasilnog protjerivanja nesrpskog stanovništva (preko 50.000 građana nesrpske nacionalnosti), žene su bile izložene ubijanjima. U Prijedoru su ubijene 263 žene i djevojčice. Najveći broj ubijenih su Bošnjakinje i Hrvatice. U Prijedoru je ubijeno 234 Bošnjakinja i 29 Hrvatica.⁶³¹ Žene bošnjačke i hrvatske nacionalnosti u Prijedoru su ubijane u periodu 1992-1995. godine, ali najveći broj njih je ubijen u maju, junu i julu 1992. godine. Među ubijenim ženama je 10 djevojčica. Zločinci su ubijali žene svih starosnih dobi. Najveći broj ubijenih žena je starije životne dobi (oko 50% svih ubijenih). Žene su ubijane u Kozarcu, gradu Prijedoru, u Briševu, Zecovima, Čarakovu, Kamičanima, Hambarinama, Trnopolju, u logorima Omarska, Keraterm i Trnoplje, ubijane su na prostoru čitave općine Prijedor.

Tabela 1. Broj identifikovanih/ekshumiranih i nestalih žena bošnjačke nacionalnosti⁶³²

Bošnjakinje	Identifikovano/ekshumirano	nestalo
	118	115

Tabela 2. Godine starosti ubijenih žena bošnjačke nacionalnosti⁶³³

Godine starosti	Do 18	18-30	30-40	40-50	50-60	Preko 60
	10	16	20	24	46	118

Tabela 1. Broj identifikovanih/ekshumiranih i nestalih žena hrvatske nacionalnosti⁶³⁴

Hrvatice	Identifikovano	nestalo
	24	5

⁶³¹ AINOBiHPUB, Baza podataka i Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni, Udruženje Prijedorčanki Izvor, Prijedor, 2012.

⁶³² Isto.

⁶³³ Isto.

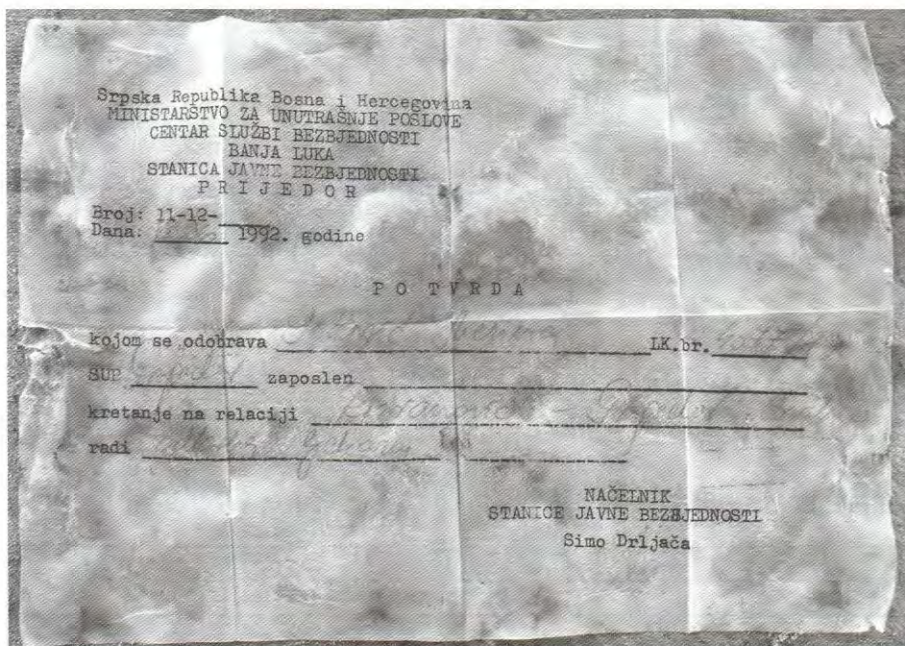
⁶³⁴ Isto.

Tabela 2. Godine starosti ubijenih žena hrvatske nacionalnosti⁶³⁵

Godine starosti	Do 18	18-30	30-40	40-50	50-60	Preko 60
	0	0	5	5	9	10

U ovom dijelu ne želimo na sveobuhvatan i detaljan način opisivati različite oblike zločina počinjenih nad ženama u općini Prijedor, ali želimo naglasiti nekoliko bitnih činjenica.

Od nasilnog i nezakonitog preuzimanja vlasti u općini Prijedor od strane SDS-a i uz pomoć srpskih vojnih i policijskih snaga počinje diskriminatorski odnos prema ženama. Već po uspostavi srpske kontrole nad općinskim institucijama počinje zabrana dolaska i rada u tim institucijama. Skoro sve Bošnjakinje i Hrvatice su otpuštene sa posla i na njihova mjesta postavljeni su kadrovi srpske nacionalnosti. Istovremeno je ograničavano i kontrolirano slobodno kretanje. U toku istraživanja prikupljen je određen broj dokumenata/dozvola za kretanje koji upravo govore o ograničavanju slobode kretanja na području općine Prijedor.

Potvrda/odobrenje SJB Prijedor o kretanju na relaciji Rizvanovići-Prijedor⁶³⁶

⁶³⁵ Isto.

⁶³⁶ AINOBiHPUB, Fotografije sa ekshumacije.

Ograničavanja i diskriminatorski odnos srpskih vlasti u Prijedoru bio je izražen u svim segmentima života. Srpske vlasti su nastojale stvoriti takve uvjete života za Bošnjake i Hrvate kojima će ih natjerati na napuštanje svojih domova i općine Prijedor. Uskraćivanje ili diskriminatorski odnos prilikom kretanja, pružanja medicinske pomoći, kupovine osnovnih životnih namirnica bio je dio plana. "(...) Nesrbima se u bolnicama nije posvećivala jednaka pažnja i ljekarska njega kao bosanskim Srbima..."⁶³⁷ "Pristup zdravstvenim ustanovama je bio veoma otežan. Naročito su patile trudnice i porodilje. Nosile su trudnoću i rađale u ekstremnim uslovima. S.K. iz prigradskog prijedorskog naselja Gomjenica uspjela je doći do bolnice u Prijedoru i tamo se poroditi. „Rodila sam u strahu i za sebe i za bebu. Neki medicinski radnici su mi pristupali veoma neprijateljski, bojala sam se da će me odvojiti od djeteta. Ostali pacijenti su saznali da sam muslimanka i vrijeđali su me. Bojala sam se zaspati. Niko me nije štitio od uvreda i prijetnji koje su mi upućivali.“⁶³⁸ Ovakav odnos srpskih vlasti je bio dominirajući prema Bošnjacima i Hrvatima. Međutim, mora se istaknuti činjenica da je bilo slučajeva gdje su pojedini Srbi nastojali zaštititi svoje sugrađane Bošnjake i Hrvate. Posebnim traumama bile su izložene Bošnjakinje i Hrvatice koje su bile svjedoci ubijanja njihove djece, muževa ili drugih članova porodice i komšija. Većina žena koja je preživjela zločine pripadnika srpskih vojnih i policijskih jedinica u Kozarcu, Bišćanima, Čarakovu, Zecovima, Briševu, u gradu Prijedoru i drugim mjestima općine Prijedor bila je svjedok određenih ubijanja. Zločinci su pred očima majki, supruga, kćerki, sestara ubijali muškarce. Majke su bile svjedoci ubijanja više sinova (braća Ibrahimagić, Hegić, Kadirić), odvođenja i strašnih psihofizičkih tortura. "M.K. iz prijedorskog zaseoka Sredice kazuje: „Ubijali su ih oko naše kuće. Svaki put kada ubiju jednog, traže da im iznesemo vode. Moje dvije maloljetne kćerke i ja smo sve gledale sa prozora. Branila sam im i tjerala ih od prozora ali su one gledale. Poslije smo na tri mjesta ukopavale tijela naših komšija i rođaka. Mi same, moje kćerke i ja.“⁶³⁹ Svjedokinje strašnih zločina, tortura, zastrašivanja, ponižavanja, silovanja doživjele su teške traume i posljedice po zdravlje. Veliki broj žena danas ima psihičke posljedice po zdravlje, upravo zbog onog što su preživjele kao žrtve i svjedoci određenih događaja.

Ubijanje i pokušaji ubistva Bošnjakinja i Hrvatica na području općine Prijedor trajalo je kontinuirano od 1992. do 1995. godine. Ubijanje žena dešavalo se kod njihovih kuća, na ulicama, u logorima, na putu prema logorima i drugim mjestima. Po-

⁶³⁷ ICTY, *Presuda u predmetu Radoslav Brđanin*, paragraf 86.

⁶³⁸ Edin Ramulić, *Izvjestaj o stradanju žena u dolini Sane 1992-2012*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012, str. 7.

⁶³⁹ Isto, str. 10.

red 263 ubijene Bošnjakinje i Hrvatice velik broj žena preživio je i pokušaje ubistva. Svjedokinje koje su preživjele pokušaje ubijanja (i ubijanje njihovih članova porodica) nose duboke traume. Jedna od preživjelih sjeća se: "13. juna 1992. godine došli su srpski vojnici pred našu kuću. Bila sam sa kćerkom i još četiri žene iz komšiluka. Psovali su nas, maltretirali, tražili novac i rekli da će nas zapaliti. Onda su nas natjerali da uđemo u štalu. Zatvorili su nas i na vrata i okolo štale su naslagali komušu od kukuruza i sijeno. Zapalili su i otišli."⁶⁴⁰ Iz razgovora sa preživjelim ženama mogu se čuti strašna svjedočenja o zločinima pripadnika srpskih vojnih i policijskih jedinica.

Jedan od najtraumatičnijih doživljaja za žene bila su silovanja. U jednom broju slučajeva Bošnjakinje i Hrvatice su nakon silovanja ubijene. Takvi slučajevi su se uglavnom dešavali u prijedorskim *logorima smrti*. Žene koje su bile nezakonito zatočene u logorima i drugim mjestima zatočenja bile su sistematski silovane. Pored toga što su same bile izložene silovanjima, žene su stalno bile izložene strahu da će im zločinci silovati kćerke. U jednom broju slučajeva silovanja, majke su bile prisiljene gledati silovanje svojih kćerki od kojih su najveći broj njih bile maloljetnice. Bilo je slučajeva da su zajedno bile silovane majke i kćerke. Silovanja žena bila su kako pojedinačna, tako i grupna. Jednu ženu je u velikom broju slučajeva silovalo više zločinaca. Bilo je slučajeva da je jednu ženu silovalo preko 10 muškaraca. Svjedoci silovanja govore: "Kaja Komljen, supruga Ante Komljenja, je praktično bila silovana do smrti. Odgrizali su joj komade mesa, mučili na sve načine koliko su mogli. Umrla je od toga. Nije bilo tragova ni noža ni metka nego samo otkidanja. Grižena je. Grudi su joj odgrizene. Mogli su se prepoznati tragovi ljudskih zubi kako su je ujedali, grizli. Pronašli smo je potpuno голу i bačenu na njivi gdje su je i zlostavljali. Tu smo je i pokopali. Mara Matanović je ubijena metkom."⁶⁴¹

Žene su u mnogo slučajeva bile ucijenjene od strane zločinaca da će im ubiti djecu ako ne pristanu na seksualni odnos. «Najčešće su se silovanja dešavala u vrijeme neposredno nakon napada na civilna naselja. Muškarci bi bili odvedeni u logore ili bi izbjegli u okolne šume, a žene su postajale žrtvama silovanja od strane vojnika i policajaca. „Jedan vojnik mi je naredio da se popnem na sprat kuće i došao za mnom. Moja kćerka je ostala dole sa svekrvom. Molila sam ga da me pusti, plakala. Pitao me gdje mi je muž a ja sam mu rekla da ne znam. Silovao me je i ostavio. Ležala sam tu neko vrijeme a onda ustala, popravila odjeću i sišla da vidim šta se dogodilo sa mojom kćerkom. Jedna žena koja je kod nas bila došla malo prije nego što je došla

---

⁶⁴⁰ Isto, str. 11.

⁶⁴¹ <http://brisevo-prijedor.webs.com/svjedocanstvoopokolju.htm>, pristupljeno 23. oktobra 2014. godine.

vojska ispričala nam je da su je silovali kod njene kuće, a onda su je opet silovali tu kod nas gdje se zadesila. Bila je mlada, nije imala ni djece a muž je bio u logoru. Ne znam šta se s njom dogodilo kasnije“ - opis silovanja u Hrnićima, Kozarac, opština Prijedor.”⁶⁴² Zločin silovanja za žene predstavlja najružasniji čin. Prilikom izvođenja samog čina silovanja, prema svjedočenjima žrtava, riječi zločinaca najčešće su bile: “Gdje ti je sad Alija?”, “rodićeš malog četnika”, “vidjet ćeš k...o kako Srbin j..e” i drugo. Silovanje kao oblik zločina nije samo namijenjen žrtvi već i članovima porodice koje su često bile prisiljene da tome i prisustvuju. Silovanje kao oblik zločina potiče iz mržnje prema žrtvi, ne po imenu i prezimenu nego po etničkoj pripadnosti. Jedan broj žena, koje su silovane u Prijedoru, nikad nisu progovorile o tome. Kako je navedeno u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić: “Za ženu je silovanje daleko najteže krivično djelo, ponekad čak gore i od smrti, zato što je izlaže sramoti. Ispričati tako nešto nepoznatim ljudima, kao što su sudije, zastupnici obiju strana i svi ostali prisutni u sudnici, nesumnjivo je teško i potresno.”⁶⁴³

Posebno su zločinci prema ženama imali ucjenjivački odnos u slučajevima pljačke. Često su ženama prijetili ako im ne predaju novac, zlato i druge dragocjenosti da će im ubiti djecu ili muža. Žene su zajedno sa muškacima bile nezakonito zatočene u logorima i drugim mjestima zatočenja. U logoru Trnopolje, žene i djevojčice su činile najveći broja nezakonito zatočenih od ukupno 23.000 žrtva koje su prošle kroz ovaj logor. Prema tome, žene su bile i najviše izložene nezakonitim postupcima srpske vojske i policije. Prema određenim procjenama skoro 15.000 žena bilo je nezakonito zatočeno u logoru Trnopolje.

Iz navedenog se može zaključiti da su srpske vojne i policijske snage, a u jednom broju slučajeva i civili-Srbi, počinili strašne zločine nad Bošnjakinjama i Hrvatima. Pored ubijanja bile su izložene i drugim zločinima protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Nad ženama je počinjeno strašno nasilje koje je ostavilo teške posljedice po njihovo psihofizičko zdravlje. Jedna od najbolnijih trauma su silovanja i prisilni nestanci najbližih članova porodica a posebno djece. Danas nakon dvadeset i dvije godine i dalje traju teške traume majki, sestara, kćerki zbog nemogućnosti pronalaska posmrtnih ostataka svojih najbližih.

---

⁶⁴² E. Ramulić, nav. dj., str. 18.

⁶⁴³ ICTY, *Presuda u predmetu Milomir Stakić*, paragrafi 803 i 804.

Spisak ubijenih i nestalih žena na području općine Prijedor⁶⁴⁴

r/b	Prezime ime oca i ime	rođena	Mjesto rođenja	Mjesto nestanka/ ubijanja
1.	Ahmetčehajić (Redžo) Hima	1922.	Kozarac	Barakovac-Kozara
2.	Alagić (Bego) Aiša	1920.	Trnopolje	Jakarina kosa
3.	Alagić (Hasan) Halida	1942.	Donji Agići	Alagići-Jugovci
4.	Alajbegović (Muharem) Mensura	1946.	Prijedor	Prijedor
5.	Alić (Ahmet) Badema	1927.	Prijedor	Prijedor-
6.	Alić (Redžo) Fata	1927.	Čarakovo	Čarakovo-Žeger
7.	Alić (Ibro) Hajrija	1945.	Kamičani	nestala
8.	Alić (Agan) Hanka	1899.	Biščani	Blaževići -Dera
9.	Alić (Pašo) Rasma	1932	Kamičani	Kamičani
10.	Alić (Hasan) Zejneba	1934.	Trnopolje	Alići-Urije
11.	Alihodžić (Osman) Draguna	1916.	Trnopolje	Kozarac-Jusufagići
12.	Ališić (Ahmet) Mediha	1960.	Stari Majdan	Ališići
13.	Ališić (Avdija) Razija	1939.	Busovača	Ališići
14.	Alukić (Ibrahim) Adila	1927.	Kozarac	Barakovac-Kozara
15.	Arifagić (Hase) Jasminka	1965.	Brđani	nestala
16.	Arifagić (Huso) Razija	1922.	Kozarac	Pašinac
17.	Avdagić (Salko) Hatidža	1921.	Ališići	nestala
18.	Avdić (Muho) Zuhra	1925.	Čarakovo	Čarakovo
19.	Bačić (Mehmed) Asima	1969.	Zecovi	nestala
20.	Bačić (Dedo) Đula	1957.	Okreč-S. Most	nestala
21.	Bačić (Ferid) Elvisa	1981.	Ljubljana	nestala
22.	Bačić (Husein) Enisa	1960.	Čarakovo	nestala
23.	Bačić (Eniz) Erna	1970.	Zecovi	nestala
24.	Bačić (Ferid) Ferida	1979.	Ljubljana	nestala
25.	Bačić (Idriz) Minka	1959.	Čarakovo	nestala
26.	Bačić (Fikret) Nermina	1986.	Prijedor	nestala
27.	Bačić (Refik) Refika	1987.	Prijedor	nestala
28.	Bačić (Salih) Šaha	1928.	Hambarine	nestala
29.	Bačić (Abid) Šehrija	1940.	Vrhopolje	nestala
30.	Bačić (Latif) Šida	1946.	Zecovi	nestala
31.	Bačić (Šemso) Ziba	1930.	Zecovi	nestala
32.	Bačić (Salko) Zikreta	1982.	Zecovi	nestala
33.	Badžek (Marko) Ana	1920.	Čela	Miljakovci
34.	Bahonjić (Jusuf) Zuhra	1911.	Kozarac	nestala
35.	Balić (Ibrahim) Fehima	1925.	Kozarac-Brđani	nestala
36.	Bašić (Ibrahim) Maida	1981.	Kozarac-Dera	Bešića poljana

⁶⁴⁴ AINOBIHPUB, Baza podataka i Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.

r/b	Prezime ime oca i ime	rođena	Mjesto rođenja	Mjesto nestanka/ ubijanja
37.	Bašić (Ibrahim) Mirsada	1972.	Kozarac-Dera	Bešića poljana
38.	Bašić (Ibrahim) Šefka	1922.	Kevljani	Huskići
39.	Batić (Bejdo) Draguna	1910.	Kozaruša	nestala
40.	Behlić (Smail) Rasima	1926.	Došci-S. Most	Gomjenica-šljunkara
41.	Behlić (Ibrahim) Raza	1962.	Zecovi	nestala
42.	Behlić (Munib) Zerina	1969.	Hambarine	Čarakovo-G. Mahala
43.	Bešić (Maho) Čama	1906.	Čela	Kozarac-Dera
44.	Bešić (Tahir) Draguna	1900.	Trnopolje	nestala
45.	Bešić (Juso) Hajrija	1925.	Prijedor	Dera-Bešići
46.	Bešić (Hasan) Hanifa	1930.	Kozarac	Strmac-Ravine
47.	Bešić (Šaban) Nura	1927.	Brdani	nestala
48.	Bešić (Muharem) Safija	1905.	Kozarac	Dera-Bešići
49.	Bešić (Alija) Senija	1934.	D. Kamengrad	Donja Puharska
50.	Bešić (Arif) Vahida	1955.	Kozaruša	nestala
51.	Bešić (Džemal) Zumra	1961.	Kozarac	nestala
52.	Beširević (Salih) Mugbila	1938.	Čejreci	Kevljani-Hadžići
53.	Bešlagić (Hašim) Hasnija	1931.	Kevljani	nestala
54.	Bilajac (Ramo) Zejna	1920.	Rizvanovići	nestala
55.	Bilal (Bego) Kadira	1924.	Kozarac	Tomašica
56.	Blažević (Murat) Fehima	1931.	Kozarac	Dera-š. Čeleginac
57.	Blažević (Hasan) Rahima	1934.	Čejreci	G. Puharska
58.	Blažević (Ramo) Zuhra	1904.	Kozarac-Dera	Dera-Blaževići
59.	Blažević (Mujo) Zumra	1929.	Kozarac-Brdani	nestala
60.	Brakić (Salih) Mevla	1928.	Čarakovo	Žeger
61.	Brkić (Mahmut) Ziba	1915.	Kozarac-Jakupovići	nestala
62.	Bujadilović (Ivo) Katarina	1943.	Mušanica	Stara Rijeka
63.	Butković (Franjo) Julinka	1938.	Prijedor	nestala
64.	Buzuk (Ive) Marija	1929.	Prijedor-Tisovo	Grošića groblje
65.	Cepić (Adem) Zuhra	1934.	Donji Garevci	Jakarina kosa
66.	Cerić (Salih) Emina	1935.	Sanski Most	Bešlagića mlin
67.	Čanić (Ibrahim) Samka	1942.	Kamičak	Putičevo-Travnik
68.	Čanić (Kadir) Zlate	1933.	Kevljani	Prijedor-Puharska
69.	Čaušević (Smajo) Đemka	1947.	Bišćani	Rizvanovići II
70.	Čaušević (Agan) Haša	1939.	Budimlić Japra	Hambarine-livada
71.	Čaušević (Rizvan) Hatka	1910.	Rizvanovići	nestala
72.	Čaušević (Osman) Mevla	1912.	Hambarine	Hambarine-Brdani
73.	Čaušević (Šaban) Mina	1932.	Bišćani	Rakovčani
74.	Čaušević (Hasan) Šefka	1946.	Okreč-S. Most	Rizvanovići II
75.	Čaušević (Sejdo) Vasvija	1930.	Hambarine	nestala
76.	Čirkin (Hase) Sevljija	1944.	Hambarine	nestala

r/b	Prezime ime oca i ime	rođena	Mjesto rođenja	Mjesto nestanka/ ubijanja
77.	Čirkin (Smail) Zlatka	1946.	Kozaruša	nestala
78.	Čulić (Maše) Enisa	1947.	Prijedor	Bosanski Novi
79.	Čustić (Mehmed) Senka	1950.	B. Dubica	Bišćani-Sredice
80.	Čustić (Ramo) Siba	1936.	Brđani	nestala
81.	Dautović (Uzeir) Edna	1969.	Brčko	Jama Lisac
82.	Delić (Bego) Fatima	1916.	Rizvanovići	Rizvanovići
83.	Delić (Salko) Rasima	1913.	Sanski Most	Ališići
84.	Demirović (Redžo) Fatima	1943.	Čarakovo	Čarakovo-G. Mahala
85.	Deumić (Karanfil) Nira	1926.	Kozarac-Dera	nestala
86.	Dizdarević (Adem) Hata	1935.	Sanski Most	nestala
87.	Dolić (Ivan) Danica	1947.	Kalajevo	Čarakovo-Pašincac
88.	Dračić (Bešir) Arifa	1941.	Bihać-Vinica	nestala
89.	Dračić (Hasan) Meliha	1973.	Prijedor	Brežićani
90.	Draganović (Šaban) Fatima	1928.	Čarakovo	Ljubija
91.	Duratović (Ibrišim) Đula	1924.	Bišćani	Tomašica
92.	Duratović (Rešid) Zemira	1965.	Prijedor	Tomašica
93.	Dželatić (Edhem) Zulfija	1909.	Miljakovci-Prijedor	Prijedor-Čejreci
94.	Dženanović (Latif) Azema	1932.	Zecovi	Pašincac
95.	Dženanović (Hasan) Hajra	1940.	Zecovi	nestala
96.	Dženanović (Esad) Maida	1975.	Prijedor	nestala
97.	Dženanović (Mahmut) Nasiha	1962.	Prijedor	nestala
98.	Dženanović (Derviš) Zlata	1930.	Donji Kamengrad	Prijedor-Pećani
99.	Džolić (Salko) Naila	1938.	Hambarine	nestala
100.	Éćimović (Jozo) Cecilija	1953.	Briševo	Jakarina kosa
101.	Éćimović (Josip) Katarina	1959.	Ljubija	Jakarina kosa
102.	Éćimović (Nikola) Marija	1933.	Čarakovo	Jakarina kosa
103.	Ejupović (Husnija) Aziza	1948.	Hambarine	Hambarine-Čelikovka
104.	Fazlić (Derviš) Mina	1923.	Kozaruša	nestala
105.	Ferizović (Ibro) Fehima	1908.	Zecovi	nestala
106.	Fikić (Muho) Fata	1919.	Crljeni-Ključ	Pašincac
107.	Forić (Ibrahim) Đula	1914.	Kozaruša	nestala
108.	Forić (Murat) Hanifa	1944.	Trnopolje-Hrnići	Kamičani-Džonlagići
109.	Forić (Zaim) Hatidža	1923.	Trnopolje	nestala
110.	Forić (Ibrahim) Lutvija	1913.	Kamičani	Kamičani
111.	Garibović (Tahir) Azema	1925.	Kozarac	Trnopolje
112.	Garibović (Dedo) Rujka	1914.	Trnopolje	nestala
113.	Garibović (Husnija) Sabiha	1967.	Prijedor	Pašincac
114.	Garibović (Kasim) Senija	1935.	Kamičani	nestala
115.	Garibović (Ibro) Šerifa	1912.	Trnopolje	Garibi
116.	Gavranović (Marko) Manda	1927.	Volar	Volar

r/b	Prezime ime oca i ime	rođena	Mjesto rođenja	Mjesto nestanka/ ubijanja
117.	Grabić (Mujo) Mina	1937.	Kozarac	Kozaruša-Dera
118.	Gredelj (Samir) Enisa	1969.	Sanski Most	Čejreci
119.	Grozđanić (Derviš) Besima	1927.	Kozaruša	nestala
120.	Grozđanić (Smail) Samka	1944.	Šehovci-S. Most	Prijedor-Pećani
121.	Gutić (Ibro) Muharema	1935.	Kozarac-Dera	Trnopolje-Hrnići
122.	Habibović (Alija) Zulkifa	1939.	Ključ	Prijedor-Pećani
123.	Hadžić (Dedo) Fatima	1906.	Kevljani	nestala
124.	Hadžić (Bejdo) Hajra	1955.	Kamičani	Kevljani-Hadžići
125.	Hadžić (Bejdo) Himka	1961.	Kamičani	Turjak
126.	Hadžić (Mujo) Šefka	1921.	D. Kamengrad	Prijedor-Pećani
127.	Hadžić (Ibro) Unka	1913.	Kozarac	Trnopolje-Hrnići
128.	Halilović (Sakib) Muharema	1960.	Bišćani	Rizvanović-Švrake
129.	Halilović (Hamid) Zumra	1934.	Kozarac	nestala
130.	Hamulić (Hamdija) Hamida	1951.	Rakovčai	Hambarine-Jurišići
131.	Hamulić (Derviš) Mejra	1920.	Kozaruša	Čarakovo-Kljajići
132.	Hamulić (Sejdo) Vasva	1920.	Hamabarine	Muhići-Čelikovka
133.	Hergić (Salih) Fatima	1928.	Prijedor	nestala
134.	Hodžić (Hasan) Azema	1937.	Kamičani	Trnopolje-Hrnići
135.	Hodžić (Derviš) Bisera	1938.	Kozarac	nestala
136.	Hodžić (Hase) Džehva	1927.	Sanski Most	nestala
137.	Hodžić (Mustafa) Fatima	1928.	Čarakovo	Pašinac
138.	Hodžić (Mustafa) Habiba	1917.	Kozarac	nestala
139.	Hodžić (Hasan) Hasnija	1925.	Čarakovo	Hambarine-Šiljak
140.	Hodžić (Muho) Razija	1937.	Kamičani	Trnopolje-Hrnići
141.	Hopovac (Ibrahim) Ajša	1934.	Zecovi	Zecovi-kosa
142.	Hopovac (Ibrahim) Hajra	1962.	Prijedor	Zecovi-kosa
143.	Hopovac (Mujo) Hima	1916.	Rakovčani	nestala
144.	Horozović (Muharem) Hašija	1933.	Zecovi	nestala
145.	Horozović (Mesud) Nermina	1976.	Tetovo	nestala
146.	Horozović (Ibrahim) Ramiza	1960.	Zecovi	nestala
147.	Hrnić (Himzo) Zlata	1977.	Prijedor	nestala
148.	Hukić (Muho) Ajša	1924.	Kozarac	Kozarac-Brdani
149.	Hukić (Derviš) Sabrija	1921.	Kozarac	Jakarina kosa
150.	Huseinović (Bajro) Siba	1913.	Kozarac	nestala
151.	Huseinović (Arif) Zuhra	1912.	Kamičani	nestala
152.	Huskić (Hase) Emina	1928.	Hadžići-Kevljani	Huskići
153.	Huskić (Abid) Šuhra	1930.	Trnopolje	Huskići
154.	Hušić (Jasim) Rahima	1950.	Kozaruša	nestala
155.	Imširević (Mehmed) Munira	1935.	Kozaruša	nestala
156.	Ivandić (Marko) Danica	1936.	Rasavci	Zecovi

r/b	Prezime ime oca i ime	rođena	Mjesto rođenja	Mjesto nestanka/ ubijanja
157.	Ivandić (Pejo) Lucija	1960.	Tomašica	Rasavci
158.	Ivandić (Marko) Mara	1933.	Rasavci	Zecovi
159.	Jakupović (Ibro) Ajša	1914.	Ćela	Tomašica
160.	Jakupović (Dževad) Ifeta	1955.	Trnopolje	nestala
161.	Jakupović (Sulejman) Kadira	1927.	Bihać	nestala
162.	Jakupović (Osman) Nura	1910.	Bronzani Majdan	Srednji Jakupovići
163.	Jakupović (Dedo) Paša	1947.	Kozarac	nestala
164.	Jakupović (Adem) Reska	1933.	Glamoč	Jakupovići
165.	Jakupović (Husein) Sadija	1955.	Kozarac	nestala
166.	Jakupović (Ale) Zlata	1930.	Kamičani	nestala
167.	Jujić (Redžep) Emina	1925.	Vukovine-Prijedor	Pašinac
168.	Jujić (Hasan) Rasema	1946.	Bišćani	nestala
169.	Jurić (Franjo) Anđa	1928.	Rasavci	Rasavci
170.	Jurić (Mirko) Danica	1936.	Volar	Volar
171.	Kadić (Ahmet) Razija	1940.	Bišćani	nestala
172.	Kadunić (Ibro) Hate	1922.	Kozarac	nestala
173.	Kahrmanović (Muho) Fate	1924.	Kamičani	nestala
174.	Kahrmanović (Nedžib) Zineta	1965.	Prijedor	nestala
175.	Kahteran (Emin) Fatima	1938.	Ljubija	nestala
176.	Kapetanović (Jusuf) Mina	1924.	Kozarac	nestala
177.	Karabašić (Suljo) Kadira	1922.	Kozarac	nestala
178.	Karupović (Hase) Gopa	1929.	Čarakovo	Čarakovo-Karupovići
179.	Kavazović (Smajo) Fatima	1921.	Gradačac	nestala
180.	Kenjar (Murat) Halida	1967.	Kamičani	Kenjari-Menkovići
181.	Kenjar (Omer) Safija	1930.	Kamičani	Kamičani
182.	Kešić (Huse) Tima	1910.	Kozarac	nestala
183.	Komljen (Mato) Kata	1930.	Rasavci	Raljaš
184.	Komljen (Željko) Kata	1960.	Rasavci	Rasavci
185.	Krkić (Omer) Zlate	1898.	Trnopolje-Hrnići	nestala
186.	Kukavica (Anto) Mara	1939.	Ravska	nestala
187.	Kulašić (Hase) Hasiba	1914.	Ćela	nestala
188.	Kurtović (Mustafa) Muharema	1941.	Ćela	nestala
189.	Kurtović (Mustafa) Radifa	1910.	Kozarac	Kozarac-Barakovac
190.	Kusuran (Hašim) Kemila	1958.	Prijedor	Puharska
191.	Mahmuljin (Mehmed) Asima	1969.	Kozaruša	Kozaruša-Hušići
192.	Mahmuljin (Husein) Fadila	1941.	Kozarac	Pašinac
193.	Mahmuljin (Sulejman) Sevlja	1926.	Kamičani	nestala
194.	Mahmuljin (Fehim) Velida	1948.	Prijedor	Kevljani-Hadžići
195.	Malih-Ziaqat (Omer) Nevzeta	1957.	Banja Luka	D. Puharska
196.	Marijan (Joso) Danica	1954.	Briševo	Briševo

r/b	Prezime ime oca i ime	rođena	Mjesto rođenja	Mjesto nestanka/ ubijanja
197.	Marijan (Joso) Lucija	1944.	Rasavci	Rasavci
198.	Marijan (Lovro) Mara	1936.	Briševo	Briševo
199.	Marijan (Mato) Milka	1922.	Stara Rijeka	Rasavci
200.	Matanović (Franjo) Božena	1922.	Prijedor	Bišćani bunar
201.	Matanović (Nedeljko) Mara	1943.	Briševo	Rasavci
202.	Medunjanin (Hasan) Sadeta	1944.	Banja Luka	Jama Lisac
203.	Mehanović (Osme) Mina	1929.	Kozarac-Huskići	nestala
204.	Mehmedagić (Adem) Adevija	1920.	Kozarac	nestala
205.	Memić (Omer) Raifa	1939.	Kozarac	Kozarac-Barakovac
206.	Milinković (Mato) Kata	1951.	Dvor na Uni	nestala
207.	Mlinar (Matija) Kata	1930.	Briševo	Raljaš
208.	Mlinar (Pejo) Mara	1916.	Briševo	Briševo
209.	Muhić (Edhem) Halima	1946.	Rizvanovići	nestala
210.	Muhić (Hase) Halima	1919.	Rakovčani	nestala
211.	Muhić (Hasan) Sema	1911.	Rizvanovići	Rizvanovići I
212.	Mujadžić (Huse) Mina	1927.	Kozarac	D. Puharska
213.	Mujagić (Smajo) Hata	1910.	Sanski Most	nestala
214.	Mujanović (Adem) Džemila	1920.	Kozaruša	Kamičani
215.	Mujžić (Dedo) Hate	1907.	Rizvanovići	Čarakovo-Centar
216.	Mujkanović (Hasan) Fata	1913.	Kozarac	Kozaruša-Grabići
217.	Mujkanović (Osman) Fatima	1923.	Sanski Most	nestala
218.	Mulalić (Emir) Emira	1987.	Prijedor	nestala
219.	Murić (Teufik) Zehida	1955.	Kevljani	Pašinac
220.	Musić (Ibro) Badema	1942.	Zecovi	Čarakovo-Alića šuma
221.	Nesimi (Alija) Rubija	1932.	G. Puharska	G. Puharska
222.	Novkinić (Osman) Zehra	1913.	Bišćani	Trnopolje-stara džamija
223.	Nukić (Salih) Hatemina	1937.	Trnopolje	Trnopolje-Hrnići
224.	Okanović (Jasmin) Emina	1951.	Prijedor	nestala
225.	Omerbašić (Murat) Tidža	1926.	Kozaruša	Kozaruša-Deumići
226.	Palislamović (Fehim) Hatidža	1938.	Banja Luka	Kozarac-Kalata
227.	Pjanić (Mustafa) Rabija	1938.	Kozarac	Jakarina kosa
228.	Poljak (Osme) Badema	1920.	Ljubija	nestala
229.	Poljak (Hamzalija) Mensurka	1961.	Kamičani	Turjak
230.	Radočaj (Stjepan) Zdenka	1932.	Zavidovići	nestala
231.	Redžić (Arif) Ajka	1917.	Čarakovo	Čarakovo-G. Mahala
232.	Redžić (Hasan) Mevla	1911.	Kamičani	nestala
233.	Redžić (Vejsil) Najila	1955.	Zecovi	Pašinac
234.	Redžić (Ibro) Rabija	1936.	Čejreci	nestala
235.	Redžić (Hase) Senija	1922.	Kamičani	Trnopolje-Redžići
236.	Rizvić (Hasan) Devla	1924.	Gacko	Pećani

r/b	Prezime ime oca i ime	rođena	Mjesto rođenja	Mjesto nestanka/ ubijanja
237.	Rizvić (Husein) Refika	1938.	Kozarac-Brdani	Pećani
238.	Seferović (Okan) Gope	1928.	Zecovi	nestala
239.	Siječić (Redžep) Hata	1921.	Tukovi	nestala
240.	Sikirić (Derviš) Razija	1936.	Čejreci	Mezarje Čejreci
241.	Sivac (Sulejman) Azemina	1925.	Trnopolje	Trnopolje Garibi
242.	Slijepčević (Šaćir) Besima	1921.	Kamičani	Kamičani II-Hrustići
243.	Softić (Mujo) Fatka	1920.	Trnopolje	nestala
244.	Softić (Edhem) Halida	1974.	Kozarac	Kamičani-Džonlagići
245.	Softić (Huse) Šerifa	1932.	Kamičani	nestala
246.	Suhonjić (Hamdija) Mirzeta	1960.	Prijedor	D. Puharska
247.	Suhonjić (Muharem) Safija	1923.	Sanski Most	D. Puharska
248.	Sušić (Tahir) Safija	1905.	Kozarac	Kozaruša-Sušići
249.	Šabanović (Hasan) Rasema	1946.	Bišćani	Bišćani-Sredice polje
250.	Šahurić (Derviš) Fatima	1951.	Trnopolje	nestala
251.	Šahurić (Mujo) Šerifa	1936.	Kamičani	Kamičani
252.	Šolaja (Jure) Ana	1918.	Volar	D. Volar
253.	Talundžić (Adem) Derviša	1923.	Ključ	Jakarina kosa
254.	Tomić (Ivo) Ankica	1932.	Raljaš	Raljaš
255.	Trnjanin (Šerif) Emka	1921.	Rizvanovići	Kozarac-Dera-podrum
256.	Velić (Dedo) Derviša	1917.	Kozarac	nestala
257.	Zahirović (Redžo) Fata	1928.	Prijedor	nestala
258.	Zulić (Hase) Đulka	1924.	Kamičani	Jakarina kosa
259.	Zulić (Šaban) Hajrija	1949.	Trnopolje-Hrnići	Jakarina kosa
260.	Zulić (Meho) Maida	1954.	Kozarac	Turjak
261.	Zulić (Meho) Zilha	1933.	Kozarac	Kozarac
262.	Žerić (Mujo) Mevla	1915.	Kozaruša	nestala
263.	Žerić (Maše) Tima	1924.	Kamičani	nestala

VII.4. Zločini nad djecom u općini Prijedor

Tokom ratnih dešavanja djeca, kao najranjivija kategorija stanovništva, bila su direktno ili indirektno izložena ratnim djelovanjima. Direktna posljedica su ubijanja i ranjavanja, a indirektna posljedica su ratne traume usljed različitih faktora, prije svega gubitak roditelja ili najbližih članova porodice, silovanja, fizička maltretiranja, nezakonita zatočenja, nedostaci hrane, vode, adekvatne medicinske brige, strah i drugi faktori. U knjizi *Zločini nad psihičkim integritetom djece* autora Muhameda Šestanovića navodi se broj ranjene djece: "Prema podacima Republičkog štaba za zdravstvo od decembra 1994. godine na slobodnim prostorima Bosne i Hercegovine ranjeno je 34.351 dijete, od čega u Sarajevu 14.834. Od navedenog broja teško je ranjeno 8.360, od čega u Sarajevu 3.361 dijete."⁶⁴⁵

Međunarodno humanitarno pravo pored općih Konvencija i Deklaracija kojim reguliše prava zaštićenih osoba u ratu, reguliše i zaštitu djece za vrijeme oružanih sukoba. Posebno su prava djece definirana Konvencijom o pravima djeteta iz 1989. godine (u daljnjem tekstu Konvencija).⁶⁴⁶ Upravo njome su priznata prava i zabranjeni nehumani odnosi prema djeci. Konvencija u članu 6. eksplicitno govori o pravu djeteta na život i obavezi država da omogući opstanak i razvoj djeteta. Nadalje, u članovima 34 i 37 obavezuju se države na zaštitu djece od svih oblika seksualnog izrabljivanja i iskorištavanja, zatim svih oblika mučenja ili drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kazni. Naglašeno je da nijedno dijete ne može biti lišeno slobode nezakonito ili samovoljno. Uprkos navedenim zabranama i pravima djeteta, masovno je kršena Konvencija, bilo da se radi o ubijanjima, ranjavanjima, seksualnim iskorištavanjima, zatvaranjem u logore, protjerivanjima, nanošenjem patnje, ponižavajućeg i okrutnog postupanja. "Oružane snage Srbije i Crne Gore (Savezna republika Jugoslavija) i njihovi kvislinzi i saradnici su, i pored Konvencije o pravima djeteta (1989) i Svjetske deklaracije o preživljavanju, zaštiti i razvoju djece (1990), na kraju XX stoljeća u Republici Bosni i Hercegovini, posebno u Sarajevu u opsadi, i protiv djece sprovodili koordiniranu, dugotrajnu, rasprostranjenu i snažnu kampanju granatiranja i snajperskog djelovanja, od čega su, pored brojnih civila i

⁶⁴⁵ Muhamed Šestanović, *Zločini nad psihičkim integritetom djece*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2000, str. 5.

⁶⁴⁶ Pored ove Konvencije, zaštitu prava djece reguliraju Ženevska deklaracija o pravima djeteta iz 1924. godine, Deklaracija o pravima djeteta donesena od strane UN-a iz 1959. godine i priznata u Općoj deklaraciji o pravima čovjeka, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (posebno u članu 10). Navedene Deklaracije predstavljale su osnovu za donošenje Konvencije o pravima djeteta iz 1989. godine.

civilnog stanovništva, mnoga djeca ubijena i ranjena.”⁶⁴⁷ Djeca bošnjačke i hrvatske nacionalnosti na području općine Prijedor bila su izložena masovnim zločinima bez ograničenja. Nakon ubijanja, njihove posmrtno ostatke zločinci su pokušali prikriti na raznim mjestima. Posmrtni ostaci ubijene djece pronalazeni su u masovnim, zajedničkim i pojedinačnim grobnicama širom Bosanske krajine. Ubijena djeca pronađena su u masovnim grobnicama Tomašica, Jakarina kosa, Redak, Bezdana, Prhovo, Kevljani, Lanište I, Lanište II, Hrustovo i drugim masovnim grobnicama.⁶⁴⁸ U Prijedoru su pripadnici srpskih vojnih i policijskih jedinica ubili 102 djece različite starosne dobi, pola i nacionalnosti. U Prijedoru je ubijeno 10 djevojčica i 92 dječaka.⁶⁴⁹ Djeca su ubijana širom općine Prijedor od Kozaraca, Biščana, Rizvanovića, Hambarina, Čarakova, Briševa, Volara, Zecova, logora Trnopolje, šuma Kureva i Kozare. Jedan broj ubijenih djevojčica i dječaka je pronađen, ekshumiran i pokopan, a jedan broj se još uvijek vodi kao nestali.⁶⁵⁰ U ovom dijelu želimo samo iznijeti podatke o ubijenoj djeci bez ulaženja u detaljnije analize.

*Tabela 1. Broj identifikovane/ekshumirane i nestale djece po polnoj strukturi*⁶⁵¹

Pol	Djevojčice	dječaci
Ukupno	10	92

*Tabela 2. Broj identifikovane/ekshumirane i nestale djece bošnjačke nacionalnosti*⁶⁵²

Bošnjaci	Identifikovano/ekshumirano	nestalo
94	53	41

*Tabela 3. Godine starosti ubijene i nestale djece bošnjačke nacionalnosti*⁶⁵³

Godine starosti	do 3	3-5	5-10	10-13	13-16	16-18
	3	4	10	7	36	34

⁶⁴⁷ Smail Čekić i drugi, *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2010, str. 113.

⁶⁴⁸ AINOBIHPUB, *Baza podataka*.

⁶⁴⁹ AINOBIHPUB, *Baza podataka* i *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.

⁶⁵⁰ AINOBIHPUB, *Baza podataka*.

⁶⁵¹ AINOBIHPUB, *Baza podataka* i *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.

⁶⁵² Isto.

⁶⁵³ Isto.

Tabela 4. Broj identifikovane/ekshumirane i nestale djece hrvatske nacionalnosti⁶⁵⁴

Hrvati	Identifikovano	nestalo
8	6	2

Tabela 5. Godine starosti ubijene i nestale djece hrvatske nacionalnosti⁶⁵⁵

Godine starosti	do 3	3-5	5-10	10-13	13-16	16-18
	0	0	0	1	3	4

U toku istraživanja zločina nad djecom Prijedora došli smo do strašnih saznanja o odnosu srpskih vojnih i policijskih snaga prema djeci. Djeca, a posebno djevojčice su bile izložene silovanjima i seksualnim zlostavljanima, a jedan broj njih je ubijen nakon tih radnji od strane pripadnika srpskih vojnih i policijskih jedinica. Zajedno sa odraslima veliki broj djece je ubijen. Kao posebnost treba navesti primjer ubijanja djece u Zecovima iz porodice Bačić. Zajedno sa njihovim majkama i rođacima ubijeno je dvanaestero djece sa prezimenom Bačić. Srpski vojnici su opkolili selo Zecove i došli u naselje Gradina gdje je živjelo više članova porodice Bačić. Svi su se krili u jednoj kući (preko 30 članova porodice Bačić, uglavnom žena i djece). Kada su zločinci došli pred kuću, tražili su da iziđu svi iz kuće. Srpski vojnici su počeli ubijati odmah pred kućom. Jedan od preživjelih, tada 15-godišnji dječak, sjeća se tog zločina: "Pošto je prestala pucnjava iz automatskog naoružanja vidio sam ruku vojnika kako drži pištolj i ubija one koji su davali vjerovatno znakove života. Tada sam čuo glasove ubijenih lica kao da su hrkali. Tom prilikom sam vidio svog brata da leži kraj šljive, bio je u žutoj majici na sebi. Vidio sam da ga pogađa u predjelu ramena prilikom pucanja iz pištolja. Ostao sam neko vrijeme pod konstrukcijom dok nisu otišli. Tijelima ubijenih nisam prilazio već sam se udaljio odatle." O stravičnom zločinu svjedoči još jedan preživjeli dječak. "U tom momentu je jedan vojnik ušao u kuću kojem je nana rekla ovdje su samo žene i djeca i da ne pucaju, a on je počeo pucati rafalnom paljbom po nama. Osjetio sam bol po ruci i nozi. Tada je vojnik pitao ima li ko živ. Nisam se smio javiti. Taj vojnik je rekao drugom koji je bio napolju da pali kuću. Čutio sam. Vojnik je zapalio čaršaf, ali se brzo ugasio jer je na njemu bila odložena pšenica. Pozvao sam majku. Pošto mi se niko nije javljao, pozivao sam je nekoliko puta. Javila mi se sestra i rekla da ćutim. Ležali smo duže vrijeme, a potom smo prešli u drugu sobu i previli se obadvoje, jer je i ona bila ranjena u desnu ruku i stomak. Tu smo noćili i ujutro, kad smo se vratili u prvu sobu, vidio sam da svi leže mrtvi."⁶⁵⁶

⁶⁵⁴ Isto.

⁶⁵⁵ Isto.

⁶⁵⁶ E. Ramulić. nav. dj., str. 24.

Spisak ekshumirane i nestale djece sa područja općine Prijedor⁶⁵⁷

r/b	Ime i Prezime	Rođeni	Mjesto rođenja	Nestali/ekshumirani
1.	Alagić Sulejman	21.07.1974.	Prijedor-Rizvanovići	nestao
2.	Ališić Anel	1978.	Prijedor	Travnik
3.	Avdić Muhamed	28.05.1975.	Prijedor-Bišćani	Tomašica
4.	Avdić Nihad	06.06.1976.	Prijedor-Čarakovo	nestao
5.	Bačić Elvisa	24.11.1981.	Ljubljana	nestala
6.	Bačić Ernest	31.10.1989.	Prijedor	nestao
7.	Bačić Ferida	22.05.1979.	Ljubljana	nestala
8.	Bačić Jasmin	28.02.1984.	Prijedor-Zecovi	nestao
9.	Bačić Nermin	01.05.1979.	Prijedor-Zecovi	nestao
10.	Bačić Nermina	12.05.1986.	Prijedor-Zecovi	nestala
11.	Bačić Sabahudin	24.04.1979.	Prijedor-Zecovi	nestao
12.	Bačić Semir	16.12.1987.	Prijedor-Zecovi	nestao
13.	Bačić Sudbin	02.02.1975.	Prijedor-Zecovi	nestao
14.	Bačić Refika	23.01.1987.	Prijedor-Zecovi	nestala
15.	Bačić Zikret	17.01.1976.	Prijedor-Zecovi	nestao
16.	Bačić Zikreta	27.06.1982.	Prijedor-Zecovi	nestala
17.	Bašić Maida	25.03.1981.	Kozarac-Dera	Bešića poljana
18.	Bašić Enver	25.01.1978.	Prijedor-Kozarac-Dera	nestao
19.	Behlić Aladin	19.01.1980.	Prijedor-Čarakovo	nestao
20.	Behlić Anel	05.09.1990.	Prijedor-Čarakovo	nestao
21.	Behlić Ermin	05.01.1976.	Prijedor-Čarakovo	Čarakovo-G. Mahala I
22.	Behlić Senadin	17.03.1983.	Prijedor-Čarakovo	nestao
23.	Bešić Edin	13.08.1976.	Kozarac	nestao
24.	Bešić Kemal	01.02.1977.	Kozarac	Tomašica
25.	Blažević Suad	1974.	Kozarac	nestao
26.	Brdar Emsud	07.02.1976.	Prijedor-Čarakovo	Šuma-Kurevo I
27.	Brdar Jasmin	26.02.1976.	Prijedor-Čarakovo	Šuma-Kurevo I
28.	Brdar Samir	01.08.1976.	Prijedor-Čarakovo	Šuma-Kurevo I
29.	Čaušević Edin	09.09.1975.	Prijedor-Hambarine	Rizvanovići II
30.	Čaušević Emir	27.09.1976.	Prijedor-Tukovi	Rakovčani
31.	Dedić Damir	13.11.1975.	Prijedor-Rizvanovići	Jakarina kosa
32.	Denić Elvis	18.11.1974.	Kozarac	Kozarac-Suhi Brod
33.	Dolić Vjekoslav	21.05.1975.	Prijedor-Čarakovo	Nestao
34.	Duračak Demal	29.08.1975.	Prijedor-Garevci	Trnopolje-Redžićii
35.	Duratović Enes	16.01.1975.	Prijedor-Bišćani	Tomašica
36.	Duratović Halid	12.05.1977.	Prijedor-Bišćani	Tomašica
37.	Dženanović Ajdin	25.12.1983.	Prijedor-D. Garevci	nestao

⁶⁵⁷ AINOBiHPUB, Baza podataka i Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.

r/b	Ime i Prezime	Rodeni	Mjesto rođenja	Nestali/ekshumirani
38.	Dženanović Alen	13.08.1987.	Prijedor-D. Garevci	nestao
39.	Dženanović Idriz	12.09.1976.	Prijedor-Hambarine	nestao
40.	Dženanović Maida	07.05.1975.	Prijedor	nestala
41.	Đonlagić Fehim	12.09.1975.	Kozarac-Kamičani	Jakarina kosa
42.	Ejupović Edis	03.10.1975.	Prijedor-Hambarine	nestao
43.	Forić Amir	01.07.1980.	Prijedor-Kozarac	Kamičani-Đonlagići
44.	Forić Mirsad	22.09.1974.	Kozarac-Kozaruša	nestao
45.	Habibović Almir	05.02.1975.	Prijedor-Hambarine	Čarakovo-džamija
46.	Hadžić Jasmin	13.08.1974.	Prijedor-Bišćani	Jakarina kosa
47.	Hajrudin Jasmin	29.09.1975.	Prijedor-Hambarine	Tomašica
48.	Harca Miroslav	01.07.1975.	Sisak	nestao
49.	Hegić Fahrudin	30.08.1976.	Prijedor	nestao
50.	Hegić Fikret	28.12.1974.	Prijedor-Bišćani	Tomašica
51.	Hodžić Alija	27.07.1974.	Kozarac	Kozarac-Softići II
52.	Hopovac Adis	22.09.1986.	Prijedor-Zecovi	Zecovi-Kosa
53.	Hopovac Ibrahim	08.11.1984.	Prijedor-Zecovi	Zecovi-Kosa
54.	Horozović Nermin	28.01.1980.	Tetovo	nestao
55.	Horozović Nermina	28.08.1976.	Tetovo	nestala
56.	Hrnić Zlata	25.02.1977.	Kozarac	Jakeš-Staro džamište
57.	Jakupović Armin	20.06.1977.	Kozarac-Dera	nestao
58.	Kadić Dževdet	26.10.1974.	Prijedor-Bišćani	Bišćani-Kadići
59.	Kadić Edin	14.01.1975.	Prijedor-Bišćani	Tomašica
60.	Kadić Edin	27.09.1974.	Prijedor-Bišćani	Prijedor-Ljeskare
61.	Kadić Elvis	15.01.1977.	Prijedor-Bišćani	Redak
62.	Kadirić Admir	10.08.1974.	Prijedor-Rizvanović	Tomašica
63.	Kadirić Fahrudin	20.01.1976.	Prijedor-Bišćani	Podvidača-Čujelo
64.	Kadirić Nedžad	10.01.1976.	Prijedor-Rizvanović	Tomašica
65.	Kadirić Sanel	13.01.1978.	Prijedor-Bišćani	nestao
66.	Kadirić Suad	22.02.1975.	Prijedor-Bišćani	Sredice
67.	Kaltak Almir	14.12.1975.	Kopar	Jakarina kosa
68.	Karagić Amir	12.07.1976.	Prijedor-Rizvanović	Jakarina kosa
69.	Karagić Jasmin	18.05.1977.	Prijedor	nestao
70.	Karagić Samir	09.09.1974.	Prijedor-Rizvanović	Tomašica
71.	Kararić Elvir	01.03.1976	Prijedor-Trnopolje	Korićanske stijene
72.	Kenjar Muhamed	29.05.1981	Prijedor	nestao
73.	Mahmuljin Faruk	17.02.1975.	Kozarac	Kozaruša-Patrija III
74.	Mahmuljin Midhat	11.09.1975.	Prijedor	Pašinc
75.	Marošlić Almir	18.09.1976.	Prijedor	Jakarina kosa
76.	Matanović Ervin	29.03.1976.	Minhen	Grošića groblje
77.	Matanović Goran	11.08.1977.	Prijedor-Rasavci	nestao
78.	Matanović Zoran	25.04.1975.	Stara Rijeka	Grošića groblje

r/b	Ime i Prezime	Rođeni	Mjesto rođenja	Nestali/ekshumirani
79.	Matanović Predrag	18.08.1974.	Stara Rijeka	Grošiča groblje
80.	Mešić Elvedin	06.06.1975.	Prijedor	nestao
81.	Mlinar Luka	1976.	Briševo	R Hrvatska
82.	Muhić Nedžad	24.02.195.	Prijedor-Hambarine	nestao
83.	Mulalić Emira	19.04.1987.	Prijedor	nestala
84.	Pašić Sakib	18.01.1976.	Prijedor-Hambarine	Stari Kevljani
85.	Poljak Ilijaz	28.05.1975.	Prijedor-Trnopolje	Trnopolje-Redžići
86.	Pranjić Krešimir	1979.	Prijedor	Prijedor
87.	Ramulić Kemal	05.11.1974.	Prijedor-Bišćani	Tomašica
88.	Redžić Almir	12.10.1977.	Prijedor-Čarakovo	Čarakovo-Baćuša-Dolići
89.	Redžić Namir	08.01.1989.	Prijedor-Čarakovo	Pašinac
90.	Redžić Vahid	18.03.1984.	Prijedor-Čarakovo	Pašinac
91.	Salihović Midhet	01.06.1977.	Prijedor-Čarakovo	G.Mahala-Brda
92.	Selimović Elvir	04.07.1975.	Prijedor-Hambarine	nestao
93.	Siječić Edin	05.08.1974.	Geteborg	Redak I
94.	Softić Velid	02.03.1992.	Prijedor	nestao
95.	Šarčević Elvis	19.01.1979.	Prijedor	Tomašica
96.	Švraka Mirsad	12.02.1975.	Prijedor	Briševo
97.	Talundžić Almir	07.08.1975.	Prijedor-Kozarac	nestao
98.	Tatarević Amir	28.11.1974.	Prijedor-Zecovi	Zecovi-Redak
99.	Tukerić Stipo	1978.	Prijedor-Volar	Volar
100.	Vojniković Sanel	20.04.1977.	Prijedor-Bišćani	Tomašica
101.	Zulić Admir	29.04.1975.	Prijedor-Trnopolje	Jakarina kosa
102.	Žerić Armin	29.10.1974.	Kozarac	nestao

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Brojni zločini protiv čovječnosti i međunarodnog prava počinjeni od strane pripadnika srpskih vojnih i policijskih jedinica nad Bošnjacima i Hrvatima općine Prijedor predstavljaju paradigmu zločina na prostoru Bosanske krajine. Oni su planirani, organizirani i izvršeni sa ciljem nestanka Bošnjaka i Hrvata sa područja općine Prijedor. U općini Prijedor, Bošnjaci i Hrvati našli su se na putu realizacije velikosrpske nacionalističke ideologije i prakse i zbog toga su bili na meti pripadnika srpskih vojnih i policijskih snaga. Srpska nacionalistička ideologija i praksa oličena kroz strateške ciljeve srpskog naroda u BiH, prostor Bosanske krajine stavljala je visoko u svojim prioritetima. Geostrateški značaj općine Prijedor, velik broj Bošnjaka i Hrvata jedna su od smetnji u realizaciji navedenih ciljeva. Područje općine Prijedor nalazilo se na kopnenom koridoru koji je spajao Srbiju i Crnu Goru sa tzv. SAO Krajinom na prostoru R Hrvatske i zbog toga su Bošnjaci i Hrvati općine Prijedor bili smetnja u realizaciji velikosrpskih projekata.

Brojne sudski utvrđene činjenice, prikupljeni podaci i relevantna saznanja u cijelosti i nedvojbeno potvrđuju da su civili i civilno stanovništvo općine Prijedor bili mete srpskih vojnih i policijskih jedinica kao dio planirane, organizirane i sistematizirane kampanje potpunog ili djelimičnog uklanjanja Bošnjaka i Hrvata sa područja općine Prijedor. Karakteristike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava nad civilima bošnjačke i hrvatske nacionalnosti su masovnost, bezobzirnost, nehumanost, brutalnost i druga nehumana, degradirajuća i ponižavajuća postupanja pripadnika srpskih vojnih i policijskih jedinica.

Pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga bili su podrška u nasilnom i nezakonitom preuzimanju vlasti u općini Prijedor od strane rukovodstva SDS-a općine Prijedor. Napadi srpskih vojnih i policijskih jedinica na području općine Prijedor dio su ukupnih vojnih planova JNA i srpskih vojnih i policijskih jedinica sa prostora BiH.

Napadajući nebranjena mjesta u općini Prijedor u kojima su živjeli Bošnjaci i Hrvati srpske vojne i policijske snage nasilno su zauzele ovaj prostor i počinili genocid i druge zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava. U periodu maj-august 1992. godine sva naselja i mjesta na području općine Prijedor u kojima su živjeli Bošnjaci i Hrvati su okupirana, u velikoj mjeri razorena i opljačkana, stanovništvo protjerano ili nezakonito zatočeno, a velik broj civila je ubijen. Krajnji cilj srpskih vojnih i policijskih jedinica bio je nestanak Bošnjaka i Hrvata sa ovog područja.

U nekoliko mjeseci (maj, juni, juli, august 1992. godine) srpske vojne i policijske snage ubile su hiljade civila, muškaraca, žena, djevojčica i dječaka, desetine hiljada prijedorskih Bošnjaka i Hrvata nezakonito su zatočili, mučili, brutalno psihofizički zlostavljali, podvrgavali raznim oblicima tortura, brutalno silovali i seksualno zlostavljali stotine žena, djevojčica i muškaraca, nasilno protjerali skoro sve Bošnjake i Hrvate.

Ubijene Bošnjake i Hrvate bacali su u pojedinačne, zajedničke i masovne grobnice. Do sada su posmrtni ostaci ubijenih Bošnjaka i Hrvata pronađeni u nekoliko stotina primarnih i sekundarnih grobnica. Unaprijed pripremljena mjesta za zakopavanje i prikrivanje posmrtnih ostataka žrtava, pažljivi odabir lokaliteta masovnih grobnica, veliki broj angažiranih resursa (materijalnih i ljudskih) nedvojbeno ukazuju da su pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga i vlasti tzv. srpske opštine Prijedor bile uključene u planiranje, organiziranje, izvršenje i prikrivanja genocida nad Bošnjacima i Hrvatima opštine Prijedor. Žrtve su ubijane bez razlike, žene i muškarci, djevojčice i dječaci, ubijani su u kućama, na ulicama, u dvorištima, u logorima, ubijani su u svim mjestima u kojima su živjeli Bošnjaci i Hrvati. Prema dosadašnjim utvrđenim uzrocima smrti, žrtve su ubijane vatrenim oružjem, tupim predmetima, vršena su klanja i drugi načini ubijanja. U jednom broju grobnica pronađeni su ostaci poveza za ruke i noge što potvrđuje da se radi o civilima a ne o borcima ubijenim tokom borbenih djelovanja. U velikom broju slučajeva pri ekshumaciji uz žrtve ili u neposrednoj blizini pronađene su čahure i zrna što ukazuje na likvidacije nad samom grobnicom. Uz punu uključenost političkih predstavnika tzv. srpske opštine Prijedor, pripadnici srpskih vojnih i policijskih jedinica su premještali posmrtno ostatke žrtava. Prilikom premještaja posmrtnih ostataka žrtava, ista su raskomadana rudničkim mašinama ili eksplozivom, što je dodatni zločin nad žrtvama. Na području opštine Prijedor pronađena je najveća primarna masovna grobnica u BiH (Tomašica). Samo za nekoliko dana, u julu 1992. godine na potezu od nekoliko sela naseljenih Bošnjacima i Hrvatima ubijeno je više od hiljadu ljudi. Ubijanje Bošnjaka i Hrvata, nezakonito zatočenje, prisilne deportacije imalo je za cilj fizički nestanak sa područja opštine Prijedor.

Masovna i nezakonita zatočenja civila u prijedorskim *logorima smrti* bila su u funkciji ostvarenja genocidne namjere i dio su velikosrpskog plana da se nesrpsko stanovništvo protjera sa područja opštine Prijedor. Logori su uglavnom osnivani i vođeni ili po direktivama srpskih kriznih štabova ili u saradnji sa njima, uz podršku pripadnika vojnih i policijskih snaga. Tokom zatočenja, žene, djeca, starci i muškarci, bili su ubijani, mučeni, teško zlostavljani, premlaćivani, silovani i seksualno zlostavljani, nanošene su im teške psihofizičke povrede sa trajnim posljedicama po život i

zdravlje. U prijedorskim *logorima smrti* ubijeno je blizu 1.000 nezakonito zatočenih žena, djece i muškaraca. Navedeno potvrđuju dosadašnja naučna i druga istraživanja i rezultati tih istraživanja, presude MKSJ i presude Sudova u BiH. Poduzimajući vojne i policijske akcije u ljeto 1992. godine skoro 50.000 Bošnjaka i Hrvata nasilno je protjerano sa prostora općine Prijedor. Kampanja masovnog progona bila je zasnovana na namjeri diskriminacije Bošnjaka i Hrvata i bila je dio smišljene i planirane kampanje nametanja takvih uvjeta života da su mnogi pristajali na sve uvjete srpskih vlasti općine Prijedor samo da bi napustali ovaj prostor i spasili svoje i živote svojih porodica. Cilj masovnih, nasilnih protjerivanja bio je fizički nestanak Bošnjaka i Hrvata sa područja općine Prijedor.

Pljačka, paljenje i razaranje stambenih, kulturnih i vjerskih objekata (džamija i katoličkih crkava) dio su smišljene i organizirane kampanje koje su provodile civilne, policijske i vojne vlasti sa namjerom da se trajno onemogući život na ovim prostorima i unište tragovi postojanja Bošnjaka i Hrvata. Razaranjem odnosno nanošenjem štete vjerskim objektima od strane srpskih snaga, trebala se poslati jasna poruka da nesrpsko stanovništvo ne može i nema mjesta za život na području općine Prijedor.

Potresna svjedočenja žrtava u prilogu knjige jasno ukazuju na dubinu i obim počinjenih zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Ovaj samo mali broj svjedočenja žrtava, jasno i nedvojbeno pokazuje da su civili i civilno stanovništvo bili mete srpskih vojnih i policijskih jedinica. Potresna svjedočenja preživjelih sa strijeljanja, nezakonito zatočenih, žrtava silovanja, logoraša podvrgnutih brutalnim psihofizičkim torturama, slikovito opisuju odnos srpskih vlasti tzv. opštine Prijedor i pripadnika srpskih vojnih i policijskih snaga. Bez obzira što do sada nema presude za genocid počinjen na području općine Prijedor, iz brojnih prikupljenih činjenica, dokaza, rezultata dosadašnjih naučnih istraživanja i relevantnih saznanja, može se tvrditi da su ispunjeni svi elementi o počinjenju genocida na području općine Prijedor.

IZVORI I LITERATURA

A) IZVORI

- Arhiv Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata, više fondova;
- Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu;
- Arhiv Muzeja Unsko-sanskog kantona, Zbirka dokumenata, Bosanska krajina 1991-1995;
- Arhiv Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine-Područni ured Bihać;
- Udruženje žena Prijedorčanki "Izvor", Prijedor;
- Medžlis IZ Prijedor i Kozarac;
- ICTY, Predmet: Br. IT-98-30/1, Tužilac protiv Miroslava Kvočke, Dragoljuba Prcaća, Milojice Kosa, Mlađe Radića i Zorana Žigića, Optužnica, Den Haag, 13. februar 1995;
- ICTY, Predmet: Br. IT-02-65, Tužilac protiv Željka Mejakića, Momčila Grubana, Duška Kneževića i Dušana Fuštara, Optužnica, Den Haag, 13. februar 1995;
- ICTY, Predmet: Br. IT-95-8, Tužilac protiv Duška Sikirice, Damira Došena i Dragana Kolundžije, Optužnica, Den Haag, 21. juli 1995;
- ICTY, Predmet: Br. IT-02-65/1, Tužilac protiv Nenada Banovića i Predraga Banovića, Optužnica, Den Haag, 21. juli 1995;
- ICTY, Predmet: Br. IT-95-5/18, Tužilac protiv Radovana Karadžića, Optužnica, Den Haag, 24. juli 1995;
- ICTY, Predmet: Br. IT-09-92, Tužilac protiv Ratka Mladića, Optužnica, Den Haag, 24. juli 1995;
- ICTY, Predmet: Br. IT-97-24, Tužilac protiv Sime Drljače i Milana Kovačevića, Optužnica, Den Haag, 13. mart 1997;
- ICTY, Predmet: Br. IT-97-24, Tužilac protiv Milomira Stakića, Optužnica, Den Haag, 13. mart 1997;
- ICTY, Presuda pretresnog vijeća protiv Duška Tadića, Predmet: IT-94-1, Den Haag, 16. juli 1997;
- ICTY, Predmet: Br. IT-99-36, Tužilac protiv Radoslava Brđanina i Momira Talića, Optužnica, Den Haag, 12. mart 1999;
- ICTY, Presuda žalbenog vijeća protiv Duška Tadića, Predmet: Br. IT-94-1, Den Haag, 15. juli 1999;

- ICTY, Predmet: Br. IT-08-91, Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, Optužnica, Den Haag, 16. decembar 1999;
- ICTY, Predmet: Br. IT-00-39, Tužilac protiv Momčila Krajišnika i Biljane Plavšić, Optužnica, Den Haag, 7. april 2000;
- ICTY, Predmet: Br. IT-02-54, Tužilac protiv Slobodana Miloševića, Optužnica, Den Haag, 1. januar 2001;
- ICTY, Presuda pretresnog vijeća protiv Miroslava Kvočke, Drage Prcača, Mlađe Radića, Milojice Kosa i Zorana Žigića, Predmet: IT-98-30/1, Den Haag, 2. novembar 2001;
- ICTY, Presuda pretresnog vijeća protiv Duška Sikirice, Damira Došena i Drage Kolundžije, Predmet: IT-95-8, Den Haag, 13. novembar 2001;
- ICTY, Predmet: Br. IT-02-59, Tužilac protiv Darka Mrđe, Optužnica, Den Haag, 16. april 2002;
- ICTY, Presuda pretresnog vijeća protiv Biljane Plavšić, Predmet: IT-00-39, Den Haag, 27. februar 2003;
- ICTY, Presuda pretresnog vijeća protiv Milomira Stakića, Predmet: IT-97-24, Den Haag, 31. juli 2003;
- ICTY, Presuda pretresnog vijeća protiv Predraga Banovića, Predmet: IT-02-65/1, Den Haag, 28. oktobar 2003;
- ICTY, Presuda pretresnog vijeća protiv Darka Mrđe, Predmet: IT-02-59, Den Haag, 31. mart 2004;
- ICTY, Presuda pretresnog vijeća protiv Radoslava Brđanina, Predmet: IT-99-36, Den Haag, 1. septembar 2004;
- ICTY, Presuda pretresnog vijeća protiv Momčila Krajišnika, Predmet: IT-00-39, Den Haag, 27. septembar 2006;
- ICTY, Presuda žalbenog vijeća protiv Milomira Stakića, Predmet: IT-97-24, Den Haag, 22. mart 2006;
- ICTY, Presuda žalbenog vijeća protiv Radoslava Brđanina, Den Haag, 3. april 2007;
- ICTY, Presuda žalbenog vijeća protiv Momčila Krajišnika, Predmet: IT-00-39, Den Haag, 17. mart 2009;
- ICTY, Presuda pretresnog vijeća protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, Predmet: IT-08-91, Den Haag, 27. mart 2013;
- Nacionalni sastav stanovništva, Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991, Statistički bilten br. 234, Državni zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1993;

- Republički zavod za statistiku, *Statistički bilten br.223*, Sarajevo, 1991;
- Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br.1/92;
- Službeni glasnik Srpskog naroda u BiH br. 4;
- Službeni glasnik ARK-a, broj 2 od 05.06.1992. godine;
- Službeni glasnik opštine Prijedor broj 2/92 od 25. juna 1992;
- Sud Bosne i Hercegovine, Presuda protiv Dušana Fuštara, Sarajevo, Predmet: X-KR-06/200-1, 22. april 2008;
- Sud Bosne i Hercegovine, Prvostepena presuda protiv Željka Mejakića, Momčila Grubana i Duška Kneževića, Predmet: X-KR-06/200, Sarajevo, 30. maj 2008;
- Sud Bosne i Hercegovine, Drugostepena presuda protiv Željka Mejakića, Momčila Grubana i Duška Kneževića, Predmet: X-KR-06/200, Sarajevo, 16. februar 2009;
- Sud Bosne i Hercegovine, Presuda protiv Damira Ivankovića, Predmet: X-KR-08/549-1, Sarajevo, 2. juli 2009;
- Sud Bosne i Hercegovine, Presuda protiv Gordana Đurića, Predmet: X-KR-08/549-2, Sarajevo, 10. septembar 2009;
- Sud Bosne i Hercegovine, Prvostepena presuda protiv Zorana Babića, Milorada Škrbića, Dušana Jankovića, Željka Stojnića i Milorada Radakovića, Predmet: X-KR-08/549, Sarajevo, 21. decembar 2010;
- Sud Bosne i Hercegovine, Presuda protiv Ljubiše Četića, Premet: X-R-08/549-3, Sarajevo, 18. mart 2010;
- Sud Bosne i Hercegovine, Drugostepena presuda protiv Zorana Babića, Milorada Škrbića, Dušana Jankovića i Željka Stojnića, Predmet: X-KR-08/549, Sarajevo, 15. februar 2013;

B) KNJIGE

1. Ahmet Kasumović, Ćamil Huseinbašić, *Enciklopedijski rječnik odbrane Bosne i Hercegovine*, Sejtarija, Sarajevo, 2000.
2. Birte Weiss, *Nasljednici rata*, Vrijeme, Zenica, 2010.
3. Edin Ramulić, *Izvještaj o stradanju žena u dolini Sane 1992-2012*, Udruženje Prijedorčanki "Izvor", Prijedor, 2012.
4. Franjo Marić, Anto Orlovac, *Banjalučka biskupija u slici i riječi od 1881. do 2006.*, Biskupski ordinarijat, Banja Luka, 2006.
5. Grupa autora, *Tiše ubijaju-svjedočenja o genocidu nad bosanskim Muslimanima u Kozaračkom i Prijedorskom kraju*, Preporod, Zenica, 1992.
6. Gutman Roy, *Svjedok genocida*, VKBI, Sarajevo, 1995.
7. Hasan Efendić, *Ko je branio Bosnu*, Udruženje građana plemićkog porijekla BiH, Sarajevo, 1999.
8. Hase Ičić, *Moj put kroz logore smrti*, BKZ Preporod, Doboj Istok, 2009.
9. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi liber, Zagreb, 2004.
10. Irena Antić, *Korak između života i smrti*, Helsinška povelja br. 171-172, januar-februar 2013., Helsinški odbor za ljudska prava Srbije, Beograd, 2013.
11. Izudin Saračević, *Anatomija jedne autonomije*, Grafičar, Bihać, 2014.
12. Jadranka Cigelj, *Apartman 102*, Agencija za komercijalne djelatnosti, Zagreb, 2002.
13. Jasmin Medić, *Genocid u Prijedoru*, Grafis, Sarajevo, 2013.
14. *Knjiga nestalih opštine Prijedor - Ni krivi ni dužni*, Udruženje Prijedorčanki Izvor, Prijedor, 2012.
15. Kosta Nikolić, *Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ 1990-1992 - Tematska zbirka dokumenata*, Fonda za humanitarno pravo-Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2011.
16. Mehmedalija Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Šahinpašić, Sarajevo, 2001.
17. Meho Bašić, *BH ekonomija u kliničkoj smrti*, UG Hijatus, Planjax, Sarajevo, 1999.
18. Mejra Dautović, *Krvava istina Prijedora*, Planjax, Tešanj, 2004.
19. Miljenko Aničić, *Stradanje Banjalučke biskupije*, objavljeno u *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Zbornik radova, Sarajevo 1997.
20. Muhamed Šestanović, *Zločini nad psihičkim integritetom djece*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2000.

21. Muharem Nezirević, *Živi ništa ne znaju*, Savez logoraša BiH, Sarajevo, 2000.
22. Muharem Omerdić, *Prilozi izučavanju genocida nad Bošnjacima*, El-Kalem, Sarajevo, 1999.
23. Muharem Omerdić, *Ubijeni i zatočeni imami na području Bosanske krajine (1992-1995)*, Zbornik radova - Zločini u Bosanskoj krajini za vrijeme agresije na R BiH 1991-1995, Sarajevo, 2011.
24. Muhidin Šarić, *Keraterm*, Savez logoraša BiH, Sarajevo, 2004.
25. Mujo Begić, *Genocid u Ključu*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2012.
26. Mujo Begić, *U opsadi 1.201 dan - sigurna zona UN-a Bihać*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2013.
27. Mujo Demirović, *Bosna i Bošnjaci u srpskoj politici*, Ekonomski fakultet u Bihaću, Bihać, 1999.
28. Norman Cigar, *Uloga srpskih orijentalista u opravdanju genocida nad Muslimanima Balkana*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, Sarajevo, 2000.
29. Nusret Sivac, *Kolika je u Prijedoru čaršija*, BONIK, Sarajevo, 1995.
30. Omer Ibrahimagić, *Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine*, VKBI, Sarajevo, 1998.
31. Rasim Musić, *Prijedor-sjećanje za nezaborav*, Udruženje logoraša Bihać, Bihać, 2001.
32. *Raspeta crkva u Bosni i Hercegovini – uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini (1991.-1996.)*, gl. urednik Ilija Živković, Banja Luka, Mostar, Sarajevo, Zagreb, 1997.
33. Rezak Hukanović, *Deseta vrata pakla*, Baybook, Sarajevo, 2013.
34. Sabina Sivac, *Svijet posmatrač genocida*, objavljeno u: *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Zbornik radova, Sarajevo 1997.
35. Senudin Jašarević, *Pečat odbrane*, Infografika, Ključ, 1999.
36. Smail Čekić i drugi, *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2010.
37. Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu-planiranje, priprema i izvođenje*, knjiga I, Kult/B, Sarajevo, 2004.
38. Smail Čekić, Meldijana Arnaut-Haseljić, Bećir Macić, *Masovne grobnice u BiH-sigurna zona UN-a Srebrenica*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2010.

39. Sonja Biserko, *BiH - Jezgro velikosrpskog projekta*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006.
40. Steven L. B. Jensen, *Genocid: slučajevi, poređenja i savremene rasprave*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2007.
41. Sulejman Kahrmanović, *Preživio strijeljanje*, objavljeno u: *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Zbornik radova, Sarajevo, 1997.
42. Suvad Čehić, *Samo mrtvi istinu znaju*, Savez logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2003.
43. Suvad Čehić, *Trnopolje*, Bosanska gradina, Gradačac, 1996.
44. Tesma Elezović, *Ponos ranjene duše*, objavljeno u: *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Zbornik radova, Sarajevo 1997.
45. Teufik Hadžić, *Džamije i džemati Kozarca*, Grafis, Cazin, 2003.
46. *Torture u Bosni i Hercegovini za vrijeme rata 1992-1995*, Savez logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2003.
47. Vehid Gunić, *Kozarac i Kozarčani*, Planjax, Sarajevo, 2000.
48. Vojislav Šešelj, *Aktuelni politički izazovi*, Beograd, ABC Glas, 1993.
49. Vojislav Šešelj, Jasna Olujić, *Srpski četnički pokret*, Srpska radikalna stranka, Beograd, 2003.
50. Zbirka propisa, *Međunarodne Konvencije o ratnom pravu i sigurnosti*, ZONO, Zagreb, 1979.
51. Zvonimir Tomić, *Krivično pravo II*, Pravni fakultet Sarajevo, Sarajevo, 2007.

C) PERIODIKA

- *Politika* br. 27841, 11. IV. 1991.;
- Osman Selak-*Transkript sa suđenja Slobodanu Miloševiću*, Fond za humanitarno pravo Srbije, Beograd, 2003.

Spisak imena ubijenih ili nestalih koja su navedena u svjedočenjima žrtava⁶⁵⁸

r/b	Prezime	Ime oca	Ime	Godina rođenja	Ekshumiran/nestao
1.	Ađemović	Adem	Elvis	1968.	Dera
2.	Ađemović	Adem	Fadil	1963.	Dera
3.	Alagić	Meho	Nijaz	1951.	Jakarina kosa
4.	Alagić	Uzejir	Halid	1963.	Jakarina kosa
5.	Alagić	Hasan	Halida	1920.	Jakarina kosa
6.	Alagić	Meho	Uzeir	1942.	Jakarina kosa
7.	Alagić	Jasim	Muhamed	1948.	Jakarina kosa
8.	Alagić	Jasim	Ale	1952.	Jakarina kosa
9.	Alagić	Jasim	Džemal	1954.	Tomašica
10.	Alagić	Jasim	Derviš	1965.	Jakarina kosa
11.	Alagić	Rasim	Ferid	1960.	Jakarina kosa
12.	Alagić	Rasim	Vejsil	1957.	Jakarina kosa
13.	Alagić	Rasim	Fikret	1968.	Jakarina kosa
14.	Alagić	Meho	Hasan	1936.	Jakarina kosa
15.	Alagić	Husein	Zijad	1951.	Jakarina kosa
16.	Alagić	Ibrahim	Muharem	1941.	Jakarina kosa
17.	Alagić	Ale	Jasim	1923.	Jakarina kosa
18.	Alagić	Ibrahim	Bego	1941.	Biščani
19.	Alić	Salko	Idriz	1925.	Pećani
20.	Alić	Ahmet	Badema	1927.	Pećani
21.	Ališić	Mehmed	Jasmin	1962.	Nestala osoba
22.	Ališić	Šefik	Said	1955.	Nestala osoba
23.	Arifagić	Arif	Hamdija	1960.	Stari Kevljani
24.	Atlja	Lovro	Ilija	1929.	Briševo
25.	Avdić	Ahmet	Ešef	1963.	Nestala osoba
26.	Avdić	Muho	Mehmed	1936.	Stari Kevljani
27.	Bahonjić	Jakup	Islam	1951.	Kevljani
28.	Bahonjić	Safet	Emsud	1962.	Pašinac
29.	Bašić	Avdo	Adem	1946.	Nestala osoba
30.	Bazuk	Mate	Miroslav	1960.	Briševo
31.	Bazuk	Franjo	Srećko	1947.	Briševo
32.	Bazuk	Marko	Milan	1963.	Briševo
33.	Bazuk	Mate	Vlatko	1965.	Briševo
34.	Bazuk	Vinko	Mato	1930.	Briševo
35.	Bazuk	Ivo	Marija	1929.	Briševo
36.	Bazuk	Franjo	Marko	1937.	Briševo
37.	Bazuk	Franjo	Ivo	1931.	Briševo

⁶⁵⁸ Podaci o mjestu ekshumacije ili nestanku navedenih žrtava preuzeti su od: AINOBiHPUB, *Baza podataka*.

r/b	Prezime	Ime oca	Ime	Godina rođenja	Ekshumiran/nestao
38.	Begić	Emin	Eniz	1950.	Stari Kevljani
39.	Bešić	Meho	Nihad	1971.	Nestala osoba
40.	Crnalić	Derviš	Dedo	1926.	Banja Luka
41.	Crnalić	Zijad	Mirsad	1957.	Kevljani
42.	Crnkić	Ramo	Ešef	1949.	Stari Kevljani
43.	Čaušević	Kasim	Emir	1956.	Jakarina kosa
44.	Čehajić	Osman	Muhamed	1938.	Stari Kevljani
45.	Čolić	Muho	Hamdija	1961.	Nestala osoba
46.	Čehić	Hasan	Rasim	1934.	Donja Ljubija
47.	Dautović	Uzeir	Edna	1969.	Jama Lisac
48.	Dautović	Uzeir	Edvin	1965.	Kevljani
49.	Denić	Safet	Ibrahim	1950.	Jakarina kosa
50.	Didović	Jusuf	Osme	1961.	Nestala osoba
51.	Dimać	Juro	Pero	1927.	Briševo
52.	Dizdarević	Ibrahim	Sulejman	1962.	Tomašica
53.	Dračić	Edhem	Armin	1968.	Brežićani
54.	Dračić	Hasan	Meliha	1973.	Brežićani
55.	Dračić	Uzeir	Fehim	1925.	Brežićani
56.	Duračak	Ešef	Idriz	1954.	Kozarac
57.	Duratović	Ibrahim	Ismet	1938.	Nestala osoba
58.	Duratović	Hašim	Derviš	1933.	Stari Kevljani
59.	Duratović	Derviš	Sead	1966.	Stari Kevljani
60.	Duratović	Derviš	Senad	1968.	Jakarina kosa
61.	Duratović	Hilmija	Emin	1956.	Jakarina kosa
62.	Džafić	Ibrahim	Sulejman	1949.	Jakarina kosa
63.	Ećimović	Tomislav	Slavko	1955.	Jakarina kosa
64.	Ećimović	Jozo	Cecilija	1953.	Jakarina kosa
65.	Ećimović	Josip	Katarina	1959.	Jakarina kosa
66.	Ećimović	Toma	Nikola	1957.	Jakarina kosa
67.	Ećimović	Mijo	Toma	1930.	Jakarina kosa
68.	Ećimović	Nikola	Marija	1933.	Jakarina kosa
69.	Ejupović	Husnija	Aziza	1948.	Hambarine
70.	Ekinović	Idriz	Omer	1937.	Stari Kevljani
71.	Ekinović	Omer	Adnan	1962.	Kevljani
72.	Elkaz	Rasim	Asim	1954.	Hrastova glavica
73.	Ferhatović	Omer	Ramo	1938.	Volarić
74.	Gavranović	Ivo	Ante	1956.	Hrastova glavica
75.	Gavranović	Ivo	Juro	1955.	Kevljani
76.	Grgić	Mara	Juro	1957.	Stari Kevljani
77.	Grgić	Blaž	Tomo	1945.	Stari Kevljani
78.	Grozdanić	Idriz	Senad	1959.	Kozaruša
79.	Habibović	Derviš	Adem	1958.	Jakarina kosa

r/b	Prezime	Ime oca	Ime	Godina rođenja	Ekshumiran/nestao
80.	Habibović	Sulejman	Fikret	1940.	Prijedor
81.	Habibović	Alija	Zulkifa	1939.	Prijedor
82.	Hadžalić	Hajrudin	Rizah	1952.	Kevljani
83.	Hadžić	Bejdo	Hajra	1955.	Hadžići-Kevljani
84.	Hadžić	Dedo	Husnija	1927.	Jakarina kosa
85.	Hadžić	Smail	Ilijaz	1955.	Kozaruša
86.	Hamzić	Osman	Mersud	1947.	Pašinac
87.	Harambašić	Hamed	Fikret	1962.	Kevljani
88.	Hegić	Salko	Salih	1928.	Nestala osoba
89.	Hergić	Salih	Fatima	1928.	Nestala osoba
90.	Hergić	Mahmut	Šefik	1929.	Nestala osoba
91.	Hergić	Ahmet	Besim	1954.	Stari Kevljani
92.	Hodžić	Sulejman	Zilhad	1956.	Jakarina kosa
93.	Hopovac	Samed	Said	1960.	Čarakovo
94.	Hopovac	Samed	Ismet	1964.	Tomašica
95.	Hrnić	Mehmed	Jasmin	1963.	Kevljani
96.	Huskić	Osman	Ibro	1934.	Stari Kevljani
97.	Huskić	Ibro	Idriz	1966.	Tomašica
98.	Huskić	Ibro	Muhamed	1958.	Tomašica
99.	Ibrahimi	Idajet	Imer	1945.	Biščani
100.	Ibrahimi	Sabidin	Jasmin	1972.	Pašinac
101.	Ibrahimi	Idajet	Sabidin	1950.	Jakarina kosa
102.	Ikanović	Junuz	Hakija	1935.	Donja Ljubija
103.	Ikanović	Hakija	Bahrija	1964.	Donja Ljubija
104.	Ikanović	Habib	Smail	1936.	Ljubija
105.	Ikanović	Smail	Senad	1965.	Stari Kevljani
106.	Ikanović	Junuz	Hakija	1935.	Donja Ljubija
107.	Islamović	Meho	Esad	1952.	Hrastova glavica
108.	Ivandić	Marko	Stipo	1931.	Zecovi
109.	Ivandić	Ivo	Stipo	1959.	Briševo
110.	Ivandić	Marko	Srećko	1936.	Zecovi
111.	Ivandić	Ivo	Pejo	1954.	Briševo
112.	Ivandić	Ivo	Milan	1963.	Briševo
113.	Ivandić	Marko	Mara	1933.	Zecovi
114.	Ivandić	Pejo	Lucija	1960.	Briševo
115.	Ivandić	Mato	Jerko	1957.	Briševo
116.	Ivandić	Srećko	Darko	1970.	Zecovi
117.	Ivandić	Marko	Danica	1936.	Zecovi
118.	Jakara	Anto	Jozo	1927.	Briševo
119.	Jakupović	Mujo	Besim	1950.	Jakarina kosa
120.	Javor	Ale	Alija	1952.	Jaskići
121.	Jujić	Hasan	Rasema	1946.	Nestala osoba

r/b	Prezime	Ime oca	Ime	Godina rođenja	Ekshumiran/nestao
122.	Jurić	Lovro	Mirko	1936.	Volar
123.	Jurić	Mirko	Anto	1957.	Nestala osoba
124.	Jurić	Mirko	Danica	1936.	Volar
125.	Jurić	Marko	Ilija	1922.	Volar
126.	Kadić	Mujo	Sead	1960.	Bišćani
127.	Kadić	Ferid	Elvis	1977.	Redak
128.	Kadić	Huse	Bego	1952.	Sredice
129.	Kadić	Huse	Hazim	1956.	Sredice
130.	Kadić	Omer	Hamzalija	1939.	Sredice
131.	Kadić	Omer	Sulejman	1949.	Sredice
132.	Kadić	Husein	Hazim	1956.	Sredice
133.	Kadić	Mehmed	Husein	1920.	Sredice
134.	Kadić	Omer	Ferid	1953.	Sredice
135.	Kadić	Latif	Mehmed	1944.	Nestala osoba
136.	Kadić	Mehmed	Amir	1968.	Nestala osoba
137.	Kadić	Agan	Mujo	1915.	Nestala osoba
138.	Kadić	Mujo	Mujaga	1952.	Sredice
139.	Kadić	Rizah	Sead	1959.	Šurkovac
140.	Kadirić	Derviš	Rasim	1951.	Tomašica
141.	Kadirić	Šaban	Šaban	1956.	Sredice
142.	Kadirić	Esad	Esmir	1971.	Redak
143.	Kadirić	Ferid	Fahrudin	1976.	Čujelo
144.	Kadirić	Abdulah	Jasmin	1973.	Redak
145.	Kadirić	Redžep	Sabahudin	1972.	Redak
146.	Kadirić	Safet	Enes	1965.	Sredice
147.	Kadirić	Smail	Emsud	1962.	Rakovčani
148.	Kadirić	Redžo	Safet	1930.	Sredice
149.	Kadirić	Emsud	Suad	1975.	Sredice
150.	Kadirić	Dževad	Emdžad	1973.	Sredice
151.	Kadirić	Dedo	Omer	1930.	Sredice
152.	Kadirić	Šerif	Hasan	1939.	Sredice
153.	Kadirić	Šaban	Izet	1961.	Redak
154.	Kadirić	Idriz	Mirsad	1952.	Sredice
155.	Kadirić	Ibrahim	Šerif	1947.	Sredice
156.	Kadirić	Huse	Husein	1952.	Sredice
157.	Kadirić	Safet	Emsud	1954.	Sredice
158.	Kadirić	Safet	Dževad	1951.	Stari Kevljani
159.	Kahteran	Muharem	Hase	1924.	Čarakovo
160.	Kahteran	Hase	Kemal	1952.	Jakarina kosa
161.	Kaltak	Fadil	Admir	1963.	Sredice
162.	Kapetanović	Halid	Asaf	1955.	Stari Kevljani
163.	Karabašić	Derviš	Osman	1943.	Korićanske stijene

r/b	Prezime	Ime oca	Ime	Godina rođenja	Ekshumiran/nestao
164.	Karabašić	Osman	Derviš	1970.	Korićanske stijene
165.	Karabašić	Hamdija	Emir	1961.	Kevljani
166.	Karagić	Husein	Amir	1976.	Jakarina kosa
167.	Karagić	Hamzalija	Samir	1972.	Jakarina kosa
168.	Karagić	Sulejman	Mirsad	1961.	Nestala osoba
169.	Karagić	Munib	Suad	1970.	Tomašica
170.	Karagić	Hasan	Sulejman	1937.	Stari Kevljani
171.	Karagić	Munib	Suad	1970.	Tomašica
172.	Kardum	Zdravko	Gordan	1958.	Stari Kevljani
173.	Kljajić	Šaban	Husein	1936.	Čarakovo
174.	Kljajić	Husein	Velid	1962.	Stari Kevljani
175.	Kljajić	Meho	Mehmed	1943.	Stari Kevljani
176.	Kljajić	Mehmed	Asmir	1972.	Nestala osoba
177.	Komljen	Luka	Ivo	1954.	Rasavci
178.	Komljen	Luka	Ante	1956.	Rasavci
179.	Komljen	Željko	Kata	1960.	Rasavci
180.	Komljen	Ivo	Luka	1926.	Rasavci
181.	Komljen	Mato	Kaja	1930.	Rasavci
182.	Komljenović	Drago	Marinko	1963.	Žune
183.	Komljenović	Ivo	Zlatko	1962.	Žune
184.	Krak	Mustafa	Nezir	1950.	Banja Luka
185.	Krupić	Husnija	Smail	1952.	Jakarina kosa
186.	Mahić	Jusuf	Fikret	1948.	Hrastova glavica
187.	Mahmuljin	Idriz	Zijad	1939.	Stari Kevljani
188.	Mahmuljin	Husein	Osman	1944.	Stari Kevljani
189.	Mahmuljin	Fehim	Velida	1948.	Kevljani-Hadžići
190.	Maračić	Šimo	Jozo	1950.	Stari Kevljani
191.	Marijan	Mato	Milka	1922.	Rasavci
192.	Marijan	Joso	Joso	1952.	Rasavci
193.	Matanović	Ivo	Jure	1952.	Hrastova glavica
194.	Matanović	Srećko	Zlatko	1951.	Stari Kevljani
195.	Matanović	Nedeljko	Mara	1943.	Rasavci
196.	Matanović	Stipo	Goran	1977.	Rasavci
197.	Matanović	Jose	Anto	1935.	Briševo
198.	Medunjanin	Hajro	Bećir	1943.	Kevljani
199.	Mehanović	Asim	Haris	1972.	Čarakovo
200.	Mehmedagić	Mehmed	Esad	1938.	Stari Kevljani
201.	Mešić	Mustafa	Đemal	1950.	Pašinac
202.	Mlinar	Ivo	Ivo	1930.	Briševo
203.	Mlinar	Anto	Luka	1943.	Briševo
204.	Mlinar	Mato	Luka	1976.	Briševo
205.	Mlinar	Pejo	Mara	1917.	Briševo

r/b	Prezime	Ime oca	Ime	Godina rođenja	Ekshumiran/nestao
206.	Mrkalj	Kasim	Mirhad	1958.	Rizvanovići-Krčevine
207.	Mujdžić	Husein	Ibrahim	1941.	Čarakovo
208.	Mujdžić	Ibrahim	Mehmed	1965.	Čarakovo
209.	Mujdžić	Ibrahim	Samir	1966.	Čarakovo
210.	Mujdžić	Hase	Đemal	1954.	Čarakovo
211.	Mujdžić	Hase	Esad	1958.	Čarakovo
212.	Mujdžić	Omer	Rahim	1938.	Čarakovo
213.	Mujdžić	Rahim	Razim	1960.	Tomašica
214.	Mujdžić	Šerif	Fikret	1954.	Kevljani
215.	Mujkanović	Bejdo	Nedžad	1961.	Hrastova glavica
216.	Mujkanović	Hajder	Faiz	1958.	Nestala osoba
217.	Mujkanović	Hamdija	Senad	1956.	Jakarina kosa
218.	Muranović	Bećir	Abdulah	1937.	Jakarina kosa
219.	Muranović	Abdulah	Asaf	1969.	Jakarina kosa
220.	Murgić	Ante	Ante	1935.	Nestala osoba
221.	Murgić	Ante	Zoran	1969.	Nestala osoba
222.	Musić	Redžo	Hasib	1935.	Čarakovo
223.	Musić	Vejsil	Zekir	1947.	Čarakovo
224.	Musić	Ahmet	Hilmo	1934.	Žeger
225.	Musić	Hilmo	Fahrudin	1967.	Žeger
226.	Musić	Mehmed	Mirzan	1961.	Musići
227.	Musić	Mujo	Šaban	1924.	Musići
228.	Musić	Šerif	Feriz	1952.	Musići
229.	Musić	Kasim	Razim	1947.	Nestala osoba
230.	Mustafi	Afi	Efrazimi	1957.	Jakarina kosa
231.	Nadarević	Feriz	Ekrem	1959.	Jakarina kosa
232.	Nasić	Mujo	Dijaz	1952.	Stari Kevljani
233.	Nasić	Mujo	Zijad	1948.	Stari Kevljani
234.	Nasić	Vahid	Mehmed	1961.	Stari Kevljani
235.	Nekić	Mate	Šime	1939.	Kozarac-Garevci
236.	Nekić	Šimo	Mirko	1963.	Kozarac-Garevci
237.	Omanović	Ibrahim	Almir	1962.	Jakarina kosa
238.	Omerović	Suljo	Asim	1966.	Jakarina kosa
239.	Osmanović	Nazif	Sevdalija	1961.	Gradačac
240.	Pašić	Čamil	Jusuf	1935.	Stari Kevljani
241.	Paunović	Omer	Ibrahim	1947.	Kevljani
242.	Petrović	Vilim	Drago	1955.	Stari Kevljani
243.	Prozor	Ibro	Mustafa	1929.	Volarić
244.	Puškar	Derviš	Abdulah	1946.	Stari Kevljani
245.	Ramadanović	Hajrudin	Safet	1929.	Nestala osoba
246.	Ramić	Avdija	Abdulah	1924.	Jakarina kosa
247.	Ramić	Abdulah	Emir	1954.	Kamičani

r/b	Prezime	Ime oca	Ime	Godina rođenja	Ekshumiran/nestao
248.	Redžić	Meho	Mujo	1952.	Čarakovo
249.	Redžić	Šaban	Ibrahim	1936.	Tomašica
250.	Rešić	Husein	Senad	1955.	Hrastova glavica
251.	Rešić	Idriz	Samir	1963.	Jama Lisac
252.	Rizvić	Hasan	Faruk	1932.	Pećani
253.	Rizvić	Hasan	Delva	1926.	Pećani
254.	Sadiković	Ahmet	Ago	1950.	Stari Kevljani
255.	Sadiković	Hasib	Esad	1948.	Hrastova glavica
256.	Sarajlić	Aziz	Mehmedalija	1942.	Kevljani
257.	Sarajlić	Ibrahim	Eniz	1940.	Jakarina kosa
258.	Sarajlić	Husnija	Fikret	1952.	Stari Kevljani
259.	Selimović	Mujo	Emir	1972.	Stari Kevljani
260.	Siječić	Mehmed	Hašim	1934.	Čarakovo
261.	Sinanović	Meho	Darmin	1966.	Volarić
262.	Sinanović	Bahto	Džemal	1958.	Volarić
263.	Sinanović	Bahto	Sadik	1930.	Volarić
264.	Sivac	Munib	Nedžad	1971.	Korićanske stijene
265.	Sivac	Munib	Edin	1966.	Korićanske stijene
266.	Sivac	Ibrahim	Merzuk	1961.	Korićanske stijene
267.	Sivac	Refik	Senad	1968.	Kevljani
268.	Sivac	Rašid	Šefik	1949.	Kevljani
269.	Suljanović	Vejsil	Rufad	1961.	Stari Kevljani
270.	Sušić	Mustafa	Rasim	1934.	Jakarina kosa
271.	Sušić	Mustafa	Husein	1925.	Jakarina kosa
272.	Šerić	Halid	Nedžad	1936.	Stari Kevljani
273.	Šolaja	Mato	Miroslav	1936.	Kevljani
274.	Šolaja	Jure	Ana	1918.	Volar
275.	Švraka	Omer	Mirsad	1975.	Briševo
276.	Tadžić	Ibrahim	Mustafa	1945.	Stari Kevljani
277.	Tajić	Mustafa	Agan	1941.	Nestala osoba
278.	Tokmadžić	Ivo	Drago	1954.	Pašinac
279.	Topalović	Pilip	Vinko	1945.	Stari Kevljani
280.	Trnjanin	Mehmed	Safet	1928.	Brežičani
281.	Turkanović	Adem	Fikret	1959.	Jakarina kosa
282.	Turšić	Hamed	Mehmed	1953.	Stari Kevljani
283.	Vuković	Ivo	Ivo	1945.	Mlječnica
284.	Zahirović	Mujo	Smail	1938.	Stari Kevljani
285.	Zenkić	Husein	Mursija	1940.	Stari Kevljani
286.	Zgog	Šaćir	Bajram	1954.	Stari Kevljani

**SVJEDOČENJA ŽRTAVA
U OPĆINI PRIJEDOR,
BOSNA I HERCEGOVINA**

UVOD

Prvi višestranački izbori u BiH u studenom 1990. godine, samoproglašenje Republike Srpske (9. siječnja 1992.) i referendum o neovisnosti BiH (29. veljače i 1. ožujka 1992.), važniji su događaji koji s prethodili velikosrpskoj agresiji na BiH (koja je zapravo počela već napadom srpskih snaga na općinu Ravno 1. listopada 1991. godine, a intenzivirala se od travnja 1992.). Strašan rat, ispunjen monstruoznim zločinima, završio je Daytonskim sporazumom krajem 1995. godine, kojim je BiH podijeljena u dva entiteta (Federacija BiH 51% i Republika Srpska 49%), uz obilnu nagradu zla i nepravde nanesene žrtvama. To je „finale“ XX. stoljeća, razdoblja tehničkog i informativnog napretka, ali i civilizacijskih padova i zločina, koji kvantitativno nadmašuju zbroj zločina od više prethodnih stoljeća. Razlika između stvarnosti i „proklamiranih znanstvenih dostignuća“ nikada u povijesti nije bila veća. Možda najočitiiji primjer za to su događanja na području sjeverozapadne Bosne, u kojoj su već sredinom 1992. godine počinjeni masovni zločini i „etničko čišćenje“, zapravo genocid nad Bošnjacima – muslimanima i Hrvatima, s ciljem stvaranja etnički čistog srpskog područja. Od travnja 1992. godine do Daytonskog sporazuma u studenom 1995. godine, od oko 290.000 Bošnjaka - muslimana, Hrvata i ostalih nesrba koji su živjeli na tom području, pobijeno je ili protjerano njih oko 200.000 na očigled čitavog svijeta, a da za te zločine još uvijek nisu odgovarali svi koji su ih planirali i proveli (*Srpski zločini nad Hrvatima i Muslimanima u Bosanskoj Posavini i sjeverozapadnoj Bosni 1991.-1995.*, Zagreb, Orašje, Mostar, Sarajevo, 1999., 13). Presuda Međunarodnog suda pravde u Haagu iz 2007., vezana uz tužbu BiH protiv Srbije za genocid, ove zločine nad mirnim pučanstvom na području na kome nije bilo nikakvih vojnih operacija nije nazvala genocidom, a isto se dogodilo i u slučaju s tužbom Hrvatske iz 1999., protiv tadašnje SR Jugoslavije, kasnije Republike Srbije (suđenje održano 2014., a presuda donesena 3. veljače 2015. godine).

Učili smo, i to u zapadnim demokratskim državama, da rezultati zločina i agresije ne smiju biti priznati i njihovi nositelji nagrađeni! A sve to se dogodilo u sjeverozapadnoj Bosni. Rečeno je da je prag onoga što se definira genocidom „podignut na višu razinu“, zapravo na razinu gdje se više nikakva zločinačka događanja ne mogu okarakterizirati kao genocid. Postoji bojazan da će lozinka „nikada više“ iz 1948., kao i definicija genocida koja je tada usvojena, mutirati u svoju suprotnost, na način da se nikada više monstruozni zločini ne nazovu genocidom i ostanu ne samo nekažnjeni, nego i nagrađeni. Jesu li za počinjene zločine sukrievci i sve zemlje članice UN-a koje su bile svjedocima tih strašnih događaja u Hrvatskoj i u BiH, a nisu ih

spriječile? Oni tu krivnju ne žele preuzeti unatoč priznavanju rezultata agresije njenim počiniteljima, čime su žrtve ponižene.

O dokumentaciji i svjedočenjima od 1992. do 1994. godine Centar za dokumentaciju HIC-a prikupio je veliki broj svjedočanstava koja su prosljeđena najprije Bassionovoj komisiji u Chicagu, a poslije osnivanja Haškog suda za bivšu Jugoslaviju, tom sudu. Sud je pokrenuo istragu i sam obavio razgovore sa žrtvama, ali nisu mogli pristupiti ekshumacijama na području pod kontrolom srpskih snaga. Napravili su to odmah poslije potpisanog Daytonskog sporazuma. Ali već potpisanog Daytonskog sporazuma sa svim njegovim zločudnostima!

Dio onoga što je otkriveno na terenu opisao je gospodin Jasmin Odošić u svojoj knjizi *Sjaj i bijeda ekshumacija* (SAK trade, Sarajevo, 2010.), a uskoro izdaje knjigu *1131 masovna grobnica s 4016 žrtava*. Ekshumacije koje su obavljene od strane Haškog suda za bivšu Jugoslaviju, obavljene su i na osnovu svjedočenja prikupljenih od 1992. do 1995. godine, između ostaloga, i onih koji je prikupio Hrvatski informativni centar - Centar za dokumentaciju, čija je knjiga *Bosna i Hercegovina - Ethnic Cleansing in NW Bosnia* (Zagreb, 1993.) objavljena na engleskom, njemačkom i francuskom jeziku, a sadrži mnoga svjedočanstva preživjelih. Najveći broj ekshumacija, više od 400, uradila je Državna/federalna komisija, odnosno INO BiH.

O stradanju Bošnjaka-muslimana i Hrvata u sjeverozapadnoj Bosni govori i knjiga *Srpski zločini nad Hrvatima i Muslimanima u Bosanskoj Posavini i sjeverozapadnoj Bosni 1991.-1995.*, u čijem predgovoru je istaknuto (str. 5): *Ono što povezuje Sjeverozapadnu Bosnu i Bosansku Posavinu jest činjenica da u ovim predjelima nije bilo sukoba između Hrvata i Muslimana, da su stradali (ubijeni, protjerani) i jedni i drugi, njih oko 410.000 (oko 165.000 Hrvata i 245.000 Muslimana) i da su po Daytonskom sporazumu pripali „Republici Srpskoj“, srpskom entitetu u Bosni i Hercegovini. Time su Srbi, koji su u prijeratnom sastavu pučanstva BiH imali udio 31 posto, nagrađeni za agresiju i „etničko čišćenje“ s 49 posto teritorija Bosne i Hercegovine. (...) Većinu počinjenih zlodjela počinitelji su proveli s krajnjom brutalnošću i neviđenom okrutnošću, na način koji je hrvatskom i muslimanskom pučanstvu ulijevao neopisivi strah, ubijajući im svaku nadu za opstanak i ostavljajući im tek težnju za spašavanje golog života.*

O razmjerima zločina svjedoči i velika masovna grobnica Tomašica kod Prijedora, koju je predsjednik Haškog suda za bivšu Jugoslaviju Theodor Meron osobno posjetio 25. studenoga 2013. godine.

Ako vjerujemo u to da će nas istina osloboditi i ako znamo da nema mira bez pravednog mira, a da su se silnici kroz povijest prečesto zacrvnili pred krikovima

bespomoćnih žrtava, nadamo se da će i ova knjiga, kao i mnoge prije nje i one koje će uslijediti, dati bar malo svjetla na zločine s kraja krvavog XX. stoljeća i bar malo više nade za zaštitu žrtava u XXI. stoljeću.

Mlada američka novinarka Samantha Power koja je bila novinarka u Hrvatskoj i BiH od 1993. do 1996., napisala je 2002. u New Yorku knjigu *A problem from Hell* (*Problem iz pakla*), s podnaslovom *America and the Age of Genocide*, u kojoj je opisala svu bijedu velikih svjetskih sila i okrutna stradanja žrtava, da bi se sva njihova „zalaganja“ na kraju svela na beskonačna lažna davanja nade žrtvi i isto toliko beskonačna ohrabrivanja agresoru, da za svoje čine neće odgovarati. Knjiga je dobila veliki broj prestižnih nagrada iz cijelog svijeta, kao i Pulitzerovu nagradu. U spomenutoj knjizi o događajima u sjeverozapadnoj Bosni napisala je:

Srpska praksa napada na civile i zauzimanje teritorija od nesrba nazvano je dvo-smisleno, a zapravo ublaženo - etničko čišćenje ili „ethnic cleansing“, po frazi koja podsjeća na nacističko čišćenje („sauberung“) ili „cleansing“ Židova. Povjesničar Holokausta Raul Hilberg, rekao je o nacističkoj izvedenici: „Ključ cijele operacije s psihološkog stanovišta je bio nikada ne upotrijebiti pravu riječ za ono što se događa. Ne reći ništa, odrađivati posao, i ne opisivati ga.“ (...) Srpski nacionalisti su činili isto. Fraza „etničko čišćenje“ je imala različita značenja u raznim prigodama i na različitim mjestima (str. 249. i 250.).

Nekada je Muslimanima i Hrvatima rečeno da imaju četrdeset osam sati, da spreme svoje vrećice, ali u većini slučajeva oni nisu dobivali nikakvo upozorenje. Vatra iz strojnice ili miris benzina, na brzinu prolivenog, bili su prvi znakovi upozorenja stanovništvu. Ni u kom slučaju to nije bilo dobrovoljno napuštanje. Pošto su prognanici u velikom broju navaljivali u susjedne države, stvarala se predodžba da su oni kolateralne žrtve u ratnim sukobima, ali ta „navala“ nesrba je bila ne samo posljedica ratne zadaće srpskih nacionalista; bio je to njihov primaran cilj. Srpski napadači su znali da njihovo nasilno protjerivanje i kampanja ubijanja neće biti dovoljni za potpuni uspjeh etničkog čišćenja. Naoružani pljačkaši su znali da njihovo nasilno protjerivanje i kampanja ubijanja neće biti dovoljni da osiguraju trajno održanje rezultata etničkog čišćenja. Naoružani pljačkaši su nastojali osigurati i trajno prekinuti vezu između ljudi i njihove zemlje. Da bi to postigli prisiljavali su očeve da kastriraju svoje sinove ili siluju svoje kćeri; maltretirali su i silovali (često s namjerom da ostanu trudne) mlade žene. Njihova planirana destrukcija i degradacija: destrukcija s neprijateljskom namjerom da im uništi domove u koje bi se mogli vratiti; degradacija da se njihovi bivši stanari nikada više ne usprave, da to nikada više ne pokušaju, na području koje drže Srbi (str. 250. – 251.).

Iako je analogija s Holokaustom bila često upotrebljavana u ovome razdoblju, pitanje mogu li se ova događanja zvati genocidom ili ne, bilo je upitno kao i uvijek. Ubojstva, silovanja, mučenja, logori i protjerivanja su uvjerila Helsinški odbor (Helsinki Watch) da upotrijebi upravo taj termin. Srbi su planirali uništenje bosanskog muslimanskog pučanstva, pa iako nisu eliminirali svaku osobu, oni su muslimansku zajednicu htjeli uništiti na način da se ona nikada više ne oporavi.

Bushova administracija je ustrajno izbjegavala taj naziv. „Genocid“ su izbjegavali, jer genocidni čini povlače moralni imperativ da ih se spriječi. Dan poslije prikazane ITN-ove emisije o Keratermu, Bush je izjavio na konferenciji za tisak: „Znamo za horor u ovim sabirnim logorima, ali iskreno govoreći, ne mogu utvrditi da se tamo događaju i genocidni procesi.“ Politički čimbenici („Policymakers“) su bili skloniji frazi etničko čišćenje. Scowcroft (Brent Scowcroft, savjetnik za nacionalnu sigurnost) je vjerovao da bi genocid tražio od Sjedinjenih Američkih Država odgovor, a „etničko čišćenje“ koje bi označavalo ono što se događa u Bosni na to ne obvezuje (str. 288). (...)

Najbliže je došla Bushova administracija u priznavanju genocida 18. prosinca 1992., kada su se SAD pridružile donošenju rezolucije Generalne skupštine UN-a. Rezolucijom se srpske i crnogorske snage smatraju odgovornim za agresiju i otvorene činovne „etničkog čišćenja“, koji je forma genocida. Kada se tajnik Eagleburger (Lawrence Eagleburger, državni tajnik) vratio (poslije blagdana, op. prev.) rekao je konačno da se i on s tim složio, ali je rekao da bi bilo neprimjereno za Bushovu administraciju izdati očitovanje o genocidu, u vrijeme kada iduća administracija preuzima vlast. Na zadnji dan Bushove administracije, 19. siječnja 1993., Patricida Diaz Dennis, pomoćna državna tajnica za ljudska i humanitarna prava, neodređeno i nejasno je izjavila: „U Bosni naše izvješće opisuje raširenost sistematskih zločina, uključujući silovanje i ubijanje civilnih žrtava do te mjere da graniče s genocidom. Mi još nismo odlučili o predmetu njegove legalnosti. Zaključak je da se u Bosni radi o genocidu, ali činjenica je da su zlostavljanja koja su se tamo događala kroz prošlu godinu, kao što sam rekla, na granici navedenog pravnog termina“ (str. 292. – 293.).

Usprkos odlukama međunarodnih sudova i neodlučnosti velikih sila, žrtve će i dalje ustrajati u traženju odgovornosti za svoje patnje i stradanja.

Ante Beljo

U Zagrebu, 8. veljače 2015.

SVJEDOČENJA

- jad1

GODINA ROĐENJA: 1948.

PREBIVALIŠTE: Prijedor

NACIONALNOST: Hrvatica

Da počnem sa danom okupacije, ja to nazivam prijedorskom okupacijom, 29.04.1992. pojavio se na ulici na svim punktovima sa vojskom i sa naoružanjem. Nakon 29.04.1992. bio je mir u gradu, počela su hapšenja lagana, tiha, odvođenja ljudi za koje nismo znali u kom pravcu ih odvođe. To smo saznali sredinom svibnja mjeseca da se formirao logor u Omarskoj. Prvi ljudi koji su uhapšeni su predsjednik općine M. Ć., predsjednik suda Š. N., predsjednik Općinskog Odbora HDZ-a S. Š., zatim iz Merhameta S. R. Karitas u Prijedoru nije nikada niti imao neku značajnu funkciju jer se oslanjao na Karitas iz Banja Luke. To tiho hapšenje i ostalih ljudi viđenijih u gradu, intelektualci su pretežno bili, trajalo je do 29. svibnja, kada je isceniran napad na Prijedor, pod navodnicima napad. Nakon sukoba u Kozarcu, sukob u Kozarcu je iscenirala vojska, iz Kozarca nije bilo nikakve odbrane (...) i tada su počele, nakon tog sukoba u Kozarcu, počele su represalije nad muslimanskim i hrvatskim življem (...), prije svega hoću da naglasim nad hrvatskim življem više radi toga što smo procentualno manje zastupljeni 5,6 nas je posto. Sad nas je u Prijedoru možda 2 posto. Tada smo vidjeli da se ljudi koji su odvođeni u logor u Omarsku, a oformljen je i logor u samom gradu Keraterm to je u samom gradu, i u Trnopolje, ne vraćaju. I počeli smo očekivati obzirom da su mahom hapsili članove SDP-a, reformskih snaga, liberala, SDA i HDZ-a, počeli smo očekivati kada je red na kojeg od nas da dođe. Dana 12.6. uhapšen je jedan dopresjednik HDZ-a J. M. O tome me je obavijestila njegova supruga. Istoga dana, 12.6., uhapšen je i član općinskog Odbora HDZ-a A. P., također me je obavijestila njegova supruga, a 14.6. došli su po mene. Našli su me u stanu, upravo sam čistila bila, došla su dva naoružana policajca sa automatima, sa bombama, sa svim onim što je uobičajeno za njih i karakteristično, bajunetama. Dozvolili su mi da se presvučem. Na upit kud idem rekli su mi da me vode na informativni razgovor, odnosno na obradu u Omarsku. Omarsku svi nazivaju koncentracionim logorom, međutim njen zvanični naziv je Vojni istražni centar, a ja sam kao i ostali ljudi bila ratni vojni zarobljenik. Napominjem, da niti jedan od uhapšenih ljudi nije nosio uniformu, svi smo bili civili.

Znači, 14.6. ja sam dovedena u Sekretarijat unutrašnjih poslova u Prijedoru, gdje sam provela cijeli dan u jednoj maloj prostoriji sa blindiranim vratima koja je već bila pošpricana krvlju mojih prethodnika koji su hapšeni od 29.5. pa do 14.6. i koji su vjerovatno tu ili pretučeni ili na mjestu ubijeni. Ubijalo se nije sa vatrenim oružjem, ubijalo se sa batinama. U toj prostoriji našla sam prijedorskoga advokata Š. P. koji mi je pokazao samo znakom da šutim i da ništa mu ne kažem. On nije bio član koliko znam niti jedne stranke i njegov grijeh je koliko sam poslije saznala samo zato što je bio intelektualac. Nakon dva sata provedenog u toj prostoriji, doveli su još dva muškarca kojima imena ne znam. Nakon slijedeća dva sata doveli su dvije žene, jedna je E. D. član Patriotske lige, druga je J. P. član Ogranka HDZ-a Prijedor. E. D. je nakon mjesec dana provedenih u logoru razmijenjena za Bihać, i koliko sam obaviještena živa je i u uniformi je. J. P. nalazi se u Prijedoru i o njoj ću malo poslije da kažem otvoreno. Znači bilo nas je već šest. Oko pola šest pozvali su nas van, stavili u „maricu“ i povelili po cesti koja je vodila prečicom prema Omarskoj, tad još nismo znali, ali pošto poznajem teren shvatila sam da se ne nalazimo na glavnoj saobraćajnici, nego na seoskoj a to je selo Marička, gdje su „maricu“ zaustavili četnici, jer nisu bili vojnici nego su bili četnici, i tražili su da se K. van puste da ih oni likvidiraju odmah, i to da ih pokolju kako su rekli. Milicija je odbranila „maricu“, pucali su i uspjeli su krenuti dalje. Stigli smo do Omarske, stali smo, to je pretpostavka bila naša da je Omarska jer smo ponovo stali jer iz „marice“ se nije vidjelo van i tada su otvorili vrata i potjerali nas van. Napolju su nas čekali uniformirani ljudi sa oznakama na kapama sa četiri „S“, bio je jedan i s kokardom, a bilo ih je nekoliko i sa oznakama srpske vojske sa njihovim trobojnicama na kapama. Potjerali su nas uza zid, rekli nam da dignemo ruke na potiljak, a zatim da ispraznimo džepove. U tom trenutku vjerojatno obrambeni mehanizam je proradio i ja sam se počela smijati jer mi je bilo komično to, još nisam bila svjesna kako to nimalo nije komično ali, netko plače a netko se smije. Tada su se počeli i oni smijati i razdvojili su nas tri žene od ova tri muškarca i poslali su nas u zgradu, a zgrada je prethodno služila kao restoran društvene ishrane radnika, a na katu se nalaze kancelarije. Bile smo odvedene u kancelariju broj 102, a poslije smo mi u šali nazivale to, koliko smo se mogli šaliti, da je to apartman 102. Na tom katu nalazila se i kancelarija u kojoj su bili dežurni milicioneri, kao i kancelarija komandira logora Ž. M. i njegovog zamjenika D. K. Taj dan našla sam žene koje su prije mene odvedene, to su Z. R. iz Kozarca, ona je uhapšena radi toga što se nalazila u mješovitoj teritorijalnoj odbrani, bila je aktivna, zatim M. T. sudija općinskog suda iz Prijedora, M. B. koja je dovedena kad i ja, al' u jutro, znači prije mene. Mislila sam tog trenutka kad sam vidjela N. T., mislila sam da je to vjerovatno vezano za referendum jer mi smo učestvovali aktivno u provođenju referenduma. Rekla sam joj u šali

da vjerojatno će doći još dvije naše kolegice, to je zamjenik javnog pravobranioca J. H. i sudija općinskog suda također E. N., što se stvarno i obistinilo kad je pola sata nakon mene dovedena i J. H. U prostoriju u koju su me uveli nalazila se i V. M. koja je inače odbornik Skupštine Bosne i Hercegovine SDA i kojoj se gubi svaki trag nakon Omarske. To večer čak su nam donijeli bili i pečenu jagnjetinu, znači ja sam mislila da to i jest neki informativni razgovor i vjerojatno će me nakon toga pustiti.

Dana 15.6. ujutro odveli su nas iz te sobe u restoran koji se nalazi u prizemlju i sav je u staklu. Tu smo morali sjediti za stolom i biti mirne, rekli su nam do navečer, pošto je preko dana kancelarija u kojoj smo trebali da spavamo služila kao kancelarija istražiteljima. Taj dan sam vidjela oko dva sata popodne na ručku predsjednika općinskog odbora HDZ-a S. Š., prvi i nažalost zadnji puta živog i zdravog. Dan je protekao, bila sam zbunjena posmatrajući način na koji su ulazili ljudi na ručak. Uvođeni su po njih 30 u grupi, oko njih su bili stražari sa palicama, imali su i naoružanje. Te palice su spuštali na njihova leđa svako toliko, ručak je trajao ravno minutu, ukoliko nije uspio da jede, ovaj, to je bila njegova nesreća. Za ručak se dobila polovica šerflje one ubičajene što je u svakom domaćinstvu nekih splaćina i osmina kruha. Ljudi su prolazili pokraj nas smrdljivi, jer su mnogi već proveli preko mjesec dana u logoru bez kupanja. Smrdljivi, pretučeni i jednog sam vidjela napola je bio zaklan, kažem napola radi toga što su mu samo prerezali kožu ispod vrata, a nakon par dana je bio potpuno zaklan. U 7 sati navečer došao je stražar po nas žene i odveo nas je ponovo u sobu gdje smo trebale spavati, u tu sobu 102. Soba je bila sva pošpricana krvlju, nije bila kao prethodne večeri čista. Čak su i zidovi bili pošpricati krvlju, a na stolu su stajale raspadnute batine, to je posebno kuvana batina od bukovine kojom se tuče čovjek dok god se ne raspadne u trešće. I volojska žila, odnosno tri volojske žile spletene u pletenicu, to je poseban opet instrument za mučenje jer ona siječe meso do kosti. Bile su još i neke igle za koje odmah nismo znali za što služe. To je kao slučajno zaboravljeno u toj kancelariji, u stvari poslije smo shvatile da je to prijetnja nama da moramo biti dobre.

Oko pol 10 čula sam u hodniku, pošto je kancelarija od milicije odmah bila „vizavi“, da kažu dovedite S. Š. i J. M. J. M. je dopredsjednik jedan, a ja sam drugi dopredsjednik općinskog odbora. I počeo me hvatati strah jer sam znala da ako njih dva dovode da nešto nije u redu, da vjerovatno će i nas. Međutim za J. su rekli nemojte ga danas, jučer je sređen, pustite ga malo, a tada su doveli S. S. Kroz vrata su se odmah čuli strašni udarci, kao da netko cijepa namještaj. On nije plakao, on nije kukao, vjerovatno se trenutačno bio onesvijestio. Zatim su vikali, psovali, pogrdne izraze govorili, čula su se vrata, otvaraju se, zatvaraju se, a kada su otvorili u jednom

momentu vrata na našoj kancelariji rekli su da izađe van i ona njegova ustaška kurva. Pošto smo bile dvije, oba dvje smo imenjakinje, mi nismo znale na koju se odnosi, a onda je ušao stražar zgrabio mene jer sam spavala do vrata. Doveo me u prostoriju gdje je S. ležao u krvi, krv mu je išla iz usta, na nos i na uši. Iskidane odjeće, i bio je pri svijesti i gledao me, pri svijesti koliko sam mogla shvatiti, odgovorio nije ništa. Tada su mene počeli da tuku, dobila sam udarac kundakom u kuk, pala sam, pa sam se digla ponovo nekako, prema meni su bili blaži, uzeli su pendrek, i po leđima sam dobila, branila sam se rukama, bila sam zburnjena, nisam stigla niti plakati, niti vikati. Onda su me pustili, pa su nastavili na njemu se izživljavati sa batinom i sa ovom volojskom žilom, vidjela sam kako ga kidaju taktički tom volojskom žilom. Zatim sam se onesvijestila ne od boli nego od straha, i od užasa od onog što sam vidjela. Kad sam došla sebi, S. je bio u nesvijesti, a mene su nastavili tuć, tad sam dobila kundacima u leđa, od čijih posljedica imam polomljena rebra i deformiran prsni koš. Onesvijestila sam se, i došla sam sebi negdje oko pola 5 ujutro, sat je bio na zidu, i vidjela sam da S. leži potpuno okrvavljen, i tad su prišli njemu pa su ga vukli van, za noge su ga vukli van, a za njim je ostajao krvavi trag. Onda su doveli profesora P., on je muslimanske nacionalnosti, to su ga doveli njegovi učenici. Na taj način i znam imena stražara, prezimena na žalost ne znam. (...) Komandir smjene, te milicije kako je oni nazivaju, je bio čovjek po nadimku K. Oni su svi iz Omarske, svi su Omaršćani, nijedan nije Prijedorčanin, samo Ž. N. ima stan u Prijedoru. Znači kad su izvukli S. van, onda su ponovo se počeli obračunavati sa mnom, do pola 7. U pola 7 su me vratili u sobu u kojoj su žene spavale. Krv na meni nije bilo, pošto sam se jako pazila zato sam i dobila palicom. Kundak nije uspio raniti kožu, bili su strahoviti naboji, ja sam se više uvukla nego što sam uspjela ući unutra, zaprijetili su mi ukoliko kažem ženama što se je dogodilo da ću u tom slučaju biti zaklana. Ja sam ćutala, međutim, žene su znale što se dogodilo jer to se i čulo, i udarci su se čuli, poslije su mi rekli da se cijelo vrijeme čulo što je unutra bilo, kao da cijepaju namještaj, a ne da nas tuku. Uspjela sam nekako i da se dovučem jer u 7 smo morali biti ponovo u restoranu. Uspjela sam se dovući nekako do tog restorana, tu sam sjedila, a onda su rekli da žene ne treba da sjede, nego da idu prati suđe. Poslali su i mene da perem suđe, za vrijeme ručka, suđe se je pralo u hladnoj vodi bez detrdženta. Hranu su dovozili za tzv. separacije rudnika već kuhanu u onim posudama za prevoz hrane u društvenoj ishrani. Taj dan kada sam prala suđe, došla je žena, ova V. M. Pod strahom ja nisam shvatila odmah što je, međutim nosila je lonac sa kipućom vodom, kao ugrijali su nam vodu za suđe. Tu kipuću vodu prolila je po mojoj lijevoj ruci, pala je koža i meso dole, ja sam mislila da je to nehotice. Poslije mi je ona te večeri rekla da to nije nehotice, da je to bilo pod prijetnjom oružjem. Na ruci i sad imam trag, to je zaraslo, ali trag je ostao. Ta-

da je zamjenik komandira logora, (...) kad je vidio što se dogodilo sa mojom rukom, pokazao je na jedan način humanost i zvao je telefonom vojnog liječnika iz vojnog logora koji je nedaleko bio od Omarske. Došli su nakon jedno dva sata i pružili su mi pomoć na taj način da mi je na ruku stavljena sterilna gaza. Rekli su da nemaju nikakva druga sredstva i dao mi je analgin protiv bolova da mogu da bolove izdržim. Međutim ja bolove toliko nisam osjećala. Ja sam bila u stanju šoka, nisam osjećala niti tjelesne bolove od prethodne noći i posmatrala sam sa užasom ljude koji su prolazili kraj stakla, i pitala se cijelo vrijeme gdje to čine. Ljudi su odlazili na dvije noge, a odjedanput sam vidjela da se vuku četveronoge svi u krvi. To su dolazili sa istrage iz prostorija u kojima smo mi preko noći spavali. Tada sam vidjela kako izgleda taj logor iza restorana društvene ishrane koji je u staklu, zato smo i mogli mi žene vidjeti. Nalazio se veliki hangar u kojem su u normalnim prilikama ranije bili parkirani demperi, a između hangara i tog staklenog restorana je tzv. pista (...) koja je bila puna zatočenika koji su sjedili. A bilo je hladno tih dana, kiša je padala, S desne strane se nalazila jedna mala bijela kuća, koju su oni zvali Bijeli Dvori, a logoraši su je zvali Šokara, radi toga što se u toj kući vršila likvidacija sa batinama - ekstrema kako su ih nazivali, a ti „ekstremi“ bili su sačinjeni mahom od inteligencije muslimanske i hrvatske. To su ljudi koji su bili istaknutiji ranije na društveno političkim funkcijama. I taj dan je prošao, mene više nisu dirali. Predsjednika nisam vidjela.

Došao je 16., meni su žene tokom noći stavljale obloge. Toga dana su doveli još tri žene, sve tri su radile u pogonu Josipa Kraša i bile su uski saradnici direktora tvornice M. S. To su S. D., tajnik direktora M. C., A. M. predsjednik sindikalne organizacije, i M. M. glavni financijski knjigovođa. Njihova optužnica je bila da su prosljeđivali financijska sredstva u Zagreb isto kao i M. S., i da su pomagali u nabavci oružja za Hrvatsku. Ja svoju optužnicu još nisam bila znala, napominjem da nisam uopće ispitivana još bila. Nakon četiri dana provedena u Omarskoj, ja sam pitala da li bi mi rekli radi čega sam ja tu uopće. Tu nema pitanja hrabrosti pa da netko radi toga izdrži. Padnete u jedno stanje ravnodušnosti i jedva čekate ili da vas smaknu ili da vas puste, sredine nema. U ta četiri dana slušala sam urlike iz kancelarija. To nisu bili ljudski kriki, to su bili zvjerski kriki koji su nadjačavani sa razglasom, puštao se radio. Često puta su znali i Radio Zagreb da puste, pa kad shvate da su navili pogrešnu stanicu, naglo prekinu ako čuju tišinu među zatvorenicima kad su vijesti, onda naglo prekinu. I u tim prekidima čujete te urlike. To su bila tzv. njihova ispitivanja. Istražitelji su dolazili iz Banja Luke i iz Prijedora. Iz Prijedora nekim istražiteljima znam imena, to su D. R., inače je bio nastavnik likovnog vaspitanja, zatim profesor Z. sa elektro škole iz Prijedora, R. M. iz Prijedora, ne znam gdje radi. Iz Banja Luke me je ispitivao filmski režiser, 5. dan po dovođenju u Omarsku, koji je radio u Jadran filmu u Zagrebu, prije 10

godina je napustio Zagreb. Postiplomski je dao u Švicarskoj, i sad je stalno nastanjen u Banja Luci, on je vojni policajac. Zatim iz Banja Luke je dolazio isljednik, ne znam njegovo ime, isljednici nama nisu govorili imena. Iz Banja Luke je dolazio isljednik, da li je to ime njegovo, prezime zapravo ili njegov nadimak P., to je diplomirani pravnik koji je iz Pakraca. Po njegovom pričanju, on je meni prišao pukim slučajem, i bio je vrlo učitiv. Rekao je da smo kolege, on je diplomirani pravnik, i da mu je u Pakracu imanje uništila ustaška vojska, ali da on nema namjeru da se sveti, niti u njemu postoji revanšizam pa će nastojati biti objektivan. Da je čuo da sam ja Hrvatica, da sam rođena Zagrepčanka, i ako bi željela on bi mi omogućio da kod njega bude istraga, radi toga što se kod njega nisu zatvorenici tukli, što je i istina, ali je podnosio takve izvještaje da niti jedan logoraš koji je kod njega bio na istrazi nije izašao poslije toga živ. Presude nakon istraživanja donosili su, normalno, bez prisustva logoraša, ali sam ih vidjela kad su prolazili: redovni sudija do tad D. Ž. bio je krivičar u Općinskom Sudu u Prijedoru, diplomirani pravnik je, javni tužilac koji je nažalost po majci Hrvat Srbin D. Z. koji je došao iz Zagreba u Prijedor, a branitelj po službenoj dužnosti se zvao S. B. i ima svoju odvjetničku kancelariju otvorenu i sad u Prijedoru.

Što su oni zaključivali iz naših iskaza, a što nisu, ja ne znam. Moja optužnica je bila da sam član prelazne vlade koja još nije bila funkcionirala, tek je 29.5. predložena bila od strane lijevog bloka, i ja sam bila predložena kao podpredsjednik te prelazne vlade. Ja nisam čak o tome bila niti obaviještena nije bilo niti vremena da me se obavijesti. To je u onoj fazi još uvijek kad su bili rekli da su Srbi vrlo liberalni i da učestvuju kompletan lijevi blok u vladi po preuzimanju, jer je to sve bio period od mjesec dana od okupacije pa do dana isceniranja napada na Prijedor. Ukoliko je bio napad, moje osobno mišljenje je da je to bio pokušaj oslobođenja šačice ljudi, ja sam ih vidjela sa prozora mog stana, pošto stanujem u centru, i stvarno su nosili oznake Patriotske lige, odnosno ljiljane, njih dvoje koje sam vidjela. Međutim oni nisu ni otkud došli. To su bili ljudi koji su čekali u pripravnosti da kada se probije fronta preko Bosanske Krupe da tek tad mogu djelovati. Ali su izdani i otkriveni, evo malo sad izlazim iz okvira Omarske (...)

Da se vratim na Omarsku. Peti dan sam uspjela da dođem do svojih istražitelja gdje sam saznala moju optužnicu. Nisam nikakav iskaz potpisala. Mene su teretili samo s tim da sam nekom zaslugom došla na spisak te prelazne vlade, zaslugama da sam vrlo interesantna ličnost. Na moj upit da li je moja krivnja što sam član HDZ-a ili što imam funkciju u HDZ-u, rekli su da to nije kažnjivo, to je legalna stranka. To je pohvalno bilo s njihove strane. Pitali su me da li pretpostavljam zašto sam tu, pa sam rekla da li je to radi toga što sam aktivno učestvovala u provođenju referenduma. Re-

kli su mi da ni to nije moja optužnica. Tada su mi pokazali spisak od 17 ljudi i pitali me da li poznajem te ljude. Rekla sam im da neke poznajem, neke poznajem iz vide-nja, neke osobno, ali da ne znam što predstavlja taj spisak. Tada mi je rečeno da taj spisak dobro pogledam pa da vidim koja je moja funkcija na njemu. Ja sam pogledala i vidjela sam da stoji podpredsjednik, ali nisam znala čega. Tada mi je rečeno da je to spisak prijelazne vlade općine Prijedor. Kao predsjednik je doktorica S., to je tre-bala biti nadstranačka vlada. Na spisku je bio M. T., R. E. i ja, S. Š., M. Č. dotadašnji predsjednik općine, M. M. predsjednik SDA, S. H. novinar općinskog lista *Kozarski vjesnik*, i još neki ljudi kojih se ne mogu sjetiti baš zato što ih nisam poznavala. Rekla sam da ja ne znam za tu moju predloženu funkciju, a oni su rekli da oni znaju i to je bio materijal koji su navodno u općini pronašli u kabinetu predsjednika općine, i da je interesantan podatak na koji način sam ja došla i svi ti ostali i koje su naše zasluge, vjerojatno neke zasluge jesu kad smo na tom spisku. Ja sam rekla da je to vjerovatno kvalitet u našem radu, struka, nacionalna struktura, pomnost ili nešto tome slično jer ja sam bila jedina žena na tom spisku. Bili su vrlo učtivi za vrijeme mog ispitivanja koje je trajalo 4 i pol sata, mene nisu maltretirali, pitali su me da li sam maltretirana bila, ja sam rekla da nisam jer nisam smjela reći da jesam, tad bi bilo gotovo. Pustili su me i kada sam se vratila natrag dole kuda je restoran, tada sam vidjela da su taj dan doveli i jednog gardistu. Bio je u uniformi. Od kud su ga doveli i gdje su ga našli ja ne znam, ja ne znam niti njegovo ime, samo znam da je imao obilježja Hrvatske vojske, nije pripadao HVO-u, bio je pripadnik kako on kaže ZNG-a. (...) Njega su odveli na dve noge i izveli su ga golog, bio je samo u gaćama, bio je iskidan, vidjela sam ispod koljena njegove tetive i živo meso van, šikljala je krv sa svih strana. Oči su mu bile otečene, van očnih duplji, vodili su ga bili, kako je poslije toga prošao kad je prošao pokraj tog restorana ja ne znam, voljela bih da znam. Ali, taj njegov prolazak je bio uobičajen za sve nas, makar smo proveli tu par dana radi toga što su takvi svi dolazili s ispitivanja. Neki su odvođeni u prostorije, u taj hangar, ili pak gdje je taj restoran bila je jedna takozvana sala i garaža, kako su zvali gdje su bili muškarci. Spavalo se je na golom podu, na dvadesetpet kvadrata je bilo petsto, šesto ljudi stisnuto. Sad u kom položaju su oni bili da bi mogli uopće spavati na tako malom prostoru, to vam ja ne bih znala reći. Znam da mi je dr. S., koji je bio u toj takozvanoj sali, rekao, ali ne tad, on je četrnaest dana proveo prethodno u Bijelim Dvorima takozvanim, odno-sno Šokari kako smo mi govorili, da su ljudi postajali vukovi jedan drugome jer su se borili za bolje mjesto i za zrak. U tu Šokaru smo gledale sve i bile koncentrirane na nju jer smo vidjele pošto su niski prozori, a ona je jedno petnaestak metara udaljena od tog našeg restorana, da kako tko dolazi od vojnika ili od stražara tako kundakom kroz prozor tuče naslijepo, bez obzira koga unutra tuče.

Ja sam posmatrala, taj peti dan sam upoznala tog dr. S., jer mi je ruka se dala jako na zlo, a ne mogu reći da su svi stražari bili isti, bilo ih je i koji su htjeli na neki način da pokažu sebe u drugom svjetlu. Ti su po danu bili pristojni, a po noći su se pretvarali u zvijeri, jer po noći se normalno ne vidi tko šta radi i tko šta čini. I dr. S. mi je tad rekao da S. S. koji je pretučen 15.-og uveče, kao što sam rekla, nije više u Bijeloj kući nego je izveden u neku drugu prostoriju, ali da je živ. Sa nama je sjedila i žena, M. S. se zove, čiji su muž i sin bili u toj Bijeloj kući. Muž njen je optužen da je učestvovao u oružanoj pobuni i okršaju na Kozarcu iz tog razloga što je on inače bio načelnik sekretarijata za općenarodnu odbranu pri općini Prijedor i nazvali su ga ekstremom. Ona mi je pričala jedan dio njihovih događaja, kada je vojska napala Kozarac, granatirala ga je. Kažu da su na tisuće granata pale, narod je bio naoružan i počeo je veliki zbjeg u Kozaru. Njoj je sin poginuo u Kozari, diplomirani inženjer građevine, završio je u Zagrebu građevinu. Dobio je metak u leđa. Oni su ga pokopali svojim rukama kao uginulu zvijer u šumi, zatim su odlučili radi drugog sina da se predaju, da ne bježe dalje nego da prvoj jedinici vojske, srpske vojske, priđu. Prišli su, tada su pucali po njima. Drugi sin je dobio metak u leđa, u plućnom krilu mu se zaglavio, muž i ona nisu bili ranjeni, ali su ih sve troje odveli u logor Omarska. Prvo u kasarnu u Prijedoru, a zatim iz kasarne u logor Omarska. Ona je provela dva dana u toj Bijeloj kući, izdvojena od ostalih žena. Dovedli su je u sobu kad i mene ustvari, u logor, tad su i nju prebacili iz muškog tog odjela k nama ženama. Ruke su joj bile spaljene čikovima, ona je skrivala nije htjela nam pokazati iz istog razloga iz kojih sam i ja to sve ćutala i svaka druga žena koja je prošla tako. (...) Pokazala mi je lijevu ruku, na lijevoj ruci je imala kroz kožu čudne ožiljke i ja sam je pitala kakvi su. Pucali su joj iz revolvera u ruku na par mjesta, tako da prođe kroz kožu taj metak. Ona mi je pričala način na koji su mučili njih troje. Ona je morala tući svog muža i svog ranjenog sina u toj Bijeloj kući sa batinom i sa tom volujskom žilom, a zatim su njih dva morali jedan drugoga tući, zatim su sinu sol u tu ranu stavljali, rekli su da je to radi dezinfekcije, a poslije toga toga mi je ovaj dr. S. koji je ostao s njima pričao užase daljnje.

Dana 14. 06. kad sam ja dovedena, ja sam dovedena navečer u logor, a ujutro je doveden čovjek M. S. se je zvao i dovedena je H. H., djevojka član Patriotske lige. Oni su tjeroali jedne druge da siluju i muškarci između sebe i muškarci žene. M. S. nije htio da siluje H. H. niti je mogao, normalno niti je htio, odbio je, tad je bio malo priklan, poslije par dana ponovilo se to, on je odbio, a tada su mu prvo odrezali testise, a zatim su ga zaklali, a H. su silovali tada drugi logoraši koje su doveli. Pod prijetnjom smrti su je silovali i ona je cijelo vrijeme koliko sam ja provela u logoru, 56 dana provela s muškarcima i dijelila njihovu sudbinu, svakodnevno dobijala batine i bivala silovana, ona nije silovana od stražara nego su tjeroali logoraše da je siluju,

da bi bila kazna da su to pripadnici njenog naroda. Mene su pustili nakon toga jedno vrijeme na miru. Nakon jedno deset dana, tu negdje oko 25-og, da, 25-og sam saznala od direktora uprave prihoda M. T. koji je isto bio u logoru jer su uhvaćeni svi funkcioneri, da je S. S. umro. Umro je u zatvorenoj prostoriji, kao životinja zatvoren, dijagnoza mu je bila, kako mi je dr. S. nakon toga rekao, odbijeni bubrezi i razbijena pluća, a on nije nikako sebi dolazio. Međutim na njegovu nesreću imao je jako srce, pa je živio tih 10 dana. Umro je 25.6. u pola jedan popodne. Reći ćete kako to da su mi govorili. Mi nismo imali zabranjen kontakt, međutim pošto su žene radile u kuhinji prilikom predaje suđa, to se strahovitom brzinom razgovaralo. Osim toga, ako ste bili diplomata, a pošto su stražari bili mladi, mogli ste im prilaziti, ja sam im prilazila, to je ono ili tražiti cigaretu, jer vam nisu smjeli dati, cigaretu su davali krišom jer onaj stražar koji bi nam pomogao bi bio po kazni poslan na frontu. Znači tu negdje oko 25.6. odjedanput nam je rečeno bilo da moramo biti dobri. Muškarci su vježbali pjevati pjesme one od Topole do Ravne Gore i bilo je rečeno da dolazi B. u posjetu u Omarsku. Nas žene nisu pustili van i poštedili su nas toga da pjevamo. Međutim ja sam posmatrala svoje kolege i prijatelje iz općinskog odbora HDZ-a kako napolju stoje postrojani i moraju držati tri prsta i stvarno je došao B. Prvo su došla policijska oklopna kola, zatim je došao jedan manji, da li je to tenk pošto se ne razumijem, nešto slično je tenku, a iza toga su došli osobni automobili. Iz jednog je izašao B. sa svojom pratnjom i tad je bila smotra na toj pisti što sam je unaprijed opisala, zatvorenika koji su pjevali i vikali živjela velika Srbija i dizali ta tri prsta. B. je tad prošao, nadlijetao je helikopter bio, ljudi su se čak što više obradovali radi toga što je helikopter bio pola bijel i pola plav pa su se ponadali da to nisu slučajno od UNPROFOR-a helikopteri. Nisu bili, nisu imali nikakve oznake, ali iza njega je došao bio i helikopter sa vojnim oznakama, pa se vidjelo mislim da su baš oni. Što su oni razgovarali to vam ne bih znala reći jer su bili sa komandnirom logora, i sa bratijom njihovom iz Prijedora. Nakon toga, kad su otišli, su počele još veće represalije nad ljudima.

Unaprijed vam nisam rekla da prije nego što ću ja da dođem u Omarsku, u Omarsku je dovedeno cirka 11.800 ljudi. Oni nisu vođeni nigdje, a kada sam ja došla, znači logor je osnovan početkom svibnja mjeseca, kada sam ja došla 14.6. ja sam našla 2.736 ljudi u logoru. Broj se znao pošto smo mi žene znale po broju obroka koje smo sipali i po broju tanjura jer su uvođene grupe po 30. Onda smo si bilježile, naše taške smo imale, nisu nam oduzeli taške. Pa smo bilježile crtice po 30 to se nije smjelo pisati to se moralo krišom činiti da se ne vidi i zatim smo na kraju sabrali koliko ljudi je u stvari tu. Stražara je bilo 30 u svakoj smjeni, znači ukupno 60 jer u dvije smjene se radilo: 15 je bilo unutar logora a 15 je bilo vanjske straže. To su bili mahom ljudi mještani, nije ih bilo iz regularne vojske, međutim tu i tamo se pojavljivao kakav oficir od njihove

tzv. regularne srpske vojske. Logor je inače čuvala milicija i logor se kao što sam rekla zvao Vojni istražni centar, a Manjača se zvao Viši vojni istražni centar. Trnopolje je bio lakši logor, u Trnopolju su bile izbjeglice ne po svojoj volji, nego su ih natjerali tu da budu. U Omarskoj su bili starosne dobi uzrasta od 14 godina na više, a u Trnopolju su bili bebe od 2 mjeseca i od 15 dana što sam poslije saznala kad sam i ja stigla na pročišćavanje u Trnopolje. Saopšteno nam je bilo, ja sam razgovarala sa komandirima logora, rekao je da divi se Hrvatima kao da mi je laskao, jer nas je vrlo malo, međutim da smo im mi jako tajanstveni koliko je učešće u svemu tome u Prijedoru u sukobu oružanom, da li smo mi naoružavali i tako, slijedeća pozornost je nama posvećena. Saopšteno je bilo da se nama dive radi toga što mi koji smo dobili batine koje smo uspjeli preživjeti, a od općinskog odbora preživjelo nas je troje, da se držimo ponosno i dalje. Čujte, nije to ponos, to vam se javlja nešto što vas drži tako. Već su vas ubili faktički na jedan način ako me itko razimije. Postanete biće bez emocija, tako i ja danas kad bih vidjela raskomadnog čovjeka, ubijenog, mrtvog na bilo koji način to bi meni bilo normalno, to na mene ne djeluje uopće. Tada su postali bili na jedan način blaži prema nama i to ih je držalo par dana. Ubijanja i likvidacije su i dalje bile. Mrtve nisu sklanjali odmah, nego kako je tko, ili podlegao od batina pa par dana nakon batina umro ili kako je tko odmah ubijen jer nije mogao izdržati batine. Streljalo se uopće nije, pucalo se u zrak ali u ljude ne, izuzev prilikom po njihovom tzv. pokušaja bijega kad natjeraju određenu grupu ljudi da bježe, tad pucaju u njih, ali ne da bi ih ubili nego da ih rane, a onda ih na poseban način muče. Mrtve su bacali u travu između te Bijele kuće te Šokare i restorana i tu su kao što je i naš predsjednik S. ležao, po 48 sati ležali. Špricali su ih sa aparatima za gašenje požara, da bi ih potom kad se skupi dovoljno, skupljali viljuškarima i utovarivali na kamione. To su nastojali skriti od zatvorenika, međutim mi žene pošto smo bile na katu smo mogle vidjeti kroz prozore, nisu nas mogli skroz kontrolirati po noći i ujutro rano. Kamioni su bili prepuni leševa, gdje su ih transportovali to mi nismo znali. To je bilo grozno za vidjeti u početku, a poslije vam je to postalo kao da drva voze. Upravo smo tako i mi otupjele bile.

Polako tih dana se skupilo 33 žene u logor iako je rečeno da nikad nije bilo niti jedne: 33 nas je bilo, četiri su u logoru ostale, 29 nas je pušteno. Međutim u logoru na moju veliku žalost bila je i moja imenjakinja J. P. Tada sam saznala bila, valjda u nastupu iskrenosti da je ona kompletan općinski odbor i članove pojedinih općinskih odbora i šireg članstva dovela u logor. Naime mi smo uništili matičnu evidenciju čim su Srbi preuzeli vlast, upravo iz straha da nas ne bi maltretirali (...) Ona je prije nas svih dovežena jedanputa bila u Omarsku. Da li iz straha, a ja vjerujem i čvrsto se nadam ipak jer mi je žao, i rekla sva imena upravo tom isljedniku P. iz Banja Luke. Tako smo mi poslije svi i hapšeni. Ona je išla na sastanke sa predsjednikom na Široki

Brijeg i Livno. U strahu to je pripisala meni, iskoristila je upravo to što imamo ista imena. Dala je i podatke koji nisu točni, teretila je bila i predsjednika da je učestvo-
vao u naoružavanju Muslimana i Hrvata u Prijedoru. Faktički u prijevodu kada bi
govorila srpskim rječnikom, bila je izdajnik.

Mi nismo imale dovoljno jesti, nismo imale kruha, i ono kruha što smo imale
nastojale smo dostaviti muškarcima jer su bili u još težem položaju nego mi žene.
Bar smo imali gdje spavati, imale smo strunjače, a oni nisu imali ni to pa smo sma-
trali da bi trebalo bar da im damo jesti koliko možemo. A tu i tamo neki stražar kao
što sam rekla, je bio čovjek pa je uspio doturiti i cigarete ili po noći jedan sendvič
koji se dijelio. U mojoj sobi je bilo 17 žena, u drugoj sobi 16, znači u mojoj sobi se
jedan sendvič dijelio na 17 jednakih dijelova. Ona je izašla svježe ofarbane kose van
iz logora. Ja sam otišla pješke kući, a nju je dovezao komandir logora u mercedesu
kući. Ona nema nikakvih prijatelja, ali nastoji doći u Hrvatsku. Ja ne znam koliko je
to dobro, ali to ostavljam njenoj savjesti. (...) Bilo me je sram. Mlađe žene po noći su
izlazile dobrovoljno, pod strahom i optuživale stražarima, znate na koji način. Mene
su nakon tog perioda mira prvo večer prozvali van. Bilo je 1 i 15, a pustili su, imao je
oznake kapetana, 4 zvjezdice je nosio, po tome sam vidjela da je trebao biti neki ka-
petan, imao je civilne cipele, a vojničko odjelo. Poslije sam saznala da je to rezervni
kapetan, mještanin iz Omarske po imenu G. N. Tada me je pozvao u kancelariju kod
komandira. Rekli su mi da me zovu da kuvam im kavu. Pustili su me bili, zaboravila
sam napomenuti, kod starješine jer sam jedina Hrvatica u sobi bila, pa pošto su bile
pristalice ustaša kako oni kažu neka im tad ustaša komanduje u sobi. Kad sam došla
da im kuvam kavu, prvo mi je, po ratnom rasporedu i po ratnoj radnoj obvezi, di-
rektor rudnika, B. se preziva, ime mu nažalost ne znam, ja sam ga znala od ranije iz
viđenja tada rekao da treba da budem svjesna i pametna i poslušna jer se nalazim na
spisku druge kategorije, a prva kategorija su ekstremi koji se likvidiraju odmah po
dolasku u logor na postupak na koji sam opisala. Druga su kategorija oni o kojima se
razmišlja da jesu li predviđeni za likvidaciju, ali da li će ići na vojni sud pa potom biti
strijeljani ili će biti likvidirani na Manjači ako nas odvezu gore ili negdje drugdje, to
će već odlučiti. A da postoji mogućnost da me i razmijene za Travnik, da me ponude
za razmjenu. Zatim ovaj kapetan koji me je izveo van, nazovimo ga taj G. N., pitao
me da li sam toliko poštena zato što radim u pošti. Ja nisam obratila pažnju odmah
na to, bila sam odrvenila jer sam jedanputa već to njihovo noćno ispitivanje prošla
pa sam mislila da je ponovo. Nisam mu odgovorila, nego sam stavila vodu za kavu.
Komandir logora je sjedio, taj Ž. M. tu, prisutan je bio i jedan od stražara koji mi je
inače pomogao dosta bio, Ž. se zvao ali prezime mu ne znam. On je prema logoraši-
ma bio užasan, međutim na neki način se vezao za mene. Da li je to bila potreba za

majkom, možda je nema, nije me zlostavljao niti jedanputa niti na bilo koji način. On mi je pokazao da budem mirna, dok mi je ovaj uvrede govorio, uvrede su bile ne samo skradne riječi, nego na nacionalnoj osnovi, prijetnje. A onda u jednom momentu je nestalo svjetla. I on me je zgrabio za ruku i izvukao van na hodnik. Dok je agregat proradio on je mene strpao u kupatilo, tu me je prvo lupio drškom od revolvera po glavi, razbio mi je kožu na glavi. Zatim je zgrabio pušku s ramena pa me je kundakom počeo da tuče, a onda je pokušao da me siluje. Pokušao ja kažem, a mene je fizički ukoliko se to naziva silovanjem, silovao me je, ali nije uspio, ja tu prisutna nisam bila. Zatim me vratio natrag na kuvanje kave. Malo sam vukla nogu jer mi je kundakom povrijedio kuk. Desni kuk me ni danas baš najbolje ne služi, kad ga rashodam onda i mogu da hodam, ne primijeti se, ne šepam, ali nije razbijen nego unutra su krvne ozljede u zglobu, pa me malo smetaju. Rebra su isto zarasla na divlje tokom vremena u logoru, da se meni nije poslije moglo ništa učiniti. Posljedice su da prilikom iskašljavanja tu i tamo znam i krv da iskašljam, ili povratim, valjda pritisak mi rebra čine na pluća. Imala sam, nervozna sam, normalno posljedice...

A vratili su me tad poslije te kave, ponudili su mi da i ja pijem kavu, ja sam rekla da bi ja išla natrag u sobu, pustili su me u sobu. Drugo veče ponovilo se. Ponovo su me zvali, ponovo pol 2 je bilo, skuhalo su mi čaj pošto su primijetili da sam prehladena. Ponovo su bile batine, pa sam dobila čaj, pa su me vratili u sobu. Treću veče ponovo. Četvrtu veče kažu žene u sobi da sam se ja mehančki primila za glavu, kad su me već izvodili van jer mislila sam da više neću izdržati. Već sam strahovito bila smršala, tad su bile same kosti, mesa nije ni bilo, nisam nikad naročito niti debela bila ali ovo je bilo stravično, mršava sam bila. Međutim to su bili samo šamari, to je bio taj blaži oblik kazne, ponovo silovanje, fizičko, mentalno je bilo mnogo gore silovanje nego fizičko. Nije bilo nikoga, samo je bio taj kapetan, samo su mi njega dovodili, valjda je on predstavljao nekog predstavnika kaznenog odreda. A onda peti dan po tim događajima zvao me je komandir logora da bi me pitao tko me je silovao, da li me je silovao, tko me je zlostavljao, da ja njemu kažem ime i prezime ljudi koji su to činili ili koji je to činio ako je jedan kao da uopće nije bio prisutan ono prvo veče, a on je i doveo tog čovjeka. Taj čovjek je izvana to sam poslije saznala, teritorijalac je bio i njima je bio zabranjen pristup u logor zvanično. Nezvanično su ih dovodili po noći. Po noći su inače prozivke po izjavama muškaraca vršili na slijepo. Ukoliko se netko prije 20-30 godina zamjerio, ako je bio ozbiljniji čovjek, nekome od članova porodice ili pak nekom stražaru, prozivali su ih po noći, izvodili van na pistu, mi žene smo to slušale. To je bila dreka paklena, urlikanje pa koliko je taj čovjek mogao podnijeti, toliko dugo je i bio mučen. Ako je imao sreće preživio je. (...) Ujutro su se vidjeli samo mrtvi u travi da leže gdje su ih bacali. Mi smo na taj način i vidjeli tko manjka od kojih ljudi. (...)

Prva razmjena 28.7. za Bihać je izvršena. U razmjeni su upravo i dvije žene bile, ta jedna, unaprijed sam je spomenula, član Patriotske lige, onda S. M. supruga tog ubijenog M. i prozvan je, vani smo slušali iz kupatila, predsjednik suda za razmjenu koji je bio tako dva puta pretučen i za kojeg smo mi znali da više nije živ. On je negdje oko 22.7., to je Š. N., on je pretučen, on je iz SDP-a bio, međutim ono kad je bila odluka da se moraju odlučiti svi iz sudstva i iz nutarnjih poslova da nema stranačke pripadnosti, on je sebe isključio iz bilo koje društvene političke organizacije, ostao je samo predsjednik suda. Međutim njega su ubili, ali su ga po noći prozvali da je prozvan za razmjenu za Bihać. Tada je već bio ubijen i predsjednik općine M. Ć., čija supruga se nalazi tu u Zagrebu, ubijen je bio i direktor uprave prihoda M. T., ubijeni su profesor P., profesor C., zatim jedan profesor iz gimnazije koji je imao nadimak Š. Znači dosta ljudi i to viđenijih ljudi je već ubijeno ili premlaćeno. Svi imućniji ljudi, također su bili u logoru. Koji su uspjeli izdržati batine su izdržali, koji nisu ti su podlegli. Da bi negdje pred kraj sedmog mjeseca počelo nešto da se događa. Počela su manje da bivaju ta ubojstva kao da su stavili ih pod kontrolu. Počelo je ubjeđivanje nas preživjelih logoraša da rat to je takvo stanje, da se na neki način mora, da su ekstremi ubijeni, bilo je greški, oni to znaju ali ljudi su dolazili sa ratišta, oni nisu mogli djelovati na njih, potrešeni, izgubljenih živaca sa Dervente najviše, u to vrijeme je Derventa bila aktualna, i da su upadali bez znanja legalnih vlasti u logor. Napomena još. U logor je dolazio jedanputa dnevno osobni automobil jednog od članova Crvenog Križa iz Prijedora koji je dovezio tehničar bez ruke, zvao se M. Vozio je liječnika I. prezimenom, ime mu neznam. Oni su dolazili od Crvenog Križa Prijedorskog, međutim na isti način su učestvovali u likvidaciji u logoru kao i ostali stražari. U logoru su muškarci ležali potrbuške na suncu, to je poslije ručka radi rekreacije, a ako je neko dovožen „maricom“ tada pogotovo su morali potrbuške da leže, a po njima se hodalo. I normalno tuklo ih se, kako se koga stiglo. Tu nije bilo izbora nekog, nego tko je imao tu nesreću da dođe pod udarac kundaka ili batine je bio tučen. Nas žene preko dana nisu tukli i nisu dozvoljavali da muškarci vide da nas tuku. Lica nam nisu dirali isto tako, osim jednoj a to je slučaj za sebe to ću ispričati. Četnik joj je, upravo pravi četnik sa bradom, sa svim oznakama, sa kokardom, zarezao lice. Prvo joj je rekao da će da je zakolje međutim se smilovao i pred nama ostalim ženama i samo joj je zarezao lice nožem u restoranu. Zato kažem da fizička maltretiranja i nisu tako stravična koliko onaj osjećaj bezizlaznosti, nemoćnosti, zatim ne znate kad ste na redu i na koji način ste na redu.

Počeli su se znači pravdati pred nama za ono što su učinili i to je trajalo negdje do 3.8. Po rasporedu radne dužnosti je bila moja soba na redu. Taj dan sam zamolila bila da izađem van, i dozvolili su mi prvi puta da izađem van kroz prozor, ne izlazi se kroz vrata iz tog restorana. Jedan stražar mi je u prolazu rekao da dolazi UNPROFOR. A

nama su prije toga dali nalog i dali su nam pastu onu za ruke prat da očistimo prozore, i sve da mora da blista da bude čisto, i ništa drugo nam nisu rekli samo da mora biti jako čisto sve. A ja sam mislila da se on šali kad je rekao UNPROFOR jer je bio jedan logoraš koji je bio zadužen na održavanju vodovoda i nosio je bijelu kacigu na kojoj je stajalo UN flomasterom napisano. Jer čini mi se da su oni prije nego što ću ja da dođem u logor, dali bili izvještaj da su dolazili iz Ujedinjenih Nacija i da nisu našli logor, a mi smo našli dosta tih rudarskih kaciga na kojima je stajalo flomasterom UN napisano. Sad pošto struje nisam imala, na televiziji koji su gledali kažu da su vidjeli ljude sa kacigama. Ja nisam vidjela. I mi smo tog logoraša zvali Unproforac. Ajde, dolazi UNPROFOR, ja sam pogledala okolo i očekivala sam tog Unproforca, tog logoraša, jer on je obično znao donijeti i kakvu cigaretu nama ženama pošto je imao slobodu kretanja po krugu. I vidim drugu ženu koja je iznijela smeće i mene zove rukom da pridem kontejneru. Ta S. D. što je radnik bila u Krašu, i pokaže mi prstom iza zgrade, a zgrada vam je od fasadne cigle onaj dio koji nije u staklu. Oni su prali zid. Normalno da su prali zid i to logoraši radi toga što zid je bio od krvi i od mozga, od ljudskog mozga i od ljudske krvi. I prali su ga bili izvana grozničavo. I u tom momentu zovu mene natrag unutra i ovu ženu i ostale žene i kaže zamjenik komandira logora, to je taj D. P. koji je došao negdje sredinom sedmog mjeseca za zamjenika jer prethodnik njegov nije bio dovoljno grub, on je suspendiran. Zvali su nas unutra i rekli uzmite svoje stvari, a stvari su vam se sastojale ono što ste uspjeli poslije toga dobiti od porodice, to su stražari pod strašnom prijetnjom donosili, ili pak je koji od isljednika donio ako mu je plaćeno bilo za presvući donji veš i eventualno vata ili bilo što drugo, samo što se može obući, hranu nismo smjeli dobiti iz vana. Prozvao je i tad je rekao da 29 žena ide kući, četiri žene ne idu kući. I sad zadnje psihičko mučenje čita po redu kojih je to 29 žena. Naglo su nas, brzo su nas upravo strpali u autobus i odvezli iz logora. Tek kad smo stigle u Trnopolje mi smo vidjele da smo stigle u drugi logor, samo taj je blaži. Trnopolje je blaži logor radi toga što vam mogu izvana donositi hranu. Tog dana je faktički počelo rasformiranje logora Omarska. Poslije smo saznali od logoraša koji su prispjeli, tad smo smjeli imati i kontakt s njima koji su prispjeli u logor Trnopolje 4.8. iz Omarske i to su autobusi i autobusi dolazili. Tad smo saznali da je 19 autobusa sa logorašima, bez obzira na kategoriju - 1., 2. ili 3., treća bi trebala biti kao čista bez odgovornosti, više nisu na kategoriju obraćali pažnju, upućena je na Manjaču, 19 autobusa. (...)

Ja sam bila pet dana u Trnopolju i tad su nas pustili kući. Taj dio za vas nije toliko zanimljiv.

U Zagrebu, 3. listopada 1992.

- jad2

GODINA ROĐENJA: 1938.

PREBIVALIŠTE: Prijedor

NACIONALNOST: Hrvat

(...) U vrijeme vršenja zločina, a to znači od takozvanog “napada na Prijedor” muslimanskih i hrvatskih snaga koji se dogodio 30. svibnja 1992. godine u 4:30 sati, zbog velikog i učestalog puškanja koje je probudilo mene i moju suprugu, nalazio sam se u svom stanu, odnosno u zgradi pod nazivom “crveni neboder”, a koji je poznat i po tome što se u njegovom prizemlju nalazi lokalna radio-stanica i radne prostorije tjednika “Kozarski vijesnik”, a koji je radi strategijskog značenja bio jedna od glavnih točaka “napada”. Tog jutra nisam bio svjestan tko koga napada, odakle se napada. S obzirom da je SDS na nezakonit način uzurpirala vlast mjesec dana prije toga (oko 30. travnja, 1992. godine), a prethodno je naoružala svoj “narod”, oduzevši oružje TO iz vojnih magazina kasarne “Žarko Zgonjanin” Prijedor. Tako su naoružane srpske porodice i u mojem neboderu, dok Muslimani i Hrvati nisu imali oružja. Od tog vremena postupno raste napetost i intenzitet nacionalnih suprotnosti, jer SDS ili “službena vlada” općine Prijedor zahtjeva razoružanje pripadnika ostalih naroda i vraćanje legalno nabavljenog ili legalno kupljenog vatrenog oružja i municije.

Prvi incidenti započeli su 23. svibnja, 1992. godine improviziranim sukobom s muslimanskom TO stražom na ulasku u selo Hambarine, gdje su navodno poginula dvojica pripadnika takozvane “srpske vojske-milicije” (poslije se to pokazalo kao notorna laž), namjerno izazivanje incidenata. Tada započinje artiljerijsko bombardiranje sela Hambarine i sistematsko rušenje i paljenje stambenih i gospodarskih objekata, od čega nije pošteđena ni škola, ni ambulanta i sakralni objekti (džamija). Kasnije sam od očevidaca saznao da se stanovništvo povlači prema rudniku Ljubija i tamo je bilo smješteno u fiskulturne sale dvije osnovne škole. Dakle, stanovništvo pretežno Muslimani, bježe pred silom. Već 24. svibnja, 1992. godine, upućuju se radio poruke za razoružanje Kozarca i određenog dijela muslimanskih sela oko njega, a metoda napada se ponavlja. Dok stanovništvo Hambarina i svih ostalih sela zapadno od grada Prijedora nije pružalo otpor, Kozarac je to odbio i započinje tragedija za taj gradić od 5000 stanovnika i sva sela i zaseoke, kao i naselja uz regionalnu cestu Prijedor - Banja Luka, u kojima je živjelo oko 25.000 stanovnika. Puni 1,5 mjesec su gorila ta sela, sistematski paljena, bombardirana i pljačkana, muškarci su ubijani, žene i djeca odvoženi u logore, najprije u dvoranu SC “Mladost” u Prijedoru, a poslije okolo osnovne škole “Bratstvo” u Trnopolju, gdje se kasnije nalazio takozvani sabir-

ni logor "Crvenog krsta" u mjestu Trnopolje, koji je bio sve prije nego to. Time je započelo strahovito genocidno stradanje, prvo muslimanskog, a kasnije i hrvatskog naroda. Na rečenom prostoru danas nema žive duše... crvenog krova... kuća, škola, gospodarskih objekata, sakralnih objekata, nema više nikoga, to su pusti "mjesečevi krateri", a narod koji je u korijenu zatrvan, što sam se kasnije osvjedočio gledajući i slušajući stradanja i o stradanju tih ljudi po koncentracionim logorima Keraterm, Trnopolje i najzloglasnijeg Omarska i vojno-zloglasne Manjače.

Da je veoma ozbiljna politička situacija, da prijete genocid i ratne strahote, da počinju krvava stradanja, paljevine, pljačke, ubijanja, mučenja i druge prateće radnje nacionalnog čišćenja je i dokaz, što se nasumce prekida školska godina u čitavoj banjalučkoj regiji i 20. svibnja 1992. godine su prestale sve škole i vrtići s radom, jer su režiseri grozota pripremali svoje krvave planove, za koje nitko nije znao, nije očekivao, nije bio svjestan da će se dogoditi i na teritoriji općine Prijedor, na kojoj se barem prema vanjskom dojmu zajednički živjelo...

Pa, i kada je počeo obračun s okolnim, pretežno muslimanskim selima, vjerovalo se da će poslije takozvanog "čišćenja" od takozvanih "paravojnih formacija" i "zelenih beretki" i vojske Alije Izetbegovića, doći do smirivanja, da se to neće prenijeti na grad Prijedor i njegova prigradska naselja koja su se odazvala pozivu takozvane "srpske vlade grada" da predaju naoružanje, uniforme i drugo. Ali, kako je vrijeme prolazilo, situacija je bila sve napetija, a sredstva javnog informiranja započinju "velikosrpsku" politiku optužbi na sve i svakog koji su se navodno "urotili" i žele novu 1941. godinu, protiv srpskog naroda koji će to spriječiti i neće dozvoliti.

I tada se odigrava "krvava bajka" - tipična krvava osveta" sa svim svojim pratećim strahotama. Smatram da režiseri te "krvave bajke" nisu iz općine Prijedor već s Pala, iz Banja Luke ili još dalje, iz Miloševićevog štaba. Svi oni koji su provodili to u djelo, bili su naše "komšije", "suseljani", "kolege" s posla, kafića, itd. I u tome je strahota iracionalnog, i u tome je nezapamćeno zlo kojeg na jednom malom prostoru povijest nije zapamtila. (...) Tako da se realizira pakleni plan genocidnog čišćenja i etničke "čistoće" Podkozarja, kojem prema političkim prognozama i srbočetničkom planu u obliku najgoreg fašizma, može ostati samo 10% ostalih naroda i to pretežno nereproduktivnog starijeg stanovništva. Mislim, da veliki dio pratećih pokazatelja, radnji, metoda, strahota etničkog čišćenja, tjeranja s radnih mjesta, iz kuća, stanova hrvatskog i muslimanskog stanovništva, nije još poznata velikom dijelu javnosti na teritoriji država bivše Jugoslavije, posebno ne u Hrvatskoj, a ni 10% podataka nije prodrlo u svjetsku javnost. Tome je u prvom redu razlog jedna strašna informativna i PTT blokada, ali u stoprocentnom obliku. Prijedor je već od 30. svibnja, 1992. godine od-

sječen od svijeta, ostalih jugoslavenskih država, a veliki broj odigravanja tragedije, telefonske i druge blokade dogodio se i u samom gradu, selima i okolini. Moja je procjena, da preko 98% stanovništva susjedne Banja Luke, udaljene samo 53 km od Prijedora, nije znalo ništa, pa čak i neka srpska sela u prijedorskoj općini. A da apsurd bude veći, čak u prvim danima čišćenja i genocida u samom gradu, pojedini dijelovi grada nisu znali što se događa na drugom dijelu grada, čak nisu vjerovali očevidima strahota. Sve je to bilo sračunato, zato i svjetska javnost još uvijek šuti, zato su se laži koje su prosipali Karadžić (Radovan, ratni „predsjednik Republike Srpske“, optužen za genocid), Koljević (Nikola, „potpredsjednik Republike Srpske“) i Plavšić (Biljana, predsjednica Republike Srpske 1996.-1998., osuđena za ratni zločin), održale sve do danas. Jer i ono malo što je saznao Međunarodni crveni križ, UNHCR i dr., je prava lakrdija, to je razočaranje svih onih žrtava (...)

Dana 30. i 31. svibnja 1992. godine, započinje sistematsko “čišćenje” u Prijedoru: paljenje kuća, streljanja, rušenja cijelih stambenih naselja kao što je “Stari grad” - ruše se kuće, odnosi materijal, pale gradske džamije u centru i to 30. svibnja u 22:00 sata, granatiraju i pale još tri gradske džamije u periodu između 30. i 2. lipnja 1992. godine. Oko nebodera u kojem stanujem ubijeno je oko šestoro ljudi, vidio sam kad su trojicu strijeljali, a trojica su ubijena u svojim stanovima. U Partizanskoj ulici (na desnoj obali Sane) prema svjedočenjima samih pripadnika takozvane srpske vojske, ubijeno je 42 osobe. Procjena je da je za njihovih 16 poginulih ubijeno u tri dana (30. svibnja, 31. svibnja i 1. lipnja 1992.) oko 1600 osoba. A sve se to nastavlja do 19. rujna 1992. godine, kada u 24:45 miniraju katoličku crkvu i nekoliko minuta kasnije posljednju džamiju u gradu. Crkva u centru grada, a džamija u naselju Puharska. Želim da se saznaju sve strahote jednog građanskog, etničkog i genocidnog rata, u kojem stradaju svi koji nisu srpske nacionalnosti, pa čak i “neloyalni ili neopredijeljeni Srbi”, jer moram istaknuti da Prijedor ne napuštaju samo Muslimani i Hrvati, već i veliki dio srpskih intelektualaca. Jedan mlađi srpski oficir mi je rekao: “Srbi se neće oprati narednih 200 godina za sve ovo što su radili na teritoriju općine Prijedor i šire...”

Dana 2. lipnja 1992. godine sam prvi put uhapšen i pod pratnjom vojnih srpskih specijalaca i civilne policije u 14:00 odveden ulicama Prijedora na takozvani “informativni” razgovor u SUP Prijedor, gdje sam proveo čitavo poslijepodne, ali nisam bio maltretiran i zatvaran, a ponašanje tkzv. inspektora-ispitivača je bilo veoma **korrektno**. Obradu-ispitivanje vršila su dva inspektora, neki M. i žena M. J., kriminalisti u ulozi političkih inspektora. Cilj ispitivanja, koje je inače trajalo oko 65 minuta, **svodilo se na to da se dokaže da sam pripadnik stranke HDZ-a ili pomagajući-podupirući član, moje veze s predsjednikom S. S.** Išlo se toliko daleko da su pretresana

pitanja prošlosti mojih roditelja, moje braće, vjenčanja moje kćerke za mladića srpske nacionalnosti, pitanja mog pedagoškog rada, pa čak i teorije povijesti, u čemu ispitivači nisu bili kvalificirani - posebno po pitanjima falsifikata povijesti - posebno iz NOB-a, način mojih predavanja, shvaćanja događaja, prenošenja učenicima itd. Potenciranje moje nacionalne pripadnosti, moje takozvano "jugoslovensko" opredjeljenje. Poslije toga sam morao sačekati razgovor s načelnikom SJB S. D., s kojim sam se veoma dobro poznao jer je u vrijeme mojeg direktorstva u RO Centru za osnovno obrazovanje bio moj sekretar, inače diplomirani pravnik. O njegovim ljudskim i političkim kvalitetama ne bih... jer sam bio njegova direktna žrtva osvete. Upitao sam ga čemu sve ovo što se sa mnom događa, odgovorio je da je "optužba stigla u pismenoj formi od mojih kolega" koji me optužuju za HDZ-erstvo, a to znači "za ustaštvo". Napominjao mi je više puta da me je mogao poslati u Omarsku, ali eto nije, i da ovo ne smatram osvetom za naše neslaganje u vrijeme našeg zajedničkog profesionalnog rada. Prilikom mojeg puštanja iz SUP-a, bilo je povuci-potegni i uz pismene izjave navedenih inspektora o mojoj "nedužnosti", dato mi je pismeno uvjerenje o slobodnom kretanju na području općine Prijedor, ali bez prava napuštanja iste, radi moguće daljnje obrade inspektora. Oko 19:00 sati sam pušten bez straže kući, što je zabezegnulo stražu na ulazu u moju zgradu koja je inače bila pod velikim obezbjeđenjem, pa čak su se iznenadili i mnogi drugi "kako to da sam pušten"... Ali intimno sam znao da se neće na tome završiti. I bilo je točno. Već 17. lipnja, 1992. godine u 5:30 naređeno je moje drugo hapšenje, koje su izvršili po nalogu načelnika SUP-a S. D. tri civilna policajca uz šofera i policijski auto "maricu", koji su me prvo odveli u SUP, a zatim u gradski logor KERATERM koji se nalazio udaljen od "stare ciglane" svega 50 metara. Ovo zbog toga jer su u "Staroj ciglani" u vrijeme njemačke okupacije i NDH navodno bili zatočeni Srbi. Dakle, osveta je bila na taj način potpuna, toga sam bio svjestan.

KERATERM je tvornica keramičkih pločica i termičkih proizvoda, čije su proizvodne hale koje nikad nisu stavljene u pogon, kao i magazini, pretvoreni u zloglasni logor opasan žicom, stražom, mitraljeskim gnijezdima i velikim rovokopačem, koji su kao sablasti prijetili zatočenima. Dnevni promet ljudstva "kretao" se od 850 do oko 1000 zatvorenika, zavisno od "čišćenja" grada i okoline. Hale su bile prenatrpane ljudima, a bilo ih je od 14 do 75 godina starosti, pretežno iz grada i prigradskih naselja: Puharska, Čejreci, Hambarine, Tukovi, Ćela, Gomjenica, te posebno hala III s ljudima i dječacima iz Kozarca i okolnih sela, koji su bili pod posebnim tretmanom radi svojih "zlodjela". Uslovi smještaja, higijene i drugog bili su nemogući, hrana 200 grama i komadić kruha u 24 sata, voda dozirana za preživljavanje, a WC: 4 pisoara i čučavca na 1000 ljudi, predstavljalo je pravo umijeće u korištenju i preživljavanju od urinskih para, fekalija i smrada koji su izjedali oči, nos i pluća. Isti su koristili prema

redu i to do 21:00 uvečer, a onda tek iza 6:00 sati ujutro, noću nikako. Ležajevi - paleta daska predstavlja pravi luksuz, a pretežno na betonu - karton ili slučajno deka tko je mogao dobiti.

Već prvog dana sam se susreo s ostacima prošle krvave noći, jer su oni šmrkovi- ma ispirali krv ispred određenih prostorija, a na zidovima hala bili su vidljivi tragovi krvi, ostaci kose i kože, izranjavani i prebijeni ljudi modrih lica, podbuhlih od udara i noćnih mučenja. Osjećaj izolacije, osjećaj da si ništica i "Alijino smeće", da su te ponizili na nivo prijedorskog ološa koga su isto doveli u logor radi šverca cigaretama i duhanom - stražari u tijesnoj vezi sa švercom uz ogromne zarade, saznanje o mučenjima i izivljavanjima pijanih "ratnika" koje su predvodili dvojica kriminalaca i zločinaca Z. Ž. i neki D. zvani "D." i "D.", ime mu ne znam, pritisnulo me kao mora...

Saznanje da sam upao u žrvanj nacionalističkog izivljavanja samo zbog toga što sam hrvatski intelektualac, saznanje o vlastitoj apolitizaciji (u posljednje vrijeme) djelovalo je strašno deprimirajuće. "Hrana" - ako je to bila, nisam je mogao uzimati, a spoznaja da ću završiti na nekom smeću ili u nepoznatoj zajedničkoj jami, bez imalo ljudskog dostojanstva, najprije izaziva strah, onda apatiju, a zatim psihičku pripremu za smrt. Sve to treba doživjeti i svako pisanje ili verbalno redanje događaja, muka i umiranja, a pravi doživljaji ostaju duboko u nama kao dio naših umnih i duhovnih stradanja i rastrojenosti, koji se ničim ne mogu vratiti, koji se nikada neće izbrisati... U Keratermu i odjelu zatvorske bolnice bio sam 53 dana. Gledao sam batinjanja i umiranja, "liječio" prebijene i ubijene, i pokušao štititi maloljetne dječake, te kruhom utažiti tešku glad koja je razdirala njihove želuce. Dječak od 14 godina, A. V. i njegov otac bili su tako fizički maltretirani da će tragovi na njihovim glavama ostati trajni, kao i braća J. koji su jedan drugog morali silovati, ubojstvo trgovca iz Kozarca B., ili još gore: smrt Srbina J. R. iz sela Lješvara, kojeg ubijaju noću 22. lipnja, 1992. godine, kao "izdajicu srpskog naroda" jer je navodno glasao za Aliju Izetbegovića i njegovu sliku držao u kući. Umirao je od 23:00 sata do 4:20 sati ujutro od posljedica krvarenja iz bubrega i gušenja u 120 litrenom plastičnom buretu. Tragovi 16 mm željeznih šipki, cijevi centralnog grijanja, policijskih palica, čizama, noževa, udaranja glavom u zid, pijanim izivljavanjem uz glazbu s tranzistora, sisanjem tuđih spolovila, nabijanjem policijske palice u rektalni otvor, sjedanjem na razbijene pivske boce, samo su dio muka koje su podnosili logoraši iz noći u noć, čekajući koga će prozvati naredne večeri. Sam nisam bio fizički maltretiran, ali ne znam što je bilo gore, čekati egzekuciju ili istu podnijeti. I o čemu razmišljaš? Više ne misliš na mile i drage, na život, budućnost i ostalo, već kako najlakše umrijeti, kako izazvati mučitelja da upotrijebi vatreno oružje, jer je takva smrt bila najveći "luksuz". Ali to se teško događalo

i žrtva je umirala polako i u najvećim mukama. Najveća lakrdija je bila kad su doveli liječnika... Stetoskopom se utvrđuje smrt... infarkt... ili drugo. Tada se žrtva nosi na paleti na smetlište, dok ne dođu posebna kola koja je odvoze u nepoznato i valjda u zajedničku grobnicu...

Imao sam nekakvu ludu sreću u toj tragediji, da sam kronični bolesnik pankreatitisa i hiperbilirubinemije, koji su na sve to reagirali povišenom temperaturom, te sam onemoćao ležao, riješen da makar tako umrem. Valjda iz nekih osobnih ili možda ljudskih motiva, dva pripadnika "srpske vojne policije" jednostavno su me "ukrala" iz logora i u dogovoru s vojnim zapovjednikom bolnice - doktorom kirurgom, sakrili su me na drugom katu koji je bio određen u Prijedorskoj bolnici za "kaznjениke"... Počelo je vidno pogoršanje, tako da je bila neophodna infuzija, i dobio sam je u dva navrata - 12 flaša glukoze i soli, izvršili pregled, i počeo sam se popravljati...

Ali ni tu nisam ostao neotkriven. Naime, stizala je preko tih mojih "spasitelja" optužba za optužbom, na njihov i na moj račun. Optužbe su bile sljedeće:

1. da sam HDZ-ovac,
2. da sam idejni vođa tajne profesorske organizacije srednjoškolskih profesora, uperene protiv srpske vlasti i naroda,
3. da sam prepoznat na slici s Fikretom Abdićem na svečanom prijemu u restauraciji "Ruža" prilikom promocije stranke SDA,
4. da sam kao profesor povijesti pred gimnazijskim učenicima umanjivao žrtve Jasenovca, itd...

U bolnici su me maltretirali, nisam ostao pošteđen, i to: "specijalci" iz takozvanog Interventnog voda i ranjeni pripadnici tzv. "srpske vojske" koji su se oporavljali na drugim odjelima iste bolnice, a koji su vršili noćne obilaskе u potrazi za "zelenim beretkama"... Usput su ubijali druge ranjene zatočениke, nasmrtno su pretukli S. S. iz sela Kamičani, H. S. iz Hambarina, B. H. iz Prijedora, ranjenu djecu - brata i sestru H., D. S. starog 70 godina iz Gornje Sanice... Ili su teško ranjeni (u njihovim "čišćenjima") odvođени neizlječени u logore... Ne znam kako sam preživio bolnički "tretman".

Prebačen sam u logor Trnopolje, gdje sam morao potpisati "dobrovoljno" iseljavanje i ostavljanje sveukupne imovine. Primio sam i rješenje o prestanku radnog odnosa s obrazloženjem... a tada sam proveo dva mjeseca svojevrsnog kućnog zatočениštva, čekajući slobodu ili smrt...

Izašao sam iz okupiranog grada i došao u Zagreb. U Prijedoru sam ostavio stan, namještaj, kola, garažu, devizne račune u "Jugobanci" i PBS... treba početi sve iznova s 54 godine života.

Od odgovornih aktera ove drame ističem:

1. čitavu općinsku "vladu" - predsjednik općine M. S., liječnik;
2. Služba javne bezbjednosti - načelnik S. D., dipl. pravnik i glavni komandir Ž. J.;
3. vođa SDS stranke penzionirani policajac iz doba komunizma, koji je zamjenio vođu stranke S. S., sada predsjednika "Crveni krst" Prijedor, S. M.;
4. od vojnih predstavnika pukovnik A. (već povučen u Banja Luku na novu funkciju) koji je inače vodio brigadu u ratnim razaranjima Pakraca i drugih slavonskih i banijskih mjesta, i koji je od prvih dana uključen u cjelokupna događanja i izdavao osobna naređenja, i praktično s "majorom" R. Z. kontrolirao kompletna događanja do danas, tako se Kozarac u čast Z. danas zove Radmilovo - kao novo ime razorenog i uništenog gradu. Uz njih stoji čitava plejada neposrednih izvršitelja njihovih krvavih naredbi, mučenja, ubojstava, paljevina, tzv. čišćenja terena, tjeranja u logore, logorskih mučenja na najzvjerski način i puštanja zatočenika na milost i nemilost pijanim, razjarenim i razularenim povratnicima s fronta, koji traže osvetu i krv.

Spaljena sela i gradići, ubijeno i rastjerano stanovništvo, upropaštena privreda, blokiran čitav život. Prema tome, osnovni motiv mojeg iskaza je zahtjev civiliziranom svijetu da hitno prekine ove ludosti, i da sve odgovorne za zločine izvede pred sud javnosti, to su moji humani i nacionalni motivi.

U Zagrebu, 5. studenog 1992.

- jad3

GODINA ROĐENJA: 1931.

PREBIVALIŠTE: Kozarac

NACIONALNOST: Musliman

Poslije okupacije Kozarca dospio sam 27. svibnja 1992. godine u prvi zatvor u Ciglane kod Prijedora. Tu sam proveo dva dana i tri noći. Onda sam bio premješten u logor KEMOTERM i poslije tri dana, šest dana u logoru Omarska. Zadnji logor u kojem sam bio bilo je Trnopolje. Sve ukupno u raznim logorima bio sam mjesec i dvadeset dana. Čuli smo da su ženama otimali djecu i da se nisu vraćala. Sve žene i muškarci bili su razdvajani. Spavalo se na betonu ispod streha ciglane. Nužda se vršila na jednom mjestu deset metara udaljenom od drugih ljudi. Tu su bili ljudi iz Kozarca, okolice Prijedora i čak iz Bosanskog Novog.

Uхватili su nas tako što su stavili oznake Crvenog krsta i u megafon vikali: "Predajte se, čeka vas Crveni krst i bit ćete zaštićeni". Na cesti je bio 21 autobus i tu su razdvajali žene i djecu. U autobusu morali smo sagnuti glavu. Neki su autobusi odmah kroz šumu išli u Trnopolje, a ostali u Ciglane. U Ciglane su odvodili ljude po noći. Čuo se rafal i čovjek se više nije vraćao. Vidio sam kako su jednom rezervnom milicioneru iz Kozarca polomili kosti, stavili krp u usta, polili benzinom i zapalili.

U Omarskoj su tukli i ispitivali. Mislim da mi je glavu spasilo to što sam uporno tvrdio da nemam ni braće ni djece. Nikog nisam izdao da je u borbi ili da ima oružje. Logor je na pruži Banja Luka - Bosanski Novi. Tu je rudnik i tornjevi za separaciju rude 20 metara visoki. Unutar tornjeva bili su boksovi 10x6m u kojima je bilo po 300 ljudi. To su etažne prostorije za separaciju rude. Svaka je imala četiri sprata i u šest separacija bilo je ... ljudi. Nije se moglo spavati osim zadrijemati na rame-nu nekoga. Nije bilo svjetla. Dobili smo jedan hljeb na šest ljudi tek nakon tri dana. Unutra se vršila nužda. Moja dva brata su bila tamo i jedan je umro u drugoj etaži. Nisam ga smio ni pogledati, niti sam znao šta je sa njim. Kasnije, kada sam došao u Trnopolje drugi ljudi su mi to rekli. Za šest dana 35-40 ljudi je umrlo. Svaki treći dan dobijali smo hljeb i kasnije po par zrna graha. Oni dođu do vrata i mi bismo u krug uzimali hranu u karton ili tetrapak koji smo našli. Vode su nam davali svaki dan toliko koliko se moglo uhvatiti u karton. Par puta su pružili crijevo kroz mrežastu platformu kakve su inače dijelile svaku etažu. Logor je bio podijeljen u tri dijela: A, B, C. Iz C dijela nije bilo preživjelih, jer u Trnopolje kasnije iz C niko nije došao. Trojica iz Kozarca su izvršili samoubojstvo. Dvojica su iskočila kroz odvodnu cijev i stražari napolju su ih dokrajčili. Osim u ovakvim tornjevima bilo je logoraša i u zgradi skladišta. Bilo je u logoru samo 30 žena. Ispitivanja su bila svake noći. Meni su puščanu cijev gurnuli u usta i tako sam ukupno izgubio sedam zuba. Mnogi se poslije ispitivanja nisu vraćali. Istražitelji su bili obrazovani Srbi. Znam trojicu: ... - naš komšija, ... - nastavnik, a u logoru su obadvojica bili neki komandiri. Nosili su kokarde. I sami su tukli i udarali logoraše. Govorili su nam da će za svakog ubijenog Srbina ubiti 300 Muslimana.

Ja sam bio jedini iz C odjeljenja kada su napunili autobus sa 45 ljudi, uglavnom starijih. Dolazili su u logor mlađi, a stariji su odlazili. Dječacima i mladićima obično nije bilo spasa.

U Trnopolje logor smo doveženi u 5 sati predveče. Kao da smo došli u slobodu. Bili smo sretni da se može ležati na betonu. Kada sam ja došao bilo je oko 4500 ljudi u centralnom ograđenom dijelu oko kojeg su straže. Cijelo selo Trnopolje bilo je

logor... Nekim ženama je bilo dozvoljeno da u pratnji četnika idu kući i spremaju hranu. S jedne strane logora je autoput, a s druge strane pruga gdje su se u vagone za stoku ubacivali ljudi. Sve je to radi etničkog čišćenja. Iz prostorije bioskopa u kojoj sam proveo prvu noć izveden je B. M. Svaku noć su ulazili i uzimali ljude bez spiska ili neke optužbe nego redom. Dječake su nogama gazili u barama, na makadamskoj cesti. Ipak manje se umiralo nego u Omarskoj jer je bilo nešto hrane. U cijelom centralnom dijelu mjesta bio je jedan školski i jedan poljski WC. Vodu za piće dobijali smo, a i A. V. nam je dodavao crijevno preko ograde. Jednom kada sam dobio dozvolu od komandanta da odem kući nakon 2,5 km straža nas je uhvatila i utovarila u kombi sedam po sedam ljudi jednih na druge poprijeko kao cjepanice i opet vratili u logor. U ambulanti su nas postrojili i vidio sam i zarobljene Muslimane doktore. Tu sam vidio kako su ispred ambulante S. K. (31 god.), krupnom čovjeku, na grudima četnici napravili krst sa četiri slova C (ćirilički S) i onda su mu na nogama presjekli tetive. Jednog drugog su oborili i nožem mu presjekli kičmu tako da su mu se noge odmah oduzele. To su radili četnici "ramboi" koji su imali razne dodatke na sebi, kao mrežaste maske na licu, crne rukavice s golim prstima i crne trake oko glave. Nisu bili bosanski Srbi jer su govorili ekavski i "bre".

Kroz otvoren prozor čuo sam iz daljine od 20 metara plač žena. Jedna je plačući govorila: "Ljudi, ja sam prije mjesec dana operisana." "Imaš li mamu?", pitali su i doveli i mamu i tatu te djevojke. Silovali su joj majku pred njenim i očevim očima. Jedan dan su pet djevojčica od trinaest godina odveli u M. kuću i sutra ih vratili u takvom stanju da je doktorica P. S. dvije uspjela zašiti, a tri su morale biti otpremljene za bolnicu u Prijedoru, gdje su navodno i odvedene. Deset žena su silovali ispod topole. Bilo je oko trideset četnika koji su se smjenjivali na straži. Dr. P. mi je pričao kako su masakrirali Čeha S. Ž. iz Prijedora. I on je bio doktor u bolnici. Odsjekli su mu spolni organ i vadili oči pod optužbom da je prije rata kastrirao 300 srpske djece.

Poslije mjesec i dvadeset dana u logorima otišao sam iz Bosne sa konvojem izgnanika.

U Zagrebu, 31. srpnja 1992.

- jad4

PREBIVALIŠTE: Kozarac
NACIONALNOST: Musliman

Mladić kojeg je početkom kolovoza u logoru Trnopolje snimio CNN nalazio se ispred mene. U grupi bivših logoraša bilo je lako odmah primijetiti F. Upoznao sam ih sa istraživanjima o logorima koje vrši naša grupa i zamolio za razgovor. Moja molba nije odbijena od strane ovih divnih momaka, ali svejedno osjećao sam se neprijatno jer sam znao da će se iscrpiti govoreći mi ono što pitam. Obratio sam se prvo F. (a u razgovoru je sudjelovao i N.).

U KERATERM sam došao 14. lipnja. Uхваćen sam u selu Sivcima poslije ulaska četnika, okruženja i bombardovanja. To su bila predana sela. Mi koji smo bili gore iz drugih sela, probali smo neko organizovanje i u tome nismo uspjeli. Govorili su nam siđite dole, nastavite živjeti i nikome se neće ništa desiti. Mi smo dole sišli, onda su nas dole opkolili, počeli hvatati i ubijati. Kako su iz kuća izvodili, tako su počeli i ubijati. Koga god su odveli iza kuće odmah su i ubili.

Spominje se da je ubijeno 120 ljudi. Ja sam siguran za 45. Oni su ubijeni prilikom kupljenja, odmah po izvođenju iz kuća. To je bilo 14. lipnja.

Ja vam samo mogu reći da su nas kupili neki sa kokardama i bradama. To je bilo tako da nisi smio dignuti glavu. To je bilo samo "majku vam j... izlazi, ovdje ste se našli kriti, sve ću vas pobiti." Ne mogu tačno reći. Bilo je i vojske u vojnim uniformama ali i sa kokardama. Jedan sa kokardom me je odmah bacio na zemlju i počeo tući kundakom.

Ljudi u tom selu Sivcima su ranije predali oružje u Trnopolju. Oni su tada popisali ko je predao oružje. Ljudi su ranije imali oružje. Neko je prodao kravu pa uzeo sebi oružje, neko ko je bio bogatiji u markama je platio i imao je automatsku ili poluautomatsku pušku, 800 maraka je bila automatska puška. Ljudi su prethodno predali oružje dole u Trnopolje. Onda kada su nas pokupili u logor u KERATERM i u OmarSKU, onda su po tom spisku tražili "e imo' si naoružanje" i te su ubijali.

U selu se krio i "M.". Njega su tražili. Bio je limar i malo bogatiji. On je diverzantsku grupu jednu gradio. U tom traženju ubili su mi i kolegu, ne može biti boljeg nego što jest. Nije imao ni punih 17 godina. Ubili su ga kao pseto na krvnički način. Odveli su ga iza kuće i samo su mu rekli bježi. On je potrčao, a oni su mu pucali u glavu. Sve i jedan leš što je nađen samo je glava iskidana. Ja imam u Sivcima nanu preko puta čije kuće su mezarluci. Tu su ih zakopavali. Tu je zakopan i A. J., komšija moj. Tu su ih zakopavali, četir'-pet ljudi u jednoj rupi.

N.: Imaju gore u Hrnići isto mezarluci. Kopali su i po njivama. Kako su koje nalazili, stariji ljudi i žene su zakopavali, i djeca.

F: Najveća masovna groblja se mogu naći u Omarskoj. U Trnopolju... Govorili su da je to prihvatni centar, a i tamo su ubijali i ukopavali. Poslije onog snimka ja sam se u mišju rupu morao kriti. Od 5. kolovoza kako je mene snimio CNN, a snimio me je kada sam došao dole iz Omarske, ubijeno je devet ljudi na krvnički način, a po sto ljudi je odvođeno u nepoznatom pravcu i nisu se više vraćali.

Kad sam došao u KERATERM, oko 360 ljudi iz Poharske je već 15 dana bilo tu. Nas, što nas je pokupilo u Sivcima oko 500. Kasnije je dolazilo iz Čarakova, Hambarina, Prijedora, svaku noć po 10-15 ljudi. Svaku noć su se opijali, mučili i ubijali masu ljudi. Zadnji autobus iz naše grupe koju su odveli već 14. lipnja izdvojili su na pistu i cijelu noć se izživljavali nad ljudima iz Mujkanovića, Haremića, Suhog Broda. Nas, koji smo prije stigli taj dan, samo su popisali, ali zadnji autobus!? Samo su rekli "E, danas smo imali dobar plijen. Ovi neka se sad odmire, a ove što će pred noć stići, e njih ćemo tući. Lomili su im i noge i ruke. Tih dana je kompletirano oko 1515 ljudi u logoru. Dovodili su nove ljude da nadopune broj onih koji su ubijani.

Kad bi se računalo, dnevno je ubijeno najmanje deset ljudi, postojali su dani kada je ubijeno i 200 ljudi, 27. srpnja ubijeno je 145 ljudi, a 45 ranjeno. Tako pobijene i krvave držali su cijelo jutro na pisti. Onda su ih sve potovarili kao vreće za cement i mrtve i ranjene zajedno odvezli u nepoznatom pravcu i nijedan se od ranjenih nije vratio. Odvodili su i ljude kao u radnu jedinicu, a da se nikad ne vrate. U te jedinice dnevno je vođeno najmanje po 20 ljudi. Nikad se niko nije vratio. Vjerojatno su sahranjivali mrtve, a onda i oni ubijani tako da ne bi bilo svjedoka. To znamo jer su sve naše komšije pobijene.

Shvataš, to ubijanje ne možeš opisati. Imali su tri smjene: K. i K. smjena su ono što se kaže bile dobre, ali kad je bila G. smjena, on je nabavljao te koji su dolazili ubijati. On je bio "P". Mene je tukao moj komšija Ž. Z. lično. (...) Bilo ih je dosta iz Prijedora odakle je bio i Č. Koristio je sve načine mučenja i ubijanja: željezne šipke, pištolj, skalpele. Jednog B. je izveo i kroz butine probadao nožem. Muhe su mu kasnije dolazile na ucrvanu ranu. Ja sam mu dao svoje hlače zbog čega sam se morao sakrivati. Niko mu nije smio pomagati. Samo navečer smo jedni drugima pomagali. Mi koji smo bili malo zdraviji davali smo svoju vodu ranjenima. Bile su četiri prostorije sa logorašima: kec, dvojka, trojka i četvorka. Trojka je najveći užas preživjela. Na njima su se najviše izživljavali.

Kada su čuli da će dolaziti televizija našli su palete od dasaka i natjerali nas da ih iznesemo i operemo. Izvršili su dezinfekciju. Probrali su sve koji su bili loše ili bole-

sni i potrпали ih u kamione i više se nisu vratili. Nas 25 odveli su u bolnicu u Prijedoru da nam stave zavoje, da nam se ne vide krvave rane. Rane su doktori sjekli i čistili na živo. Nas kao i druge iz KERATERMA prebacili su u Omarsku i Trnopolje kada su čuli da će novinari doći. KERATERM uopće nije snimljen. Sigurno znam da je za Omarsku otišlo 120 i to onih u najgorem stanju, a za Trnopolje oko deset autobusa. Ujutro su odveli i 25 ljudi kao "radnu jedinicu" i nikada se nisu vratili niti stigli ni u jedan logor, ni Omarsku, ni Trnopolje, ni KERATERM. Što da kažem. Od 1500 nas nije preživjelo više od 1000, a i od toga ne znamo ništa šta je s mnogima. Od 120 koji su prebačeni u Omarsku 9 je zaklano u autobusu do Omarske, polovina je pobijena, a polovina prebačena u Manjaču.

Transport ... iz KERATERMA bio je 5. kolovoza. Na Manjači smo se raspitivali za onih 120 koji su išli prvo u Omarsku. Nije ih došlo ni deset, uopće te cifre su nepoznate. Manjača je punjena i s ljudima iz Omarske i KERATERMA. Stalno su u KERATERMU ispitivali po dvadeset ljudi i u roku od tri dana mnoge od tih vodili u Omarsku. U Omarskoj su mnoge ubili za koje su tvrdili da su lagali na ispitivanju u KERATERMU. Naprimjer od 25 samo su tri preživjela. Svi iz KERATERMA smo prebačeni ili u Trnopolje ili u Omarsku.

N.: 18 autobusa je 6. kolovoza stiglo iz Omarske na Manjaču. To nema broja. Samo vidiš koga nema. Prosjek od familije do familije sigurno neće biti ni trećina svake familije. Tako su pokupili i komandira naše spavaonice, F., s ranjenicima kao da idu na branje voća i nisu ga vratili. On je pregovarao s njima za ove malo slabije, da dobiju malo više hrane. Nikad mu ništa nisu dali. Samo su dotjerali posebno hranu jer su znali da će doći televizija i da će snimat'. Tu su nam hranu dijelili i govorili: Ovako imaju svaki dan". Mi smo to imali samo kad su nas stranci dolazili snimati.

F.: Gledaj, ja sam snimljen na brzinu. Čim smo došli iz KERATERMA u Trnopolje istovarili su nas u taj krug ograđen žicom. Logoraši domaći iz Trnopolja su bili na drugom kraju. Htjeli su da sakriju žice, ali su se pojavili strani novinari i počeli nas snimati. Uхватili su mene prvog kraj one žice i ja sam počeo pričati, a kad onaj iza leđa (stranaca) kaže: "Pišite im sve imena da ih pobijemo ko šta govori." Ja sam nešto sasvim malo rekao da sam bio gladan i iscrpljen. Nisam smio puno reći. Sve kojima su popisali imena tražili su tu noć da nas pobiju. Locirati mjesta gdje su sahranjivali ubijene u svim logorima, to niko ne može znat. To brate znaju ovi naši sa Kozare što su stigli. Kudgod su prolazili nailazili su na kosti. Raznorazne kosti.

Dana 13. kolovoza smo krenuli iz Trnopolja u konvoju i 14.-og stigli u bolnicu u Travnik. Taj Međunarodni crveni križ je branio da se dio logoraša uopće vozi. Tražili su da se cijeli logor ukine. Trebalo je da svih 5000 ljudi krene u pratnji UNPROFO-

RA. Mi smo htjeli da idemo pješke samo da nas UNPROFOR prati. Taj Međunarodni crveni križ i CNN su se vratili u logor. Tražili su da se taj logor ukine. Oni i novinari su mi spasili život. Oni su stalno ulazili u spavaonicu da provjere da li sam ja živ. Ja sam se od četnika krio na sve moguće načine. Presvlačio sam se u raznorazne uniforme i odijela da se sakrijem. Novinari su samo uspjevali "uletiti", uslikat me i opet "izletiti", a da se ne otkrije gdje sam. Dvojica braće su me stalno krili. Nisu mi nikako mogli ući u trag. Trebali su me ubiti, kažem ti, preživio sam sav onaj pakao i sad da me ubiju? Braća su mi krenula 21.-og konvojem, bili su izvedeni na Vlašić, imali sreću, kažem ti. Pobjegli su.

U našem konvoju prema Travniku, dok smo prolazili kroz srpsku zonu, to je užas. U autobusu su tražili novac. Prvo zaustavljanje bilo je u Kozarcu. Tu su nas istjerali napolje i nisu nam dali dići glavu da ne vidimo šta je od Kozarca ostalo. Tu smo sačekali konvoj iz Prijedora. U kamionima su došli žene i djeca koji nisu uopće iz logora nego iz kuća. Ukupno je tu bilo 14 autobusa i 9 šlepera, od čega je iz logora Trnopolje bilo samo 7 autobusa. U Verćima kod Banja Luke pukla je guma autobusu i to je bila druga stanica. Tu je naišao Međunarodni crveni križ i tražili su da uđu u autobuse i da snime. Pitali su i "Kud idete". Rekli su: "Nama uopće nije javljeno da ste vi krenuli." Četnici su u njih uperili puške i prijetili da ih sve pobiju. I mi smo htjeli da izađemo, da se napijemo vode, ali tada su povikali: "Ulazi, majku vam j..., hoćete da vas snimaju!" Onda smo krenuli dalje prema Travniku. To je neopisivo. To je kaos bio. Ti ćeš morati pitati nekoga svjesnijeg. Mene su u logoru puno tukli. Taj komšija Z., po glavi po bubrežima, tako da sam ja taj put proveo skoro ne znajući za sebe.

N.: Ja sam sjedio na početku autobusa dole na podu. Stražar koji je držao uperenu automatsku pušku naredio mi je da ustanem i da pokupim od žena i ljudi novac. Rekao je: "Vi ste sada kod Alije i taj vam novac nije potreban." Ljudi su vadili pare i davali. Bilo je maraka, franaka i srpskih para. Dao sam mu u ruke i opet sjeo pored njega na pod. Ženi sa lijeve strane autobusa rekao je da skinu minđuše. Molila je da joj ne uzima uspomenu od muža. Kaže: "Ništa, ništa, skinite." Žena je skinula minđuše i dala. Poslije pola sata opet je naredio meni da idem i da skupljam pare. Molio sam ljude ko' prosjak da daju pare u strahu šta će biti sa mnom. Davali su lančice i prstenje. Do Banja Luke svi ljudi su bili potpuno opljačkani. Tako je bilo u svim autobusima i kamionim.

N.: Naš konvoj od 13. kolovoza zaustavili su zadnji put na Vlašiću. Tamo su tražili omladinu da izađe iz autobusa. U konvoju koji je išao 21. kolovoza dva su autobusa muških ljudi ostavili. Posebno su izdvajali i muškarce iz drugih autobusa. Dvojica koja su odatle kasnije pobjegla u Travnik rekli su da su sve te ljude pobili i poklali. To

je oko 15 kilometara prije mjesta Turbete. Tu smo od naših prihvaćeni i autobusima prevezeni do Travnika. Dobili smo da jedemo, ali stomak nije bio u redu. Prebacili su nas u bolnicu. Tu smo dobivali infuziju i proveli 10 dana u bolnici. Evo imam papire kakav sam bio.

(Čita bolničku otpusnicu.) Da sam imao krvi i sluzi u stolici, slabo pokretan, sa blijedom sluznicom usne šupljine. Slabo sam odgovarao na pitanja i sporo reagovao.

U Zagrebu, studeni 1992.

- jad5

GODINA ROĐENJA: 1937.

PREBIVALIŠTE: Kozarac

NACIONALNOST: Musliman

U Kozarcu je rat počeo 24. svibnja 1992. godine kada su bombardovali, onda su selo opkolili banjalučki i prijedorski korpus. Ušli su u grad, pokupili stanovništvo i odveli u logor. Pri tome su imali spisak po kojem su tražili vjerske službenike i milicionere i druge za koje su bili posebno zainteresovani. One koje su našli po tom spisku odmah su ubijali, dok su ostale kasnije odvodili u logor. Odvezeni smo u logor KERATERM. Tamo su nas tukli, pri tome psovali predsjednika. Bili smo smješteni u neakvim garažama. Bilo je oko 3000 ljudi, uglavnom muškaraca. Žene su odveli u pozorište u Prijedor.

Prvih dana nisu ubijali. Poslije dva dana smo prebaćeni u Omarsku. (...) Sljedećih mjesec dana dešavala su se maltretiranja. Odvodili su nas svaki sat na ispitivanje pri čemu su nas tukli. Mnogi se nisu vraćali sa saslušavanja. Prozivanja su bila poimenična. Prepoznao sam dosta komšija među stražarima i ispitivačima. Među njima je bio i major K. iz sela Čele koji se isticao u mučenju. Ostalih se ne sjećam. Nakon mjesec dana prebaćeni smo u Trnopolje, jedan pun autobus. Prvih dana bilo je mnogo bolje nego u Omarskoj. Dosta ljudi su odvodili na rad kao što je vađenje krompira, ali se obično po deset ljudi nije vraćalo. Pošto se nije moglo pobjeći, znali smo da su bili ubijeni. Od početka su mnogo teži uslovi bili za vojno sposobne ljude. Nakon 70 dana uspio sam pobjeći iz logora.

Dvadeset dana nakon dolaska u logor bio sam svjedok silovanja djevojčice od 13 godina. Jedne noći su oko 20 djevojčica odveli iz Trnopolja prema Kozarcu. Ja sam s njima do tada bio u školi. Oni su došli po njih oko 12 sati noću, zašli su po prostoriji,

osvjetljavali lampom, odvodili djevojčice. Pola tih djevojčica se vratilo izmrcvareno, razderane odjeće i one su nam ispričale da su silovane. Plakale su i pričale svojim majkama, rekle su da su četnici ubijali one koje su se opirale. O sudbini onih koje se nisu vratile ne znam ništa. Neke od preživjelih su se teško razboljele od posljedica. Rekle su da su ih silovali Srbi iz Srbije.

Kad sam se odlučio za bijeg, bilo je to 2:30 ujutro. Zvao sam još šestoricu, ali nitko nije smio krenuti. Stražari su bili pijani, spavali su. Prošao sam kroz logor, preskočio ogradu i pobjegao iz Trnopolja u pravcu Omarske. Upao sam među četnike, ali pošto nisam bio obrijan, govorili su mi: "Gdje si, brate Srbije". Pitali su me gdje ti je puška, rekao sam im da su mi je oteli Muslimani. Do Ivanjske sam došao pješke, u Ivanjskoj sam se ukrcao u stočne vagone pune žena. U kompoziciji je bilo 27 vagona punih žena i djece koje su Srbi istjerali prema Doboju. Malo prije Doboja su nas četnici istjerali iz voza i rekli nam da idemo prema Gračanici koja je udaljena oko 30 km. Prije toga su jednu nepokretnu ženu bacili u potok. Iza tunela smo naišli na našu vojsku.

U Zagrebu, studeni 1992.

- jad6

GODINA ROĐENJA: 1965.

PREBIVALIŠTE: Kozarac

NACIONALNOST: Musliman

Napomena: Svjedočenje jednog od dvojice preživjelih logoraša masakra kod rijeke Ugar, H. Č. Razgovor je vodio novinar iz Jajca u bolnici u Jajcu.

Bilo je to 24. (05.), tada je počeo napad na Kozarac, odvodili su nas od žena, djece, roditelja. Držali su nas 90 dana. Oko 20. kolovoza, smo krenuli kao na razmjenu. U mjestu Skender Vakuf smo stali, kao da je autobus u kvaru, ali nije bila istina... sigurni smo. Bilo nas je puno, uglavnom iz Kozarca i okoline Prijedora. Stali smo da se odmorimo pored položaja četnika, a oni su tražili zlato, devize od žena. Morali smo ih slušati, a kada smo se odvojili od žena "uveli su ih". Rekli su da će ići na razmjenu. Rastavili su nas od žena, jedan autobus žene, a dva autobusa muškarci, psovali su nam majku muslimansku i ustašku, obećavali su nam zamjenu pa smo čekali dok nije prošao konvoj kamiona, autobusi žena. Zatim su u autobus ušli njih dva-tri i rekli:

“Streljamo vas”. Brojali su: “jedan, dva, tri...” Izveli su nas na obalu, provaliju, kanjon mislim rijeke Ugar. Tu je svega bilo. Vjerovatno su i prije tu streljali. Kako smo padali dole, bilo nas je oko 300, ne znam kako sam se spasio, ljudi su padali niz padinu, vidio sam prijatelje, poznanike koji su streljani, fali im pola glave, mozak i sl. Ne bih ih imenovao, pucali su...

Za drugim autobusom kojeg su streljali bacali su bombe, ne znam kako sam se spasio. Za nama nisu bacali bombe kad su nas streljali. Pogodili su me u rame, kad sam pao dole još su me pogodili u nogu, prebili je. Išao sam tom rijekom na rukama, nisam mogao hodati. Izvukao se još jedan, a bilo nas je oko 300.

Rane koje sada imam učinili su domaći četnici iz Prijedora i okolice, bivši policajci iz Prijedora, naši Srbi. Probio sam se tako što sam išao sa čovjekom koji se spasio, stariji, sedam dana sam išao. Ništa nisam jeo sedam dana, jedan put sam pio vode. Rekao sam ovom što me pratio da ide on da se spasi, on je nastavio. Za tri dana prešao sam samo 10 metara. Peti dan je ovaj prijatelj uspio da naiđe na naše u mjestu Melne i došli su po mene. Bio sam u nesvijesti.

Kozarac je potpuno očišćen, ... sve je očišćeno što nije srpsko. Prosto smo natjerani da odemo, spasimo se. Imam 27 godina, imam porodicu i ništa ne znam o njima.

Ovdje sam primljen stvarno dobro. Vidio sam razliku između ljudi i neljudi. Ovdje u Jajcu sam dobro primljen, ono tamo su zvijeri, ne znam kako da ih zovem - neljudi, a do jučer smo bili skupa. Danas je veliki broj ljudi iz Kozarca završio u logorima KERATERM, Omarska, Trnopolje. Ovaj posljednji je pravi nacistički logor, dosta ih je ubijeno. Oni su Trnopolje zvali sabirni centar, ali to je bila maska. Kad bi ljudi došli iz Omarske ili KERATERMA, nisu mogli hodati kako su bili izgladnjeli, izmoreni.

(Na pitanje - koga još imate od familije - čovjek ne može govoriti. Plače.)

U Jajcu, lipanj 1992.

- jad7

GODINA ROĐENJA: 1976.

PREBIVALIŠTE: Rizvanovići

NACIONALNOST: Muslimanka

Nakon napada na moje selo, masakriranje civila koje sam vidjela svojim očima doživjela sam kao najveću tragediju. Tad još nisam znala da me čeka nešto mnogo gore i od same smrti. Moja sestra E. rodila je bebu u podrumu gdje smo se krili za vrijeme granatiranja sela. Nakon pada Rizvanovića, pošto su četnici ušli u selo, vidjela sam nedaleko kuće mrtvu djecu između tri i osam godina starosti. Vidjela sam razorenu džamiju, muškarce koje su odvodili. Neke uglednije ljude izdvajali su iz kolone. Ubijali su ih nedaleko, pucnjem u glavu. Oni su padali kao pokošeni, a tijela su ležala u grotesknim položajima. Vladao je kaos, panika i smrt. Mojeg su D. optužili da je ubio jednog Srbina, a potom su ga pred nama ubili na samom kućnom pragu. U selu je ostao izvjestan broj žena i djece i svi smo se krili po podrumima razorenih kuća. Naša je kuća ostala cijela. Tog dana došla je nekolicina četnika. Tražili su vrijedne stvari i podatke o muškarcima koji su se krili u šumi. Jedan od njih, star oko 30 godina, naredio je da pođem s njim u kuću. Morala sam poći. Užasno sam se bojala, ali nisam slutila što me čeka. Znala sam da bi svojim otporom, ugrozila živote svoje porodice.

Kad smo ušli u kuću, tražio je novac, nakit i druge vrijedne stvari. Sve mu je bilo na raspolaganju. Udario me šakom. Pala sam. Zatim je legao na mene. Uradio mi je ono. Plakala sam, grčila se, krvarila. Bila sam nevina. Naredio mi je da ustanem. Htjela sam pokupiti svoje stvari da njima sakrijem svoju golotinju i unakaženo tijelo. Rekao mi je da ih ne diram. Naredio mi je da stojim i čekam. Rekao mi je da pazim što radim, jer o meni ovisi sudbina moje porodice. Izišao je iz kuće. Osvrnuo se da li ga netko vidi i pozvao dvojicu četnika da uđu u kuću. Plakala sam. Ponovilo se isto i s ovom dvojicom. Bila sam izgubljena. Nisam osjetila kad su otišli niti koliko sam dugo ležala na podu, sama. Ušla je mama i zatekla me tako ležeći. Taj susret s njom, u tako ponižavajućem stanju, bilo je gore od svega što se dogodilo. Istina me udarila posred lica, da sam uništena, silovana, unakažena. Ali moja majka koja je pretpostavljala što se događalo sa mnom taj je trenutak doživjela kao najveću tugu našeg života. Plakale smo obje, vrištale. Obukla me. Zajedno smo otišle u podrum. Sve ostalo što se događalo sa mnom bilo je poput magle i sna. Transport do Trnopolja, odlazak do Travnika do kojeg smo pješačili preko Vlašića 30 km. Tek sam u Travniku izišla iz tog stanja sna i konfuzije. Zatičem se da ne vjerujem da mi se to dogodilo. Baš meni.

Majka mi je mnogo pomogla. I ja jednog dana želim biti majka. Ali kako? Muškarci u mojem svijetu predstavljaju užasnu sliku nasilja i boli. Svjesna sam da nisu svi takvi, ali taj je osjećaj jači od mene. Tu si ne mogu pomoći.

Zagreb, prosinac, 1992.

- jad12

GODINA ROĐENJA: 1941.

PREBIVALIŠTE: Kozaruša

NACIONALNOST: Musliman

Dana 24. svibnja 1992. JNA, uz pomoć srpskih paravojnih formacija - "Beli orlovi" i Šešeljevci, inscendirali su da su ih napale muslimansko-hrvatske grupe, a iz smjera Kamičani, odnosno okrivili su "zelene beretke" da su napale jedinicu JNA na putu Prijedor - Banja Luka. To je u stvari bio izgovor da počnu s borbenim djelovanjem u muslimanskim naseljima Kamičani, Kozaruša, Trnopolje i Kozarac, sa svim ostalim muslimanskim zaseocima. Djelovali su teškom artiljerijom, a naročito tenkovima. Tog dana kad je počeo napad, nalazio sam se na putu Kozaruša - Prijedor u nastojanju da se javim na posao. (...) U to vrijeme već su uveliko trajale mjere ratnog stanja, jer su srpske jedinice već djelovale po muslimanskim selima u pravcu Ljubija - Prijedor.

Dok sam ispred kiše granata koja je zasipala cijelo područje pokušavao zajedno s mnogim drugim da se dokopam sigurnog mjesta, vojska je pozivala na predaju. Napominjem da nitko nije pružao nikakav otpor. Mještani su u jednom kaosu i cijelo vrijeme pod vatrom iz svih oružja nastojali stići do obronaka planine, misleći da je tamo najsigurnije. Vrlo malo ih je u tome uspjelo. Ja sam se zajedno s ostalima predao vojnoj jedinici misleći da je to najsigurnije. Počeli su nas sve - i muškarce i žene - trpati u kamione i autobuse. Bilo je stravično jer su pri tome tukli koga su stigli, a žene i djeca su jaukali. Na ulasku u Prijedor počeli su nas razdvajati. Žene i djeca na jedan kraj, a nas muškarce su potjerali prema Keratermu, tvornici koja se nalazi na ulasku u sam grad preko puta stare ciglane.

Kako je u Keratermu bilo četiri grupe zatvorenika to su nas potrpali po skladišnim i proizvodnim halama. Bio sam u hali s još oko 1000 ljudi. Bio je mrak, a beton na kojem smo ležali ili sjedili stalno su polijevali šmrkovima. Na otprilike šest ili sedam metara visine nalazio se krov kroz čije propuste je dolazio zrak. Slabiji i bolesniji

su ubrzo počeli oboljevati još više. Hrana koju smo dobijali jedanput na dan sastojala se od šnite kruha i male paštete, a nekad ni to. Vodu smo isto tako dobijali jednom dnevno. Zahoda nije bilo, odnosno nismo mogli stići do njega. Svakodnevno su stražari ulazili i batinali strujnim trožilnim kablovima, vrećama ispunjenim pijeskom i volujskim žilama, ili bilo kakvim drugim tvrdim predmetom. Noć je bila užasna. Nismo znali koga će i kada prozvati, jer te koje su izvodili više najčešće nismo ni vidjeli, ili su pak bili dovođeni u užasnom stanju, isprebijani do besvijesti.

Svaki dan je bar jedan čovjek umirao od posljedica batinjanja. U Keratermu su vršena ispitivanja zatvorenika. Ispitivanja su bila prava mučenja. Tu su čovjeka najčešće batinali do smrti. (...) Kako su ljude izvodili tako su se čuli jauci, zatim pucanje i tišina, a onda zvuk kamiona. Po tome smo zaključivali da su mrtve negdje odvozili. Negdje u sedmom mjesecu, ne sjećam se točno datuma, jedan mršavi mladić pokušao se na vrhu hale provući kroz jedan mali prozor. Stražari su ga uhvatili, a nakon toga, kad je svanulo, izveli su nas zatvorenike napolje i morali smo gledati kako mu sjekirom tešu glavu. Počeli su od ušiju. To su radili sve dok nije umro.

Ubili su i jednog Srbina. Razlog je bio taj da je navodno bio u Stranci demokratske akcije i glasao za Aliju Izetbegovića. Umro je od strašnih batina, a i gušili su ga u nekom buretu.

Sredinom sedmog mjeseca izveli su iz hale III oko 150 ljudi i na najzvjerskiji način ih pobili. Drugi dan su šmrkovima prali krv s betona, a kamione s leševima odvezli su ne znam gdje.

U početku su hranu mogli donositi ljudi sa strane. To su bili mještani čiji rođaci su bili zatvoreni. Međutim, to je trajalo vrlo kratko. Ubrzo su ih tjerali, a nakon kratkog vremena su im zabranili da dolaze. (...)

Nakon Keraterma sam 3. kolovoza 1992. prebačen u Trnopolje. Tu je bilo nešto bolje, ali su se isto događale jezive stvari. Dana 4. kolovoza 1992. došao je ozloglašeni Ž. s namjerom da napravi pokolj. Međutim, čudno, ali stražari su ga u tome spriječili. Nakon tri mjeseca provedena u logoru Keraterm i Trnopolje, uspio sam se spasiti i prebaciti u Republiku Hrvatsku. Ne mogu vam opisati sve strahote koje sam vidio, to što se tamo događalo više je nego užasno.

U Čazmi, 12. prosinca 1992.

- jad13

PREBIVALIŠTE: Prijedor
NACIONALNOST: Muslimanka

Napomena: Svjedokinja je poslala svoj iskaz iz mjesta u kojem trenutno privremeno boravi.

(...) Radila sam normalno u smjenama sve do 30. travnja 1992. godine kad su preko noći zauzeli vlast. Došla sam u drugu smjenu i hodajući kroz grad samo sam vidjela uniformirana i naoružana lica. Ništa mi nije bilo jasno. Nisam bila svjesna svih tih zbivanja. Na poslu sam pitala što se to dešava i rekli su mi da samo šutim i radim. Isti dan je uveden policijski sat. Zbog teških materijalnih uslova bila sam prinuđena i dalje raditi. Na radnom mjestu je bilo toliko provociranja i izigravanja s oružjem, ali se sve izdržalo i pomislila sam proći će. Tu sam slušala razgovore da će sve Hrvate i Muslimane poklati i poubijati, ali ja u to nikad nisam vjerovala. Često su me pitali jesam li ja mali ustaša i oslovljavali me tim nadimkom. Sve je to bilo za mene takoreći normalno dok nisu došli po mene. Prvo su mi govorili da će mi sve zapaliti, da to sve treba goriti pošto je muslimansko, da bi me poslije svega tog provociranja odveli u zatvor. Do SUP-a su me koji put ošamarili i vikali na mene i tražili su srpsku zastavu da mi je nabiju na glavu. Čak su govorili da će mi je urezati na čelu. U zatvoru sam prenoćila, a ujutro sam odvezena u logor u Omarskoj. Na putu do Omarske je isto bilo užasno. Provocirali su me i koji put udarili, govorili su mi da se više nikad neću vratiti u Prijedor, te da oni hoće etnički čistu Veliku Srbiju. Vozili su me kroz Kozarac. Na svakom njihovom punktu bi stali i izvodili me s namjerom da me odmah tu strijeljaju. Govorili su mi da pogledam dobro Kozarac kojeg više nema i neće ga ni biti. Nisam imala što vidjeti osim razrušenih i zapaljenih kuća. Rekli su mi da to više nije Kozarac, nego da je to sad Radmilovo. U tom autu u pratnji su mi išla dva milicionera. Jedan se zove B. K., a drugi J. Na tom putu su obadva uzela neke tablete. Kad sam stigla u Omarsku, za vrijeme primopredaje su rekli da dobro paze na mene, te da sam ja ekstremni slučaj. Gore su mi prvo oduzeli sve pare i izvrnuli džepove, zatim su mi po leđima par puta "prošetali" automatom i dva puta me udarili palicom. Potom su me uveli u prostoriju za ispitivanje. Pitali su me i usput su mi gasili cigarete na nozi zbog toga što im nisam ništa konkretno odgovorila. Od toga sam zadobila dvije otvorene rane. Nakon tog ispitivanja odveli su me kod ostalih žena. Tu sam imala priliku vidjeti Prijedor u malom. Svi ti ljudi koji su prije imali sve, sad su bili tako bijedni i jadni. Svaki dan smo gledali što sve rade od tih ljudi. Po cijeli dan na suncu bi morali ležati na stomaku, da bi vojska po njima igrala. Noći su mi bile

užasne. Često su dolazili i izvodili me i silovali. Ujutro bi me komandir Ž. M. zvao da bi me pitao kako sam provela noć i jesam li dobro i mirno spavala. Ništa nisam smjela reći jer su me još nekoliko puta udarili šamarom ili kundakom za opomenu da šutim. Taj isti komandir je znao što se zbiva jer je i on bio jedan od njih. Svaki dan sam brojala i gledala kud idu ljudi s ispitivanja, ili će u neku prostoriju ili ga nose u među. Kad bi ga odnijeli u među znalo se da je još jedan manje. Svakog jutra i večeri bi te iz međe odvozili kamionom. Čak su dolazili i bagerom da ih kupe. U tijeku dana bi me često vodili da očistim te kancelarije od krvi. Kad bih tamo ušla govorili bi mi čija je to krv i kako su ga tukli.

Jednog dana čistila sam krv A. K. i na povratku do moje prostorije vidjela sam da na ispitivanje ide I. J. Udarali su ga i vikali, bacili su ga od zida i nekako mu prebili ruku. Sav taj prizor i sve te slike uvijek su mi pred očima. Ova dvojica nisu više među živima, ali oni nisu jedini. M. Č., A. P., N. Š., Z. M., O. M., A. B. i još mnogi drugi ubijani su na moje oči. Ubijali su ljude tako što bi ih tukli do te mjere da ne bi mogli ustati, nego bi se onako ležeći počeli crvati. Samo bi ih izbacili van i puštali da čekaju smrt. Ovo mi je užasno teško pisati, jer svaki sat proveden u tom logoru je živa rana po kojoj sad kopam. I ovo je samo površinsko pisanje. U tom logoru sam provela 56 dana. Svake večeri bih slušala kako ljudi plaču i jauču, mole i kume da prestanu, da oni nisu ništa krivi. Bili su krivi zbog toga što su bili Hrvati ili Muslimani. To je bila njihova glavna optužnica. Onda su počeli dolaziti i ljudi s mojeg brda (Bišćani). I njih su tukli i ubijali. Baš su se tad zatekli oni iz srpskog Crvenog krsta i među njima je bio M. iz medicinskog centra. On je bez ruke, ali je sposoban da ubija i da tuče. Tad je pretučen i na kraju ubijen R. K. koji je bio šofer u medicinskom centru. Isti Z. zvan Z. koji je bio na podjeli te uskisle i jadne hrane je bio za ubijanje, te K. koji je nosio produžni kabel, te K., D. K., M., D., Ž. koji nam je oduzimao kruh, Č. koji je s oduševljenjem gledao sve te prizore i još mnogi drugi kojima ne znam ni imena. Nakon 56 dana sam sprovedena u Trnopolje s još 28 žena. Tu sam ostala tri dana i onda sam puštena. Bila sam u gradu, jer na kući na selo nisam mogla. Za svoju porodicu nisam ništa znala. Moje selo je bilo iseljeno i poubijano. U gradu sam ostala dva tjedna i onda sam krenula konvojem za Travnik. Dok smo krenuli, odmah nakon par kilometara su počeli s pljačkom. Svakih par kilometara bi stali i tražili pare, marke, zlato i sve ostalo, dok su uzimali i razne privjeske, noktarice, olovke, upaljače i sve ostalo. Ponekad bi uzeli nečije dijete i rekli da će, ako ne skupimo određenu cifru DEM (njemačke valute), dijete zaklati. Pred kraj su nas čak skidali i pretresali tražeći da što nije ostalo skriveno. Tako su nas opljačkali do gole kože da bi na kraju na Vlašiću izveli 250 ljudi, mlađih i jačih muškaraca i poubijali ih. Iz kamiona u kojem sam ja bila izvedeno ih je petnaest.

U Travniku sam se nakon tri mjeseca sastala s roditeljima. Oni su mi ispričali što se sve dešavalo kod njih. Za brata koji ima sedamnaest godina ništa ne znam. Nakon par dana sam dobila garantno pismo iz Njemačke i zajedno s roditeljima otišla za Zagreb. Tu sam ostala par dana i obavila jedan liječnički pregled. To je bio ginekološki pregled, pošto sam od kolegice koja je isto bila u logoru i koja je jedina znala za sva ta zbivanja sa mnom dobila broj telefona na koji sam se mogla obratiti. Moje rane na nozi su bile sve gore. Zbog nikakvih higijenskih uvjeta je došlo do infekcije tako da sam i zbog toga morala ići doktoru. Zbog sveg tog straha doktoru nisam rekla što je u pitanju. Nakon mjesec i po dana, moje rane na nozi su zarasle, ali i sad imam dva ožiljka. Nakon par dana provedenih u Zagrebu, moj stric je došao po mene i porodicu. Odmah poslije pozdrava je rekao da bi me najradije sad on ubio. Zbog svega tog nekorektnog ponašanja i njega i žene, nisam im ništa ispričala kroz što sam sve prošla. Sigurno bi bilo još više provociranja. Nakon dvadeset dana su me s roditeljima istjerali. Dok sam prošla kroz sve te procedure izborila sam se za sobu od socijalnog. To je soba od 13m², ali se mojem stricu ni to nije dopalo pa me je htio i odatle protjerati. Strina mi je Njemica, tako da su ljudi iz socijalnog vjerovali više njoj nego meni, ali nakon svih tih problema, eto još sam tu. Sad imam psihičke probleme i ponekad se sama pitam što da radim. Posao još nisam našla, a i ne znam što bih radila jer se još bojim velikog kontakta s ljudima. Nekad poželim da radim bilo što da nemam vremena za razmišljanje. To je onako sve u kraćim crtama, ali sam sve to preživjela i evo moram još uvijek živjeti.

U (inozemstvu), prosinac 1992.

- jad15

GODINA ROĐENJA: 1945.

PREBIVALIŠTE: Bišćani

NACIONALNOST: Muslimanka

(...) U Prijedor sam pošla 30. aprila (1992.) i tad je sve počelo. Čula sam od komšija da je Prijedor pao, ali ja u to nisam vjerovala. Na ulazu u Prijedor sam naišla na njihov prvi punkt i tad sam imala s njima prvi susret. Imam bolesnog čovjeka kojem sam pošla po lijekove. Tu su me pitali kud sam pošla i šta trebam iz grada. Kad sam rekla da moram u apoteku po lijekove za bolesnog čovjeka, rekli su da ne trebam lijekove, da će oni doći i ubiti ga. Bez obzira na te riječi otišla sam, ali u apoteci nisam dobila lijekove jer sam Muslimanka. Vratila sam se kući bez lijekova i to pješke jer su nam odmah ukinuli autobuse, vodu i struju. Moje komšije i komšinice su odmah do-

bili otkaz u firmama jer više nije bilo mjesta za Hrvate i Muslimane. Sve smo tako živjeli do 22. maja kad su napadnute Hambarine. Izmislili su da je tamo ubijen vojnik i da su oni to morali uraditi. Počeli su s ubijanjem, protjerivanjem i pljačkom, i onda bi sve to što je još ostalo zapalili. Kad su sve to obavili postavili su vojsku da čuva Hambarine. K. je zajedno s D. H. pljačkao i klao po Hambarinama i krčmio je po selu.

Trebalo im je dva dana da dođu u Kozarac. To isto i još gore desilo se Kozarcu, a mi smo se uvijek nadali da nas neće. Naše vođe iz sela su išli na pregovore u Volar i obećano im je da će nas Srbi iz Volara braniti.(...) Kod nas je sve to počelo 20. jula. Prije toga su nam naše vođe pokupile sve oružje i po nekom dogovoru predali radi bezbjednosti sela. Od oružja je sve predano, čak i lovačke puške i privatni pištolji. Pokupili su sve bolje aute i odvezli ih navodno za potrebe vojske, kasnije su pokupili i motore i bicikle. Kupili su sve zalihe po kućama izgovarajući se da je to za vojsku. Onda su naredili ko pristaje na lojalnost neka objesi bijeli čaršaf na kuću. To su neki uradili, čak je i na džamiji visio jedan. To je bilo naređeno na kurban bajram, a za vrijeme mi smo spavali po skloništima jer su nas granatirali. Poslali su vojnike u Rizvanoviće da gone stoku i kupe pšenicu, pa pošto se nisu mogli dogovoriti oko plijena, pucali su jedan u drugog i onda rekli da su to uradili Muslimani. Sutradan je najavljen pretres. Rečeno je da se ne bježi od kuća jer 'ko ne bude imao oružje da neće imati problema. Nisam imala oružje i mislila sam da će sve biti u redu. Bila sam u kući s čovjekom i maloljetnim sinom. Sin se bojao i želio je bježati u šumu, ali mu nismo dali jer smo im vjerovali. Tad se čula galama, vika i pucnji. Pred moju kuću su došla tri vojnika. Pozdrav im je bio: "Pomoz' Bog u srpskoj kući." Odgovorila sam: "Pomoz' bog." tad su mi opsovali majku, zar ni to ne znam. Ti su mi odveli sina, drugi su došli po čovjeka. Treći su došli da traže pare, marke, zlato. Uzeli su nešto para što sam imala i izvukli su mi minduše. Uvijek su dolazili u grupama po 2-3. Kad su sljedeći došli opet su tražili isto, a pošto nisam imala silovali su me. Poslije toga su me udarili u glavu i otišli. Bila sam oņesviještena. Kad sam došla sebi, pošla sam vani. Vidjela sam milicionera u srpskoj uniformi gdje vodi dvoje djece. Naredio im je da potrbuške legnu na asfalt i pucao im je u leđa. Djeca su ostala ležati, a on je otišao. Pored moje kuće ubijeno je još deset ljudi. U kuću su ulazili kao u stanicu i uzimali što se kome svidalo, a sve im je bilo dobro. Jedan je otišao u garažu i vidio stari automobil. Psovao je Aliju zar nam nije mogao kupiti bolji auto. Na jednoj raskrsnici su skupili veliku gomilu ljudi i naredili im da legnu. Gazili su po njima i udarali ih nogama, puškama, palicama. Neke su mučili. Gledala sam M. M., natjerali su ga da liže asfalt. Tad je počelo ubijanje. Taj dan je ubijeno preko 150 ljudi. Mojeg sina su potjerali u logor s autobusom i na pola puta zaustavili su autobus i izveli dvadeset ljudi. Među njima je bio i moj sin. Tu je bilo dosta ubijenih, ali mojeg sina nisu vidjeli.

U 18:00 sati, 20. jula, došla su dvojica i natjerali me da sklanjam te ljude. Pitala sam kud ću s njima. Rekli su: "Đubre u đubre.» Tako sam i uradila s još tri žene. Ujutro sam s još nekoliko žena htjela te pokopati, ali je došao srpski milicioner i rekao da to ne radimo jer će oni to kupiti. Ušla sam u kuću, spakovala sebi malo garderobe i krenula bratu u Tukove. Kad sam stigla, moj brat je ležao mrtav u svojoj sobi. Tu sam ostala četiri dana. Pokopali smo mojeg brata u istu rupu s još pet ljudi. Mi smo nosili mojeg brata iz kuće, a za nama vojska nosi njegove stvari. Ujutro je došao vojnik i naredio nam da za dvadeset minuta moramo napustiti kuću i otići na njihov punkt. Pokupili su nas s ostalim svijetom u autobuse i odvezli za Trnopolje. Tu u logoru sam našla čovjeka, dok sina nije bilo. Tek kad sam stigla u Travnik, saznala sam da mi je sin izveden i sigurno je tu ubijen. Prošlo je već pet mjeseci, a on se ne javlja.

U Zagrebu, siječanj 1993.

- jad16

GODINA ROĐENJA: 1955.

PREBIVALIŠTE: Prijedor

NACIONALNOST: Muslimanka

Iz zajedničkih patnji rađa se zajednička snaga da se izdrži ova teška mora što se nadvila nad hrvatska i muslimanska sela i gradove da joj se suprotstavimo jakim duhom, kako bi sutra nad lijepom našom domovinom vladao mir i razum. Potresne priče ljudi koji su morali napustiti ognjišta govore sve, baš kao i prestravljene dječje oči. Suočeni sa surovom istinom četničkih razaranja, svjedoci smo svakodnevnog pristizanja velikog broja izbjeglica s kriznih područja. Mnogi su pred prijetnjama smrću morali uzmaknuti, napustiti svoje domove te s nužnim stvarima, a neki i bez njih, krenuti u neizvjesnost. Kakva se drama odvija u tim ljudima teško je ovo sve opisati, no istina je, ogorčeni će reći pravu istinu o Srbima, o ovom što se u Prijedoru i okolici, kao i u cijeloj Bosni i Hercegovini desilo Hrvatima i Muslimanima. Politika R. K. kojem je cilj protjerati Hrvate i Muslimane s njihovih područja kako bi ostvarili Veliku Srbiju. Uzeli su toliko maha da se ... još uvijek izivljavaju nad Hrvatima i Muslimanima, protjeruju, ubijaju, masakriraju, siluju žene i maloljetne. (...)

U Prijedoru i okolici sve je popaljeno i opljačkano a Hrvati i Muslimani su u zbjegovima. Jedni su našli utočište u Herceg Bosni, a drugi u Zagrebu. U Zagrebu se nalaze izbjeglice iz svih krajeva Bosne i Hercegovine. Ti ljudi su izbezumljeni od straha

i suludih divljačkih nasrtaja terorista. Zagreb nam je jedina nada koja nam spašava naše gole živote. Jer, četnici su nam opljačkali sve. U nama je ostala samo jedna velika trauma i sjećanje puno tuge i bola. (...) Nećemo im oprostiti dok smo živi, jer su nam oduzeli naše najdraže. U izvješćima nas koji smo bili na području Prijedora govori se o ubijanju, silovanju, uhićenjima i batinjanju. Vjerojatno su mislili da nitko nikad neće saznati koliko su zločina učinili. Ali, jasno je da četnici nikog ne štede. I naši pretpostavljeni su mislili da kod nas neće izbiti rat i katastrofalni sukob poput onog u Hrvatskoj. U istim se izvješćima dokazuje koji ljudi dolaze iz logora, što se dogodilo, govori se o ubojstvima Hrvata i Muslimana koji čine većinu stanovništva u Prijedoru. (...) Srpski ekstremisti uništili su sve katoličke crkve i muslimanske džamije na prijedorskom prostoru. Četnici nastoje etnički očistiti sva sela oko Prijedora i sam Prijedor. Mislim da je ovaj rat nešto stravično. Malo tko nije ovo doživio i prošao kroz logore i zbjegove pred četničkim cijevima i njihovima terorom. Muslimani, osvjestite se jer jedino se u zajedništvu s Hrvatima možemo obraniti od zajedničkog neprijatelja. (...)

Ovo je prvi put da sam koncentrirano progovorila i zapisala izvješće o logoru Omarska, kroz što smo mi žene tamo prošle. Sad se nalazimo na slobodi, nakon par mjeseci ... No život mora teći dalje. Mi koji smo preživjeli moramo reći pravu istinu. Molim vas, žene, uzdignite se svojim duhom nad rat i ispričajte tragediju koju smo sve skupa doživjele u logoru Omarska. Mi svi tražimo pravo koje će nas odvesti u bolju budućnost. Ne dopustimo da nemili događaji koji su se odvijali nad nama budu samo uvod u još goru tragediju. Zajednički ćemo ih lakše riješiti. Svjedočit ćemo o četničkim zločinima u četničkim koncentracionim logorima "Keraterm" i Omarska. (...) U logoru Omarska bilo je zatočenih Hrvatica kao i Muslimanki, za koje svjetska javnost nije znala. Sad je međutim i ta užasna istina izbila na vidjelo. Ne radi se o pojedinačnim slučajevima jer brojka od 36 žena koje su se nalazile u Omarskoj to opovrgava. Žene su nasilno odvođene prvo u SUP i u "Keraterm", pa u logor Omarska gdje su zatvorene da bi poslužile četničkom zlostavljanju i ponižavanju. Mi preživjele nesretnice pričat ćemo o četničkim zločinima koji su počinjeni nad nama ženama i ljudima logorašima, o grubom maltretiranju i smrti. Nakon što su iskorištavane neko vrijeme, te žene su bile duševno i tjelesno potpuno uništene. Neke od nas četnici su pustili u takvom lošem stanju, a neke od nas su ostavili za likvidaciju. Ali mi smo preživjele i svjedočit ćemo o logoru Omarska. Žene su još uvijek pod traumom uvjeta u kojima su živjele i onog što su preživjele. Teško mi je govoriti o tome što sam prošla od dana kad su me uhitili. Nije mi bilo jasno ništa što se oko mene događalo kad su me uhitili, niti sam bila svjesna svih zbivanja... S. mi je prilikom vožnje govorio da nas sve treba pobiti, i Hrvate i Muslimane, zato što nismo htjeli s njima u

borbu. Dovedli su me do SUP-a i zatvorili u samicu. Nakon pola sata ušao je jedan zamaskirani srpski vojnik i opalio mi par šamara. Dobila sam palicom preko leđa. Poslije dva sata su me prebacili u "Keraterm" gdje se nalazilo nekoliko hiljada ljudi. Tu su mi se nalazili brat i sestrić, kao i ostali poznanici. Bila sam s njima sve dok se nije počeo spuštati sumrak. Tad je došao jedan stražar i odveo me na glavnu kapiju. Tu sam zatekla kako Ž. tuče dvojicu kojima nisam prepoznala lika. Ž. je na posljetku izvadio nož iza opasača i odrezao jednom uho, a drugom je prerezao nožni mišić. Tako ih je ostavio i otišao izvesti druge ljude da ih tuče. Čula sam samo krikove tih ljudi. Uto je stigla "marica" kojom je upravljao B. Naredio mi je da uđem. Odveo me u Omarsku. Kad sam stigla u Omarsku vidjela sam samo bijedne i jadne ljude kako sjede na pisti. Ja sam ih pozdravila i u tom momentu sam dobila palicom preko leđa. Naredili su nam svima da legnemo potrbuške. U međuvremenu je došao Č. i odveo me u prostoriju za ispitivanje. U toj prostoriji se nalazio Ž. M. koji je samo od komandira uzeo moje podatke i rekao mi: "Sad će te preuzeti najveća ustašica." Ušla sam u sobu u kojoj se nalazilo još žena.

Svaki dan smo gledale što rade od tih ljudi, kako ih tuku, polijevaju vodom, kako moraju po čitav dan ležati na suncu dok stražari hodaju po njima. Prebijali su ljude do te mjere da nisu mogli ustati, a pojedini su se počeli crvati, pa su ih iznosili van gdje su dočekivali smrt. Svake večeri smo slušali jauke i kako mole da ih prestanu tući. U međuvremenu su kamionima odvozili mrtve, a za utovar su upotrebljavali utovarivač. Svi ovi prizori još su mi uvijek pred očima. Teško mi je pisati o detaljima jer mi je na srcu rana koju mi je ostavilo sjećanje na Omarsku. Ipak, opisat ću sve o paklu koji smo proživjeli u logoru Omarska. U logoru Omarska provela sam oko dva mjeseca, a to je bio logor smrti i vječna tragedija. Par dana poslije mojeg dolaska otišla sam kod komandira M. i zamolila ga da odem do "Bijele Kuće" da posjetim brata od tetke. On mi je dozvolio. Kad sam ušla u "Bijelu Kuću", to je bio pakao. Ljudi su ležali pretučeni i masakrirani, a i jedna žena se nalazila među njima. Tu sam potražila M. H., ali ga nisam mogla prepoznati. Doktor E. S. koji je bio među njima rekao mi je da su tu i S. S. i I. H. Njih trojica bili su izobličeni. Ostali su mi rekli da ih tuku i prisiljavaju da siluju H. H. Ni ostale žene nisu bolje prolazile od pojedinih stražara. Samo jedan od primjera je ono što su činili J. C. Došli bi, prozvali je i odveli poslije 22:00 sata, a vratila bi se pred zoru sva uplakana i iscrpljena. Prvo bi je tukli, a onda bi je silovali. (...)

Danima smo razmišljali što će biti s nama u tom paklu. U ovim našim teškim trenucima koliko smo bili u Omarskoj, doktor E. S. je dobio dozvolu za slobodno kretanje tako da je pomagao pojedinim ljudima i ženama. Pošto smo imali dvije ra-

njene žene, on im je šivao rane običnim koncem i iglom. Pošto su mu žene dale makazice, pincetu, iglu i konac, on je pomagao pojedinim ljudima barem na taj način da im je zašio rane. Povremeno je donosio da mu opkuhamo pribor. To mu je bio sav pribor. Doktor E. S. je stvarno mnogo pomagao ljudima i ženama. Stražari su ga navečer izvodili i tukli. J. C. se obraćala komandirima i tražila od njih da nabave što je ženama trebalo i oni su ponekad nabavljali. Ali su je zato navečer izvodili. Mi žene smo imale obaveze, morale smo prati suđe, dijeliti hranu i čistiti prostorije natopljene krvlju mučenih ljudi. Bila sam prisutna kad su ispitivali I. J. Ja i S. smo čistile kad su inspektori i stražari tukli I. J. i F. H. Vidjela sam da su obojica bili obliveni krvlju, da je I. bila prebita ruka, a F. odozada zarezan vrat. U tom smo se momentu grozno osjećale. Prišao nam je stražar i odveo nas dolje u restoran. Rekao nam je da je bolje za nas da šutimo. Poslije dva tjedna dovezli su ljude iz Biščana i Čarakova. Među njima je bila jedna žena. Ž. M. je došao do mene i rekao mi da idem i dovedem je. Kad sam izašla vidjela sam kako tuku te ljude kolcima, palicama, raznim kablovima, nogama. (...) Te iste ljude su natjerali da dignu tri prsta i da viču "Živjela Velika Srbija". Ovi nabrojani komandiri i stražari su danima i noćima vršili teror nad ljudima samo zato što smo bili Hrvati i Muslimani. Dan za danom su tukli ljude kad bi odlazili na ručak i kad bi se vraćali morali bi trčati. Ljudi su sve te dane doživljavali kao veliku tragediju i očekivali smrt. A ja i ostale žene smo isto čekale smrt. Ja sam odlučila s doktorom E. S. da razgovaram o tome da sebi oduzmem život i tako se oslobodim srpskog terora. Ja sam zatražila od M. komandira da odem do doktora jer mi navodno nije dobro. Komandir mi je dozvolio. Otišla sam do doktora i on je izašao iz sale i samo me upitao što se desilo. Rekla sam mu: "Hoću s vama doktore da razgovaram." Istog momenta došao je s druge strane stražar i odmah je doktora i mene počeo tući palicom preko leđa i natjerao nas da stanemo uza zid i stavimo ruke na potiljak. Na oboje je uperio cijev puške i zaprijetio da će nas pobiti, da nam majku ustašku, tko nam je dozvolio razgovor. Ja sam mu odgovorila da nam je komandir M. dozvolio i da mi je doktor E. brat od tetke. Kad sam mu rekla da mi je E. brat od tetke ostavio nas je na miru da razgovaramo pola sata.

Kad sam se vratila u sobu nikom nisam rekla što se desilo, samo me uhvatio veliki strah. Poslije par dana naredili su nam da moramo generalno očistiti restoran. Kad smo počele čistiti došao je D. P., komandir, i naredio da svi dođemo na okup. Rekao nam je da idemo kući. Nisam se radovala jer je 28 žena išlo kući, a pet ih je ostalo. Mislila sam da smo za razmjenu ili likvidaciju pošto dotad nitko nije izašao iz logora Omarska živ. Nisam vjerovala dok nismo stigli u logor Trnopolje. Tu smo se zadržali pet dana, ali ipak nam je bilo bolje nego u Omarskoj. Higijenski uslovi bili su bolji u Trnopolju, a i porodica nas je mogla obići i donijeti hrane i garderobe da se pre-

svučemo. U Trnopolju sam se susrela s bratom i sestrićem i ostalim poznanicima iz "Keraterma". Rekli su mi: Da li je moguće da ste izašle žive, koje su priče bile o vama i sve smo znali što su činili od vas." Najveće mi je bilo bogatstvo kad sam vidjela da su mi brat i sestrić živi, i kad smo se svi opet našli na okupu. Poslije pet dana pustili su nas kući i tad smo bile najsretnije što smo žive. Nas četiri smo krenule kući pječiće, 12 kilometara od Prijedora. Radosno smo to podnijele. Ako nas je netko od poznanika vidio i pitao odakle idete, ja sam odgovorila da smo išle u posjetu. Nikom nismo rekly da smo došle iz logora Omarska. Kad sam stigla kući bila sam sva iscrpljena i psihički nesposobna.

Deset dana nakon mojeg izlaska otišla sam kupiti cigarete i vidjela pet vozača iz ATP-a. Razgovarali su i jedan od njih je pričao - jeste li vidjeli što smo učinili od Čarčkova i Biščana, ali sam ih sredio sa svojim ljudima kao što smo pobili i porodicu S. E. Tad je M. K. odgovorio da sve Hrvate i Muslimane treba pobiti, da su sve to ustaše. A M. K. iz Jelovca je odgovorio da ih prvo treba mučiti neka osjete Hrvati i Muslimani što je Srbin i kako će sve ovo biti Velika Srbija. Poslije nisam smjela hodati nikud kad sam čula što pričaju. (...)

Poslije logora sam bila kod J. roditelja, ali kad sam god sama izašla vani, bila sam u pratnji Dž. pošto mnogi nisu znali da je on Hrvat, već su mislili da je Srbin, ali poslije logora su me tri puta vodili u SUP i ispitivali gdje mi je brat, da li je otišao u bosansku vojsku da nas tuče. A i za J. C. su me pitali gdje se nalazi u Zagrebu, što radi. Ja sam im rekla da nemam pojma i da se uopće ne čujemo. Svaki put su me tukli u SUP-u palicom preko leđa i pokoji šamar i rekli mi da je to samo opomena da šutim.

Zadnji put kad su me priveli prosuli su mi vrelu vodu po lijevom kuku. Bilo mi je grozno, imala sam grozne bolove. Nikad u Prijedoru nije bilo toliko zločina i tako strašnih zločina kao 1992. godine. Najveći teret su ponijeli Hrvati koji su teško stradali od istih zlikovaca koji još uvijek ubijaju Hrvate i Muslimane i razaraju gospodarstvo.

Ovo mi je bilo teško opisati jer su slika logora Omarska i traume koje još nosim u srcu poslije Omarske još uvijek živi u meni. Vječno će ostati sjećanja na pakao gdje smo bili. Ovo što se desilo u logoru Omarska neće se moći izbrisati iz sjećanja... Mi preživjeli govorit ćemo pravu istinu. (...)

U Zagrebu, 3. ožujka, 1993.

DODATAK

Šestog su došli po mene u zgradu. Uhapsio me je jedan milicioner zvani S. Jednostavno mi je rekao - morate poći sa mnom u SUP. Krenula sam. Pitala sam «Možete li da sačekate da se obučem?» Reкао je: «Nije vam potrebno, idete sa mnom do SUP-a i odmah se vraćate.» Priveli su me u SUP. Odmah su me pitali gdje su mi brat i mali od sestre. Ja sam rekla: «Kod kuće su», jer tad nisam znala da su ih priveli u «Keraterm». (...) U «Keraterm» su me doveli pred par hiljada zatočenih ljudi. Tu su tukli i maltretirali ljude. Ja sam uspjela vidjeti brata. Pitala sam ga: «Jesi li šta rekao?» Reкао je: «Nisam, nemam pojma zašto su me tu doveli.» Došli su nakon sat vremena i rekli da moramo na kapiju, napuštati muškarce. Mene su odveli na kapiju. Na kapiji su me ponovno tukla dva vojna policajca. (...)

Ušla sam u maricu gdje je sjedilo još pet ljudi. Rekla sam: «Kud vi idete?» Odgovorili su: «Kud i vi idete.» Jednostavno, ja sam osjetila da krećemo prema Omarskoj. Rekla sam: «Ljudi, ovi nas vode prema Omarskoj, nama povrtka nema.» Jedan je rekao: «Smiri se, valjda će nas pustiti.» Kad smo došli u Omarsku pustili su nas iz 'marice', kad su nas pustili, a kako smo ugledali kako onoliki narod sjedi, pošto je bilo poznanika, ja sam u istom momentu pozdravila jednog poznanika, a on je mene u istom momentu palicom ošinuo preko leđa i rekao mi da legnem. Kad smo svi polijekali, ošinuo me još jednom i naredio da ustanemo, da stanemo uza zid, da raširimo noge, da ruke dignemo uvis. Nakon deset minuta oni su mene odveli gore, a tek par ljudi što je došlo sa mnom ostavili su vani. Gore sam dobila još dva šamara kako bih rekla što sam ja radila. Rekla sam: «Ja, ljudi, pojma nemam, jednostavno mi došli pred zgradu, pa me pokupili.» Pitali su me zbog čega su me doveli. Odgovorila sam: «Nisu mi rekli.» Tu su mi udarili još dva šamara, upisali podatke... (...)

Vratila sam se u sobu. Nisam nikome htjela reći što sam vidjela, što sam preživjela, samo sam gutala u sebi. Radili smo dolje u kuhinji. Kad su nas izvodili gore na ispitivanje, tu sam opet bila bijena. Pitali su me za pojedine ljude. Rekla sam im: «Kako da ne poznajem te ljude, petnaest godina radim u toj firmi u Prijedoru, pa da ne poznajem te ljude. Naravno da ih poznajem. A šta su radili ti ljudi, ja to ne znam, jer nisam kontaktirala s tim ljudima, niti bih željela znati.» Prisiļjavali su me na sve moguće načine, udarali me o zid i tukli me dok nisam pala sa stolice, stavljali mi pušćane cijevi na čelo, pitali da li znam što me čeka. Odgovarala sam da znam, metak u čelo. (...)

U međuvremenu nam se jedna žena razbolila i otišla u Prijedor. Kad se vratila došao je Ž. M. i pozvao me. Reкао mi je da izađem i uvedem jednu koja je došla. Ja sam izašla, dotjerali su pun autobus zatočenika i poredali ih uz jedan zid. Tu mi je bio

i drugi brat od tetke. Bilo je još mojih poznanika. Tu je bilo i stražara koje sam poznavala... Oni su ih tukli. Jedan koji je prije par godina ležao u zatvoru u Bihaću..., on je uzeo tog brata od tetke i udarao mu glavu o jedan ćošak betona. Bratu je pukla glava, ispale su mu oči, mozak, a on ga je nastavio tući nogama. Šutali su ljude, tukli vrškom peglama, palicama, kolcima, tukli su i masakrirali ljude. Ja sam uvela ovu ženu, nisam ništa htjela reći drugim ženama, ali su one čule krikove tih ljudi. Pojedine su žene prišle zidu i slušale. Ja sam bila van zida i vidjela sam što su radili. (...)

Nakon par dana odveli su me gore da me po drugi put ispituju. Opet su me tukli. Zatim su me pustili na miru. Vodili su me gore da čistim. Kad god sam čistila gore su bili ljudi na ispitivanju. Gore su ispitivali ljude tako da sam ja po tim prostorijama koje sam čistila često nalazila palice, željezne šipke i noge od stolica kojima su tukli ljude. Prostorije su bile krvave. To sam sve morala čistiti. Našli smo kolčeve. Taj prvi dan kad sam čistila doveli su na ispitivanje I. J., direktora Centra socijalnog rada. Mene i malu S. odveli su na čišćenje, a njega su ispitivači iz Prijedora koje sam ja znala ispitivali i tukli pred našim očima. Tad sam vidjela kad je I. pukla glava, lijevo mu je oko ispalo, desna mu je ruka prebijena, imao je otvoreni prijelom. Pretukli su ga. Mi smo to sve gledale, samo smo se uhvatile jedna za drugu i promatrale što se radi. Nije bilo večeri kad nije bilo jauka i krikova. Gledale smo kako izvode i tuku ljude, kako ih skidaju gole (po dvadeset ljudi) i šlaufom (mlazom) kupaju u garderobi i onda ih natjeraju da legnu. Ubijaju ih. Kad dovede ljude iz autobusa pred "Šokaru", ljudi moraju dignuti tri prsta u zrak i pozdravljati srpski narod. Kad ih dovedu pred "Šokaru", tu je po desetak srpskih vojnih lica koji ih tuku nogama, kolcima, željezom, masakriraju ljude, nose te ljude iza "Bijeke Kuće" u ćebadima ili ih uzimaju za ruke i za noge i vuku ih do živice. Znali su utovarivati te ljude s utovarivačem. Ljudima su znale otpadati glave i ruke. Sve sam to gledala. Ljude su po onim kamionima vozili kao drva, kao smeće. S kamiona je tekla krv. Na slavu, Petrovdan, masakrirali su ljude koje su ubijali i bacali ih na utrinu. Vidjela sam to kad sam išla na WC. Bili su pijani. Tamo je bila jedna žena s kojom sam uspjela kontaktirati. Natjerali su sve da se redaju na njoj - na toj H. H. Svi su se redali na njoj. Tjerali su je da, nakon što su primorali zatvorenike da se skinu, stavlja njihove genitalije u usta. Tukli su je. Tjerali su ljude da je siluju. Bila je gola, pretučena, sva krvava. Sve je to ona podnosila. Što je sad s njom ne znam. Ostala je iza nas. Ne samo ona, ostale su još dvije žene - M. B. i V. Što je s njima, to ne znam.

Poslije toga, sve smo to preživljavali, grozili se, nijedna nije drugoj govorila o tome. Kad su izvodili J., bile su to grozote, jer su nju najviše maltretirali. Sve su nas silovali i tukli, ali nju su najviše izvodili, maltretirali i provocirali. Znali su je odve-

sti u 22:00 sata i vratiti je ponekad u 24:00, ponekad u 02:00, a ponekad u 03:00 ili 04:00. Sve su nas provocirali, ali J. najviše, par noći zaredom. Jedne večeri su je izveli, pa su je natjerali da se vrati po mene. Ja jednostavno nisam htjela izaći. Rizikovala sam - život ili smrt. Druge večeri, kad su je izveli, došao je Ž. M. prozivati na vrata. Ona je morala ustati, svi su morali ustati. Ustala je i otišla. Došla je uplakana. Pitala sam je: "Što je?" Rekla je: "Nije ništa, šuti, da ostale žene ne primijete." Druge večeri je došao N. G. i prozivao. Budući da je bila još jedna J. koja se nalazila u drugoj sobi, ja sam rekla: "Druga soba." On je rekao: "Ne ta, nego ova..." Ona je izašla i zatvorila vrata. Kad je izašla, ja sam ustala i zatvorila vrata da čujem kud je vode i što je s njom. Otvorila sam vrata i čula kad su je odveli niz hodnik, prva vrata desno. Tad sam čula njene jauke, krikove, kako su je tukli, kako je vikala: "Nemojte me, molim vas." Par njih je bilo unutra.

Drugog dana, taj isti čovjek koji ju je silovao pozvao je mene na kafu u restoran. Htjela ne htjela, morala sam otići s njim. Pričao mi je što se dogodilo s J. Jedan mi je pričao, rekao mi je: "Zašto nisi ti izašla? Zbog tebe je jadnica nastradala. Silovali smo je i tukli, a da si izašla, samo bi popili kafu i pričali." Ja sam ga samo pogledala. Nisam mu mogla ništa reći. (...)

Nisam imala nade da ću ikad izaći iz Omarske. Kad su nas prozvali, krenule smo, oprostile se. Kad smo krenule, apsolutno nisam smatrala da idem kući, jer sam mislila da smo za likvidaciju. Čula sam naime da smo mi žene sve za likvidaciju. Kad smo posjedale u autobus, krenuli smo prijeko, a ne prema Prijedoru (dobro sam poznavala pravac), nisam znala da nas voze u Trnopolje, ja sam samo pogledala žene. Kad smo došle u Trnopolje (dovezli su nas poprijeko), smjestili su nas tu. Isti taj dan dovezli su i par autobusa ljudi koji su dolazili iz Omarske. Drugi dan su dovozili ljude iz "Keraterma" gdje mi je bio brat i porodica od sestre. U Trnopolju smo provele pet dana. S obzirom na ono što smo preživjele, uvijek kažemo da je Trnopolje bilo "A kategorija" u odnosu na to koje smo strahote doživjeli u Omarskoj. Stvarno su nas lijepo dočekali i primili. Svi su bili radosni što su se sastali s porodicom. Tu nam se moglo i doći, donosili su nam hrane i odjeće, tako da smo se mogli presvući - jer biti dva mjeseca u jednoj garderobi... Tu sam vidjela sestrinog malog kad su počeli dovoziti iz "Keraterma", brata nisam vidjela. Bila sam u šoku. Mislila sam da su mi ubili brata. J., mala S. i Z. su bile sa mnom, smirivale me. Kad sam došla k sebi, došao mi je jedan stričević i rekao da mi je brat tamo. Bila sam presretna kad sam ga vidjela. Pustili su nas kući. Brat je ostao još dva dana u Trnopolju.

Nas smo četiri krenule pješice. Nismo mogli dočekati ni voza ni autobusa, ni prijevoza. Krenuli smo. Na jednom su nas punktu pitali, pošto sam poznavala te mom-

ke: "Gdje ste bili?" Odgovorila sam: "Bila sam u posjeti kod brata." Nisam smjela reći da smo bile u logoru. Pošto su me svi oni poznavali, a ostale su išle sa mnom, i kako nismo ništa nosile sa sobom, prošle smo. Na drugom punktu, isto, kad smo stigli pitali su nas gdje smo bile. Rekla sam: "U posjeti." Pošto je bio jedan poznanik, rekla sam da smo bile u posjeti kod brata. Kad smo došle u Donju Orlovaču, tu mi je bio vjenčani kum (Srbin), pozdravila sam ga i pitala da li možemo dobiti vode i možemo li se javiti telefonom. Rekao je da može, nema problema. Odmah je htio da skuha kafu, da jedemo. Kad smo mu rekle da smo bile u Omarskoj, u logoru, on me samo iznenađeno pogledao, suze su mu došle na oči: "Pa kuma, zar i tebi?" Rekla sam: "A odveli me kume, šta ja sad mogu." Tu smo se poslužile telefonom, dao nam je vode, htio nam je kafu skuhati, ali nismo htjele. Tad je J. nazvala svoje. Došli smo u Prijedor. Kad smo došli, stan mi je već bio provaljen. Odnijeli su mi vrijednije stvari: video, kameru. Nakon par dana pustili su i brata. Meni nisu dali kontaktirati s bratom, nisu mi dali da idem bratu na selo. Morala sam tražiti propusnicu ako sam htjela ići gore. Morala sam najaviti koliko ću sati biti gore. (...)

U Varaždinu, travanj 1993.

- jad17

GODINA ROĐENJA: 1942.

PREBIVALIŠTE: Prijedor

NACIONALNOST: Hrvatica

Dana 31. svibnja 1992. godine moj muž je bio u posjeti svojoj nepokretnoj majci. U 15:30 poslijepodne naredili su svim Muslimanima i Hrvatima u ulici da izađu iz svojih kuća. Ispraznili su cijelu ulicu. Autobusi su već bili pripremljeni. Lutala sam i tražila kamo su odvezli mojeg muža, kamo su otišli. Saznala sam da je već tog istog dana odveden u Omarsku. Moj muž je inače bio rukovodilac, direktor socijalnog u Prijedoru. Neposredno nakon što su njega odveli došao je S. Mislila sam da će bar mene poštediti tih gluposti jer imam dva maloljetna sina. Oko 22. srpnja 1992. godine u stan su došla dvojica milicionera iz prijedorskog SUP-a i rekla da moram otići u SUP dati neke informacije. Rekla sam im da mi je muž u logoru i zamolila ih da bar mene ostave s djecom, jer su mi sinovi stari dvanaest i šesnaest godina. Rekli su mi da se ne moram spremati, već da idem samo na informativni razgovor i da ću se brzo vratiti kući. Otišla sam u prijedorski SUP i zatekla tamo jednu zubarku koja se

zove B. Pitala sam je: "Što ćemo mi ovdje?" Rekla je: "Ne znam." Hodnikom u kojem smo čekale da vidimo što će biti od nas naišao je načelnik prijedorskog SUP-a kojeg ja dobro znam – S. D. Rekla sam: "Molim te, S., imaš sitnu djecu kod kuće, kao i ja, daj da se vratim kući i da onda dam izjavu koju ste od mene tražili dok mi se muž ne vrati." On je rekao da će vidjeti i onda smo se povukli u jednu prostoriju gdje smo bile cijeli dan i cijelu noć. Sjedile smo za jednim stolom. Ni vode nam nisu dali, ništa. Stalno smo bile u nekom iščekivanju. Drugi dan, negdje oko pola četiri došao je taj S. i rekao nam da krenemo. Potrpali su nas u "maricu" i odvezli u Omarsku. Kad smo došle u Omarsku i vidjele sav taj narod. Bilo je grozno.

Po struci sam diplomirani inženjer metalurgije, a inače sam radila na poslovima višeg stručnog savjetnika za kreditiranje, tako da sam znala strašno puno privrednika iz cijele općine Prijedor. U isto vrijeme sam predavala kao profesor na Tehničkoj školi. Sedam i po godina sam radila fabriku KERATERM, tako da sam znala puno tog naroda. Stekla sam utisak da u Prijedoru nijedan Hrvat ili Musliman koji je bio na rukovodećem položaju i koji je iole nešto značio za taj Prijedor i prijedorsku općinu nije ostao u Prijedoru. Broj zatvorenika se uvijek kretao oko 2700 i 2800 (pratile smo jer smo radile u kuhinji). U cijeloj sali za ručavanje bilo je samo osam stolova za ručavanje i 32 plastična tanjura tako da je bilo lako izračunati svaki dan koliko je ljudi ubijeno, koliko je ljudi bilo prisutno na ručku i koliko je nestalih. Poseban utisak, barem moj, je bio da se jedan takav obrok koji se sastojao od osmine kruha i jedne šeflje hrane - sav taj ručak, sva ta ishrana - odvijao u tri minute. To znači - trebalo je ući, pojesti i izaći za tri minute. To je mogao samo onaj koji je imao dovoljno snage. Ljudi su svaki put pri ulasku u tu društvenu ishranu bili tučeni, stražari su čak znali i proliti vode po podu tako da se ljudima klizalo, te su padali jedni po drugima. Znali su na nas bacati te tanjure. Svi, i muški i ženski, pili smo industrijsku vodu. Mokrili smo skroz krv. Nisu nam dali nikakve antibiotike, nikakva sredstva, ništa nisu dali ni nama ženama kad smo dobile menstruaciju. U čemu smo došle, u tome smo bile preko dva mjeseca.

Svakog su tukli. Tukli su uglavnom navečer kasno, naoružani, sve ljude koje su poznavali, naročito žene koje su poznavali. Za nas je najveća kazna bila gledati autobuse i "marice" kako dolaze, gledati kako ih tuku bez ikakvog ispitivanja, najprimitivnijim sredstvima: palicama, nogama, rukama, udaranjem glave u zid, tako da je strašno puno ljudi upropašteno, osobito prijedorski Muslimani i Hrvati koji tamo čine većinsko stanovništvo. Što je imao više kapitala, što je imao više para - sve su uzimali. Počev od sata, pa do ucjene koliko kod kuće ima para, da kad ode ispitivačka grupa da im žena da te pare, do izlučivanja hranom. Tako da su ti ljudi jednostav-

no svaki dan propadali, dobivali proljeve, nisu se mogli obrijati, nisu imali šta jesti. Uglavnom, svi su gubili na tjelesnoj težini od 20 do 30 kilograma. Jednostavno to ti je kao jedan ringišpil, prati te, gleda te i ti ljudi jednostavno nestaju.

Žene su bile strašno izluđene svim maltretiranjem. Bile smo svjesne da će nas - zato što nam nisu branili da gledamo - prve pobiti, da nećemo preživjeti. Ali, eto, dogodilo se čudo. Međunarodna javnost je napravila na njih pritisak i pomogla nam. Ipak, mi smo mnogo više očekivali od te međunarodne zajednice, očekivali smo da će više pomoći u Bosni, da će spriječiti ovo što se događa. Zato smo svi tako duboko razočarani i ne vjerujemo u intervenciju međunarodne zajednice. Mogli su bar zaštititi narod da ne bude ovako poubijan. Bosni nitko nije pomogao - samo su dozvolili da se taj narod totalno upropasti. Ne razumijem radi kakvih je to viših ciljeva učinjeno, ali narod je totalno upropašten.

Iz Omarske smo pušteni 3. kolovoza 1992. godine. Otišla sam u Trnopolje, pa iz Trnopolja kući. Kod kuće je bilo grozno - od 3. kolovoza 1992. godine pa sve do 20. siječnja 1993. godine sve sam vrijeme bila u kući. To su bile takve presije na mene, djecu i muža, to je bio takav strah i takva neimaština, da se to nije moglo izdržati. Eto, slučajno imam svugdje prijatelja, pa tako i u Hrvatskoj i u Zagrebu, u čitavom svijetu. Nisu nama pomogli da se izvučemo niti međunarodna zajednica, ni Međunarodni crveni križ, nego lični prijatelji i familija.

Dana 20. siječnja, 1993. godine smo otišli iz Prijedora. Prije toga smo morali platiti sve režije u Prijedoru - vodu, struju, smeće - da bismo na kraju dobili papir da možemo napustiti "Srpsku republiku" bez ičega. Usput smo doživjeli toliko prijetnji, toliko su nas maltretirali - sve je to u redu, već smo i navikli na to, ali kad su u pitanju maloljetna djeca - djeca zbog tog imaju grozne traume. Strašno su se malo kretali, nisu uopće izlazili van. Kad bi i izašli, prijetili bi im, govorili im da smo ekstremisti i da oni tu ne mogu živjeti. Obojicu su mi htjeli zaklati. Dolazili su kod nas u OmarSKU, ulazili u garažu i htjeli uzeti auto. Nitko im od prijatelja nije smio doći u stan jer su se bojali.

U travnju prošle godine svi Muslimani i Hrvati otpušteni su sa svojih radnih mjesta. Nitko nije radio. Nismo smjeli otići. Nismo imali nikakvih primanja. Onaj ko je htio pomoći, bio je u istoj situaciji kao i mi. Bilo je neopisivo teško. Došli smo ovamo bez ikakvih prava, bez ikakvih financijskih sredstava, bez igdje ičega. I sad se opet snalazimo kako tko zna.

U Varaždinu, 10. ožujka, 1993.

- jad19

GODINA ROĐENJA: 1960.

PREBIVALIŠTE: Ljubija

NACIONALNOST: Hrvat

Bio sam mobiliziran kao pripadnik rezervnog sastava policije 1991. godine, i od trećeg mjeseca 1992. godine. Bilo nas je 25. Pred referendum o suverenoj Bosni i Hercegovini počele su užurbane pripreme Srba za preuzimanje vlasti i za rat. No, SDA je u Prijedoru mirnim putem 30. travnja, 1992. predala vlast SDS-u. Noću 1. svibnja 1992. SDS je i u Ljubiji nasilno preuzeo vlast. U Stanici policije Prijedor naše momke Hrvate i Muslimane su razoružali i oni su se vratili. Mjesec dana su od nas tražili da potpišemo 'lojalnost' njihovoj stanici milicije, no mi to nismo ni na koji način htjeli učiniti.

Dana 22. svibnja 1992. godine došlo je do incidenta na jednom punktu gdje su dvojica bila ubijena, a dvojica ranjena. Navečer je kao upozorenje palo tri do pet granata. Dat nam je ultimatum da im do 23. svibnja 1992. godine do 12:00 sati izručimo A. A., a pošto Muslimani to nisu prihvatili, u 12:20. počelo je granatiranje sela. Tada je počeo napad. Granatiranje je trajalo šest sati. Muslimani su počeli bježati i bacati oružje. Prema selu je krenuo jedan tenk. Skoro su svi pobjegli, samo se nas par vratilo da pokušamo spasiti što se spasiti moglo. No, čini se da su Srbi dobili zapovijed da ne ulaze. Tenk se vratio u Ljeskare gdje su Srbi slavili žestoko pucajući. Sam taj napad, to granatiranje, svi kažu - i žene i djeca i ljudi - bilo je strašno. Mi smo se zbijali po kućama, nas više zajedno - da ne bi došlo do masovnog klanja, a svjedoka nema.

Došao sam kući ujutro oko 9:00 sati s K. Samo što sam skinuo uniformu i odložio oružje, te počeo ručavati došlo je deset specijalaca u pancirkama. Njih je vodio P. M., Srbin. Kao taoca su uveli dvadesetogodišnjeg sina mog ujaka, držali su ga na nišanu, a kuću su opkolili. Ja sam u toj kući ručao. Došli su po oružje i zaprijetili da ako im ne predam oružje - da će sve pobiti. Bio sam prisiljen predati automatsku pušku i 150 metaka. Pretresli su cijelu kuću. Da su našli člansku iskaznicu HDZ-a i Statut HDZ-a - ubili bi me na mjestu. Tada, 23. svibnja, 1992. godine, uhitili su i I. Hrvata, S. T. i D. T., i odveli ih na saslušanje. Vraćeni su i S. i D., a I. nije. Nije se ništa znalo za I. dok nisam došao u Omarsku.

Nisam smio izlaziti u grad. Inače, bili smo skroz odsječeni i nismo bili upoznati što se događa u Prijedoru do dana 30. svibnja 1992. godine. Jednog jutra kad smo držali stražu, iako su nam pokupili oružje, vidio sam jednu skupinu Muslimana koja je

prošla. Vjerojatno je tu bio i S. E., o kojem su se čule priče da je ubijen, ili da je negdje sklonjen i da ga čuvaju za razmjenu. On je bio član Predsjedništva HDZ-a. Pričalo se da pokušava organizirati neki pokret otpora, da ima svoju grupu, da su imali obuku. U biti, svako selo je bilo organizirano za sebe. Držale su se straže s lovačkim puškama, karabinima - što je tko imao. (...)

Uhapšen sam 10. lipnja 1992. godine u Kalajevu, u svojoj kući. Vojna policija me je ucijenila da se moram predati inače će pobiti sve ukućane. Kao razlog su naveli da moram ići na informativni razgovor i dati izjavu. Po mene su došla trojica pripadnika srpske vojne policije. Došli su kombijem, a putem me nisu maltretirali.

Bili smo smješteni u Ljubiji na stadionu u svlačionicama. Bilo je šest ljudi - četiri iz Kalajeva. Jedan je bio Musliman iz Agića - A. A., a ostali su bili: Z. B., P. B., M. i Z. i ja. To je bilo pet dana maltretiranja, udaranja, svakodnevnog ispitivanja i provociranja. Jednom me je S. M. poveo na strijeljanje. Tada je B. K. spustio automat. Poveo je samo mene zato što smo se znali - išli smo zajedno u školu. Ostale je ostavio. Kao razlog za strijeljanje naveo je da sam navodno uperio oružje na njega na punktu. Ja sam dvanaest godina pripadnik rezervnog sastava policije (ne vojne, nego civilne).

Poslije pet dana provedenih u Ljubiji došao sam u Omarsku. Do tamo su nas vozili kombijem - ruke na leđa, glava dolje. Dobro se sjećam da mi Š. D. nije dao da ponese deku sa sobom - ostala je. Maltretirali su nas putem, vrijeđali i psovali nam 'ustašku mater'. Kad smo došli u Omarsku postupak prema nama bio je najgori mogući. Iz kombija su nas izveli sa uperenim oružjem. Kad su me izveli - jedan M. (tako su ga zvali) nišanio je lovačkom puškom sa krupnom sačmom da nam puca u noge. No, prilikom izvođenja nisu nas tukli. Tada je bila K. smjena na straži. Maltretiranja nije bilo do sutradan, do ispitivanja.

Dana 15. lipnja 1992. dovezeni smo u Omarsku. Odmah su me uveli u garažu. Poslije ih je još došlo još pet i bilo nas je 66. Od Hrvata sam bio samo ja. Ispitivanja su bila strašna. Bio je neki M. koji je bio ranjen.

P. P. je prozvao mene. Odmah su me počeli udarati palicama. Mene su Kozarčani upozorili da na ispitivanju tuku, tako da kad je ovaj zamahnuo nogom da me udari u slabinu - ja sam napravio blokadu. Tek onda su me dobro dohvatili: "Gle, ustaše, još se brani!" - rekli su. Poslije toga smo ušli u treću sobu i tamo smo morali stalno klečati, a stalno su nas udarali nekim limenim predmetima po leđima. Onda su uzeli kočeve i počeli nas udarati kao stoku. Za to nije bilo nikakvog razloga, samo su nas udarali i udarali. Brzo sam pao u nesvijest, a onda su nas polijevali šmrkom. To je bilo najgore - kao da te režu nožem. I onda opet ispitivanje i opet nazad gore

i udaranje. Ispitivao me je neki stari čovjek kojem ne znam ime. On i neki policajci s hodnika su me udarali većinom nogama. Ispitivali su me da li sam član Hrvatske Demokratske Zajednice - na šta sam ja rekao da jesam, taman da glava ide dolje, to ću uvijek reći. Zanimalo ih je koje sam oružje imao, što sam radio, koliko sam imao svojih ljudi. Ispitivali su me jednom dva sata, pa onda opet. O meni su došli materijali iz Ljeskara i iz Ljubije tako da sam tretiran skoro kao ratni zločinac. Optužnica je bila na dva lista A4 formata s njihove strane. Nisu mi pročitali optužnicu, samo su me udarali, udarali. Po dva sata. Jednom kad su najavili da će biti doručak prestali su me udarati i povelili su me u 'jedinicu'. Tada me je jedan bacio niz stepenice i ja sam zadnjim atomom snage uspio da se spasim i ne padnem kroz prozor, kroz staklo. Još me je jednom bacio, a onda me je pustio. Jedva sam se dovukao do garaže. Sve mi je bilo crno pred očima i kad sam ušao u garažu pao sam u nesvijest. Kozarčani su me dobro pazili - naročito neki S., kasnije ubijen u 'Crnoj kući', koji mi je svaki čas nata-pao majicu vodom.

Tada u garaži nisam vidio da je itko ubijen. Jednu noć došli su spiskovi. Pročitali su 44 čovjeka, izveli ih iz garaže i više se nikad nisu vratili. Rekli su da ih vode na razmjenu negdje prema Bihaću. To je bilo negdje krajem srpnja mjeseca (ne znam točan datum). I inače su prozivali svaku noć. Tu noć odveden je i D. (sin N.) M. Ne znam što se sa svim tim ljudima desilo. Otišli su na razmjenu, ali od te razmjene nikad ništa nije bilo - vjerojatno su zaklani.

Hrana je bila nikakva, užasna. Bila je kisela i morala se jesti na brzinu. Najduže se jelo tri minute. Bilo je maltretiranja u pokretu tj. prilikom trčanja ako netko zaostane dobije palicu po leđima.

Kad sam bio u Omarskoj, po mojoj gruboj procjeni bilo je negdje oko 3000 ljudi, a među njima i žena. Žene su bile silovane - čuli su se krici po noći. Po danu su bile u restoranu.

Kad su dovodili nove zatvorenike udarali su ih maltretirali ih, gazili, tukli nogama, kundacima. Ljudi su bili okrvavljeni, svakakvi. To sam sve osobno vidio. Po mojoj osobnoj procjeni ubijeno je minimalno 3000 ljudi. Najviše su bili ubijani batinama, ali i strijeljanjem. (...) Što se zatvorenika tiče - poznavao sam Hrvate i ponekog Muslimana (imao sam dosta prijatelja dok sam radio).

Tih dana u Omarskoj krvničkim batinama podlegao je D. T. Kako se pričalo, ubili su ga stari dužnici, lopovi L. i Ž. Ubijen je i predsjednik HDZ-a S. S., zatim, članovi HDZ-a D. P., J. M. Inače, moram reći da su članovi HDZ-a bili više mučeni no oni koji to nisu bili. Kada smo otišli na Manjaču u Omarskoj je ostalo 180 logoraša.

Među njima je ostao M. T. - stari i neki F. M. sam zadnji put vidio 6. kolovoza 1992. godine. Je li još živ - ne znam.

Logor sam napustio 6. kolovoza 1992. godine i otišao na Manjaču. Tada su došli autobusi i čitav dan su se čitali spiskovi. Zadnja tri dana bili smo u 'Bijeloj kući'. Sva-ko veče' su tukli sve u "Bijeloj kući" negdje do 3:00 ili 4:00 sata ujutro - po čitavu noć. Dana 5. kolovoza 1992. godine vidjeli smo dva mrtvacu koji su podlegli batinanju. Autobusi kojima smo transportirani imali su sva stakla zatvorena, temperatura je bila visoka, morali smo sagnuti glave dolje, a ruke staviti na leđa. U samom transportu do Manjače pobijeno je osamnaest ljudi, a dok još nismo ušli u logor još dvanaest, tako da je to sve skupa trideset ubijenih. Pobijeni su batinama. Bilo je četrnaest autobusa. U pratnji je bilo 'martićevaca' i stražara... Putem su nas maltretirali, ali nitko nije ubijen. Na Manjači su nas čekali policajci. Počela je prozivka. Postroji se po 100 ljudi pa stoji. Kad su otišli njihovi zapovjednici, onda su nam ovi koji su ostali izdali naredbu: "Klanjaj! Podne je!" Mislili su da smo svi Muslimani, Turci. Čitav dan tako do 3:00 sata poslijepodne. Ide, prolazi pored tebe i naredi: "Dupe dole!" pa udara po leđima. Kad su došli do mene kažu: "Dupe dole! Znaš kako se klanja u džamiji!" Rekoh: "Ne znam! Ja sam Hrvat!" Tad su me prebili, naročito kundacima po nogama tako da nisam mogao hodati. Inače, tamo je tretman prema Hrvatima bio gori. Ne. Najgori. Na Manjači nisu mogli smisliti Hrvate - nikako. I tu je hrana bila nikakva - dobiješ malu, malu, vrlo tanku šnit. Jedan kruh išao je na 44 dijela. Tako je bilo dok nije došao Međunarodni crveni križ koji je preuzeo brigu o nama. To je bilo 13. kolovoza 1992. godine i tad smo registrirani i dobili smo kartice. Kad su oni vidjeli u kako očajnom smo mi stanju - potrudili su se da nas malo vrate u život. Počeli smo dobivati po dva obroka na dan na Manjači - doručak i ručak.

Na Manjači se nije desilo više ni jedno ubojstvo zato što smo dobili kartice i bili evidentirani. Ali smo svi bili tučeni ponekad. Kad smo se malo oporavili tjerali su nas na rad u šumariji i putevima. Smještaj smo imali u štalama. Bila su dva logora. Zapovjednik je bio Š. Inače, zvali su se međusobno nadimcima. Onda je za zapovjednika došao neki stari potpukovnik u penziji.

Ništa nam nisu govorili do kad ćemo biti na Manjači ni što će sa nama biti. Samo su jedan dan došli i rekli da se svi Hrvati samo potpišu. Tad smo krenuli na razmjenu. Čitavo vrijeme puta bili smo maltretirani i udarani. Tjerali su nas trideset da pojedemo jedan kilogram soli, a vodu su nam oduzeli, vratili su je u karnistere i smijali su nam se. Ismijavali su nas: "Ustaše, jeste li žedne? Ima li tko žedan od vas?" Kad smo došli dolje i kad su nas vidjeli oni iz HVO-a, ljudima su suze udarile na oči, u kakvom smo mi jadnom bili stanju. Neokupani, nikakvi. Nismo se nikako kupali po-

slije Omarske - nikako više. Razmjena nije uspjela i odvedeni smo u Knin u Martićev zatvor. U zatvoru su nas udarali čitavo vrijeme bez prestanka od pola osam do negdje 4:00 sata ujutru. Čak su i civili sa ulice dolazili i udarali nas. Najviše batina su dobili D. D. i I. F. Prenočili smo u Kninu i sutradan krenuli prema Manjači. Tada je tu bio i njihov ministar M. M. Iz Knina su nas vraćali po trideset u autobusu, a bilo nas je 118. Falila su trojica: V. U., T. Ž. i ovaj jedan. Radi toga ni razmjena nije uspjela. Kada smo se vraćali na Manjaču - dok je bio M. M. - bilo je dobro. Čim je on u Čadžavici prešao u drugi autobus, odmah je bilo: "Glave dolje! ruke na leđa!" Sprovodili su nas banjalučki specijalci. Na jednoj uniformi sam primijetio oznaku bijelog orla. Udarali su nas kundacima - bez riječi - po vratu i po leđima. Dok nam oni ne dozvole nismo smjeli dizati glavu. Put od Knina do Manjače trajao je šest sati. Tu smo čekali dok ne stignu svi autobusi. Nakon prozivke opet su nas smjestili u logor. To je bilo 19. rujna (ili kolovoza, op. ur.) 1992. godine, a 20. rujna 1992. godine smo se vratili. Momčilo Mandić nam je tada rekao da mi Hrvati ne možemo izići nikako drugačije nego pomoću razmjene. Ponovno sam bio na Manjači četiri mjeseca. Deportacija u Karlovac trebala je biti na sv. Luciju, 13. prosinca 1992. godine. Tog dana došao je njihov glavni magistar sa spiskom. Prozvao nas je i rekao da svi Hrvati iziđu i ponesu svoje stvari. Zajedno s Muslimanima nas je bilo 523, poredani u tri grupe: prva od 130 Muslimana, pa onda mi Hrvati i treća opet Muslimani.

Tad su napravili spektakl. Ispitivali su nas s harmonikom, što je snimala neka strana televizija - govorili su engleski da nas šalju na razmjenu. Stigli su i iz Međunarodnog crvenog križa i bili su zapanjeni tom viješću da mi odosmo, a da oni nisu bili o tomu izviješćeni. No, umjesto da budemo razmijenjeni, mi smo tada bili 'samo' premješteni u logor u Batkovićima kod Bijeljine. Potpukovnik je izjavio: "Neka vam to bude iznenađenje gdje ćete otići". Išli smo preko Klačina, Dervente, Brčkog, do Bijeljine. Nitko nas usput nije dirao. Pred Banja Lukom pucali su preko autobusa - rečeno nam je: "Glavu dolje!" Kad smo prošli Banja Luku digli smo glave gore. Svuda okolo bilo je srpske vojske. U Bijeljini su nas prihvatili mještani na neko poljoprivredno dobro. To su bili hangari. Imali smo takoreći, malo bolji smještaj nego ranije, jer smo već sutradan dobili bale od slame. Imali smo po dvije deke. Peti dan (18. prosinca 1992.) došli su i predstavnici Međunarodnog crvenog križa koji su se zapanjili kad su nas vidjeli tamo. Tada smo dobili po još dvije deke od Crvenog križa. Prepoznali su nas po kapicama koje su nam oni dali na Manjači. Srbi su im rekli da je tu centar za razmjenu, a to vam slični na glavni kolodvor. Čuvali su nas mještani u uniformama sa SMB oznakama i nikog nisu dirali, čak su nam i Božić čestitali. Dobivali smo po tri obroka. U toj prostoriji, u metalnom hangaru bilo nas je oko 500 - nas 53 iz Manjače, 80 iz Šamca, 63 Kotorvarošana... Nisu nam branili međusobno

razgovarati, čak smo i pjevušili, ali tiho da ne čuju. Oni iz Šamca su se bojali. Rekli su nam da su im u Šamcu vadili zube kombinirkama. Među njima bio je i jedan manji broj Muslimana, jer su oni tamo manjina isto kao što smo to mi bili u općini Prijedor. Svi su bili (što stariji, što mlađi) civili. Saznali smo da idemo u Hrvatsku 6. siječnja 1993. godine.

Dana 6. siječnja 1993. putovali smo u Šamac na razmjenu. Autobusom smo negdje u 2:00 sata ujutro stigli u Šamac. Tu nas je primio jedan policajac koji nam je rekao da je bio po hrvatskim logorima. Pričao je da će se vratiti u Zagreb, jer je tamo i prije radio, a kad je rat počeo onda je pobjegao. Ujutro oko 10:00 sati došao je autobus. Tada su nas mještani iz Šamca ispratili sa suzama u očima. Išli smo u Zagreb. Svo vrijeme puta nitko nas nije dirao sve dok nismo došli u Bosansku Gradišku. Tada su ušli policajci te tzv. Srpske republike. Odmah sa vrata počelo je provociranje - izvikivali su: "Ustaše!" Istjerali su nas s prtljagom i tražili da istresemo sve na pod. Oduzeli su nam sve što je bilo vrijednije - nove čizme, nove cipele, konzerve. Izmaltretirali su nas pošteno i onda smo krenuli. Bili su tu i UNPROFOR-ci, pa Martićevci, pa opet UNPROFOR-ci, pa tek onda naši. To je bilo na auto-putu Dragalovci - Tuzla. Tu smo bili razmijenjeni. To mi je bio najsretniji dan u životu. Sada sam smješten u Pojata Senjak, na Vrapču u Centru za profesionalnu rehabilitaciju vojnika.

U Zagrebu, 10. svibnja, 1993.

- jad21

GODINA ROĐENJA: 1951.

PREBIVALIŠTE: Prijedor

NACIONALNOST: Hrvatica

Ja sam svjedok smrti moje sestre i njenih ukućana. (...) S njom su, uz muža, živjeli svekar, svekrva, djever i jetrva. Noću između petog i šestog svibnja 1992. dva milicajca su mi doveli na vrata sestru i njeno dvoje djece. To je bilo noću, ali se ne sjećam u koliko sati. Pitali su da li mogu ući u kuću da naprave zapisnik sa sestrom. Nisu je htjeli voditi u stanicu milicije. Ušli su s njom u drugu sobu, a djeca su ostala sa mnom i sa mužem. Kad je razgovor završen, Cecilija mi je ispričala što se događa u Tukovima. Rekla mi je da su došli uhapsiti njenog muža, ali da je on uspio pobjeći iz kuće. Ni ona sama ne zna kako mu je to uspjelo. Rekla je da se dole vodi pravi rat. Oni su uzeli moju sestru, djecu, babu i dedu te ih izveli pred kuću i zvali muža da se

javi. Rekli su da će ih pobiti, ako se on ne javi i ne preda. Sestra kaže da je čula da se muž javio i da je rekao: 'Ako se mojima nešto dogodi, ni vas neće biti.' Onda je počela pucnjava. Nju su strpali s djecom u transporter i doveli pred SUP. Tu su ih premjestili u auto i dovezli ih pred moj stan. Rekla mi je da su je pitali, usput, da li ima koga, kako je ne bi vodili s djecom u SUP. Ti koji su je privodili su bili muževi prijatelji. Svi ih poznaju vrlo dobro jer ih je muž hranio i pojiio. Tako su došli na moja vrata. Rekli su joj da ujutro može nazvati SUP da joj kažu kakva je situacija kod kuće, da li se može vratiti ili ne. Kad su s njom obavili razgovor, otišli su.

Ostali smo razgovarajući. Djeca su legla na spavanje. Nakon sat ili dva doveli su i roditelje od muža. Roditelji su rekli SUP-ovcima da žele ići tamo gdje se nalazi snaha s djecom. Tako su ih doveli kod mene. Ujutro oko pet sati sam otišla sa sestrom u radio-stanicu da nazove SUP i da vidi kakva je situacija. Taj s kojim je razgovarala je rekao da se oni slobodno mogu vratiti kući, da se nikoga ne moraju bojati, a da mužu poruči da mu je bolje da se preda, da mu neće biti ništa, da će možda platiti neku kaznu ili malo odležati u zatvoru. Rekao joj je da oni svi jako dobro znaju njenog muža i da znaju da on nije takav kao što govori. Vratile smo se nakon tog razgovora u kuću, nazvale smo taksi, baba i deda su otišli taksijem kući. Rekla sam joj da ostane s djecom da se naspavaju i da budu tu dok se ne vratimo s posla. Zamolila me da nazovem njihovog susjeda, da dođe po nju i djecu. Otišla sam na posao. Nazvala sam njezinog susjeda. Pitala sam ga kakva je situacija u Tukovima, što se događa. Rekao mi je da ne zna ništa, da je po noći bilo pucnjave, da se nije usudio ni svjetlo upaliti, niti se javiti. Rekla sam mu da je sestra s djecom kod mene, a da su se baba i deda vratili kući i da ga je sestra zamolila da dođe po njih. Rekao je da će odmah doći. Objasnila sam mu gdje stanujem. Tada sam i ja odlučila da odem kući. Sreli smo se pred zgradom. Ušli smo. Cecilija je obukla djecu i otišla s njim. Ja se nisam vraćala na posao. Poslije sam otišla kod susjede na telefon da nazovem sestru. Javila se njena svekrva na telefon. Nisam se htjela predstaviti već sam samo tražila sestru. Ona mi je odgovorila da je ona otišla s djecom brati koprive. Sjetila sam se da je sigurno negdje otišla.

Dalje smo nastavili raditi normalno i ja i suprug. Sestrina jetrva je radila sa mnom. Preko nje sam saznala da je sestra u Čarakovu. Jetrva je odlazila gore kod nje. Sestrin muž je dolazio kući u Tukove po hranu koju je nosio gore. Poslije sam čula da je sestra otišla s djecom kod naše mame, na Briševo. Čula sam da su padale granate po Briševu. Tada sam nazvala J. I. On mi je rekao da nije dobro, da su sestra i djeca tamo, da su bježali u neke rovove, da su granate tukle, da su poslije išli na neki dogovor, ali da oni traže nemoguće od njih. Rekao je da traže ono što oni nemaju. Tako sam saznala da se sestra nalazi na Briševu. Ne znam koliko je dana točno prošlo,

kad se ona vratila ponovno u Tukove. Ne sjećam se da li je njena jetrva tada još radila. Znam da mi je njena susjeda javila da se Cecilija vratila s djecom kući. Tri, četiri dana nakon toga, bila je nedjelja 14. lipnja, ujutro u sedam sati, doveli su djecu. Muž je otvorio vrata. Pitali su ga da li je on tetak od djece. Pozvali su ga da izađe na hodnik. Odmah sam ih pitala što mi je sa sestrom. Rekli su mi da su ih sve likvidirali. U takvim trenucima čovjek nije svjestan što se događa. To je šok. Djeca su bila vesela. N. je 1985. godište, a I. 1987. Moj sin L. je 1984. Djeca su u prvi tren bila sretna sve dok N. nije rekao: 'L., moji su svi ubijeni.' Rekla sam mu da ne govori tako, da to nije točno, da se odu u sobu igrati. Tu dvojicu policajaca, koji su doveli djecu, nisam poznavala. Zatvorili smo vrata.

Nismo znali što da napravimo. Oko naše zgrade je bilo obezbjeđenje. Sve su kontrolirali. Otišla sam kupiti kruh. Nakon toga sam napravila doručak. Djeca su mi rekla da su doručkovali kod susjede. Oni su kod nje došli u devet sati i trideset minuta navečer, potpuno krvavi. Došli su pred njenu kuću. Rekla sam im da ipak malo pojedju s Lukom. Tada kod nas nije bilo struje, nisam mogla kuhati na štednjak. Otišla sam kod susjede. Ona stanuje u kući i ima štednjak na drva. Zamolila sam je da kod nje skuham. To je bilo između 11 i 12 sati. Dok sam pravila ručak kod nje, vidjela sam milicijski automobil kako se zaustavlja pred našom zgradom. Zamolila sam ju da mi pripazi na ručak, a ja sam krenula prema autu. Čula sam kako pitaju da li tu stanuje A. J. Jedna susjeda je rekla: 'Nije ona J., ona je M.' Tada sam prišla i rekla: 'Ja sam. Izvolite. Što trebate.' Rekli su da su došli da naprave zapisnik. Pitali su me da li su djeca kod mene. Ušli smo u stan. Od tih koji su došli praviti zapisnik prepoznala sam milicionera N., kojeg sam poznavala od prije preko sestre i njenog muža. Znao je navraćati kod njih. Osim njega tu je bio još glavni istražni sudac i još njih petorica. Pitali su me da li sam razgovarala već sa djecom. Rekla sam da nisam ni pokušala da ih pitam, niti sam im dozvolila da bilo što pričaju, jer je moje dijete bilo prisutno. Otišli su u sobu s djecom. Prije toga su me pitali da li ja želim prisustvovati razgovoru. Rekla sam im da ja to ne mogu slušati. Napravili su zapisnik. Što su pitali djecu i što su im djeca rekla, ne znam jer nisam tražila zapisnik. Taj je ostao razgovarati s mojim suprugom. Moj suprug je prije bio u rezervnom sastavu milicije, ali je razdužen zbog starosti. Rekao nam je da se ništa ne bojimo, ali da djeca ne mogu ostati kod nas. Djeca su im rekla da imaju baku i dedu na selu. Oni su izrazili želju da ostanu kod mene, ali to nije bilo moguće. Kod nas je stvarno bila teška situacija. Nismo imali struje, vode, hrane... Snalazili smo se kako smo znali i umjeli. Kod bake i dede na selu su ipak bili bolji uvjeti za djecu. Oni imaju i kokoši i piliće i mlijeko, već je bilo i povrća u vrtu. Bilo je bolje da djeca budu kod bake i dede dok mi nekako ne uspostavimo vezu sa Slovenijom. U Sloveniji imam

dva brata i sestru. Sestra je dugo u braku, a nema svoje djece. Oni su nam prvi poslali garantno pismo. Čuli su što se događa, ali nisu vjerovali da je to tako. Milicajci su rekli da će nabaviti auto i doći po djecu. Tako je i bilo. Valjda su stupili u kontakt sa stanicom milicije u Ljubiji.

U 17 sati došao je M. Č. po djecu. Odveo je djecu kod dede i bake. Navečer mi se otac javio telefonom od susjeda J. I. On nije mogao da vjeruje da je to istina. Rekla sam mu da je to sve istina, da ću ja doći kod njega čim budem mogla i da ću pokušati donijeti dječje garderobe. Djeca su tada imala za obući samo nešto stvari koje sam im ja dala od moga sina. Dok su ti isljednici bili kod nas u stanu, pričao mi je N. kako su ih našli. Rekao je da je sestra sjedila u fotelji, da je nagela glavu na lijevu stranu i da joj je metak prošao kroz vrat. Jetrvu su zatekli kako leži potrbuške na podu, a glava joj je sva raznesena. Tako isto i njen muž. Baba i deda su ubijeni u toj kući u kojoj su živjeli, a sestra, jetrva i djever su ubijeni u kući u kojoj su jetrva i djever stanovali kao podstanari. To je kuća Srbina M. V. Te dvije kuće su jedna do druge. Baba i deda su isto tako pogođeni u glavu. (...) Pitao me je da li bi ja mogla ići s njima da vidim sestru, ali ja nisam mogla. Djeca su bila prisutna za vrijeme tih ubojstava. Djeca su bila sva krvava. Mali N. kaže da je netko pozvonio, da je nakon toga čiča ustao, sišao niz stepenice i otvorio vrata. Došla su dvojica (jednom je rekao da su bili u uniformi, a drugi put je rekao da nisu). Jedan od njih dvojice je imao brkove. Taj s brkovima je tražio mitraljez od čiče. Čiča je rekao da nema. On je onda ubio čiču. Onda je ubio strinu. A nakon toga mamu. Taj im je rekao: 'Hajte vi tamo kod komšinice. Svoju mamu nemojte tražiti, jer vi nikad više svoje mame nećete imati.' Djeca su preko vrta otišli kod te susjede.

Ona mi se poslije javila i rekla da dođem i iznesem iz kuće sestrine i dječje stvari. Ja nisam mogla. Zamolila sam je: 'Molim te, ako možeš i ako smiješ ići u tu kuću, samo mi dječju garderobu iznesi.' Znala sam da imaju dovoljno garderobe. Ona je donjela nešto garderobe. Jednom je pozvala mene i jednu njenu rođaku koja stanuje isto u mojoj zgradi, da dođemo kod nje. Tada sam otišla dole. Ispričala mi je kako su djeca izgledala kada su došla kod nje. Ona i muž su bili sami u kući. Zgrabili su djecu i odveli ih u podrum. Tamo su proveli cijelu noć. Nisu znali što se događa. Onda su im djeca rekla: 'Mama je ubijena. Čiča i strina isto. Sigurno su ubili babu i dedu jer su otišli prema našoj kući.' Rekla je da je oprala djecu, presvukla ih, zamotala i uspavala. Ujutro, kad je prošao policijski sat, njen suprug je otišao do prvog punkta da javi što se dogodilo. Tada su došli milicajci, uzeli djecu i odveli ih k meni. Nisam znala kako da se prebacim do Briševa. Jednom sam pred zgradom vidjela R. B. Pitala sam ga da li bi mi mogao pomoći da majku i djecu prebacim u Hrvatsku. Rekla sam

mu da imam braću i sestru u Sloveniji, pa da bi htjela da oni nekako prođu do tamo. Rekao mi je da će učiniti sve što bude mogao. Još mi je rekao da me može prebaciti do Briševa da vidim mamu, tatu i djecu i da im odnesem stvari.

Zaboravila sam prije reći sljedeće. Dana 14. su odveli djecu od mene. Od tada na dalje sam imala samo, povremeno, telefonsku vezu sa tatom i mamom preko susjeda. Garderobu sam znala poslati preko vozača iz Ljubije kada bi neki od njih došao pred zgradu. Onda bi ih zamolila da ponesu nešto hrane i garderobe do jedne žene u Ljubiji. Ona bi onda javila tati da dođe po to u Ljubiju. Dana 23. je počelo 'čišćenje' Briševa. Navodno su oni najavili, četiri dana ranije, da se stanovništvo mora iseliti. Ljudi kao ljudi. Znali su da nisu ništa krivi i nisu htjeli nikuda ići od svojih kuća. Poslije mi je mama pričala da su bili u kući sve dok nisu vidjeli da kuće gore iznad Oštre Luke. To je granica između Briševa, Oštre Luke, Rasavaca i Zecova. Kad su vidjeli da gore kuće, krenuli su za Ljubiju. Došli su na pola puta do Ljubije. Tada se tata okrenuo i nije htio ići dalje. Mami je rekao: 'Milka, ti idi s djecom u Ljubiju i skloni se kod moga brata F., a ja ću se vratiti kući i biti ću kod kuće.'

Dana 24.07. su ubili i tatu. To je bila subota. (...) Ubili su ga pred kućom. Moj djever (mužev brat) i muž od tatine sestre su ga išli pokopati. Pokopali su ga ispod prozora, pokraj kuće. Našli su ga kako leži potrbuške. Bio je sav izrešetan rafalima. Njemu je bilo 67 godina. Čula sam da mi je otac ubijen kad sam razgovarala sa sinom od moga djevera, koji radi u Austriji. Ja sam preko njega održavala vezu sa Zagrebom, zbog papaira za izlazak. Taj dan mi je rekao da mi je i otac ubijen. Nisam mu htjela dati do znanja da ja to ne znam. Rekla sam mu: 'Ilija, mi smo samo 20 km udaljeni od Briševa, a ništa ne znamo što se tamo događa. Iz Ljubije su došli jedni ljudi koji su inače bili na Briševu, a sad su došli kod djece u Prijedor. Otišla sam da ih upitam da li znaju što o mojim roditeljima i djeci, kao i o rodbini moga muža. Taj mi je čovjek izjavio saučešće. Mislila sam da se to odnosi na sestru. Malo smo razgovarali o tome što se dogodilo. Onda je došla jedna susjeda da ih obiđe. Tada je ta žena, ona je meni prija, rekla: 'Hajmo nas dvije u sobu, neka muž s njom razgovara.' Onda mi je ona ispričala što se dogodilo na Briševu. Rekla mi je da je moj otac ubijen. Da su ga pokopali. Rekla je da su još dva čovjeka ubijena, osim mog oca, iz vatrenog oružja. Procjenjuje se da je ubijeno još 80 ljudi, žena i djece. Oni su svi ubijani motikama, sjekirama, koljem... Žene su gledale što su im radili od sinova i muževa. Prvo su si morali iskopati grobnice. Ostavili su ih nepotrpane. Rekla je da je to učinila 6. krajiška iz Sanskog Mosta.

Razmišljala sam kako da dođem do majke i djece. Nisam ih smjela dovesti kod sebe u zgradu. To su mi rekli u SUP-u. Nazvala sam Krizni štab Ljubije. Ne znam tko

mi se javio. Rekla sam da me interesira majka i djeca iz Briševa, da sam čula da mi je otac ubijen i da me zanima gdje se nalazi majka s djecom. Rekao mi je da ako me interesiraju neka dođem i neka ih vodim sebi jer da ih oni ne mogu držati i hraniti. Nakon tih riječi je spustio slušalicu. Poslije sam čula da su ti svi ljudi vraćeni natrag u Briševo. Da im je osigurana nekakva sigurnost. Premda se zna kako je to osigurano. Tada se i moja majka vratila u kuću. Bila je sama u kući sve dok opet nisu počele noćne pucnjave po selu. Počelo je paljenje kuća. Tada je počela odlaziti s djecom na noćenje kod tatine sestre, a ujutro bi došla kući. U tom periodu sam ja srela R. B. i on mi je obećao da će mi pomoći. Rekao mi je da on skriva ... dvije, tri porodice Muslimana (11 ili 13 ljudi) i da traži mogućnost da ih nekako pošalje dalje. Rekla sam mu da mi je otac ubijen. Poslije sam, kad me je odvezao na Briševo i vratio, ja to sve povezala i došla do zaključka da je on sve znao. Kad me odvezao u Briševo, sjedila sam pred kućom s majkom, a djeca su se igrala. On je stajao s vozačem i razgovarao. Obilazili su crkvu koja se nalazila odmah nasuprot naše kuće. Bila je razrušena i spaljena, bez krova, samo su zidine ostale. Čula sam kako govore: 'Sve je dobro, što je ovako napravljeno.' Dok su išli putem pričali su. Tada sam povezala sve i shvatila da oni sve znaju što je bilo i kako je bilo. Tko je kriv, to sada nije bitno. Bitno je da više nema tih ljudi. Kad smo išli s Briševa na Svodnicu, preko kopa od centralnih rudišta, vidjela sam da gledaju dole, na desnu stranu. Vidjela sam da je svježa zemlja, naslage. U jednom trenutku sam čula kako kaže: 'U pizdu materinu, zar to još nisu pokrili.' Još je govorio koliko je autobusa tu doveženo, ubijeno. Morala sam slušati i šutjeti.

Poslije sam uspostavila vezu sa Zagrebom. Rekla sam ovom malom od djevera koji radi u Austriji da nazove moju kćer koja je udata u Zagrebu. Rekla sam mu da joj kaže da uzme telefonski imenik i da traži prezime E. Ja nisam poznavala nikoga od njihove porodice. Rekla sam da ih mora naći i reći im što se dogodilo, ako ne znaju. Za sestrinog muža nismo isto ništa znali osim onoga što smo čuli. Tog dana kad je bio napad, rekli su da je uhapšen. Da li je to istina, ni dan danas ne znamo. Imala sam zapisnik od SUP-a. Trebao mi je da bih izvadila smrtovnicu za sestru i da bih dobila papire u Centru za socijalni rad, koji su mi bili potrebni da bih mogla poslati djecu i mamu dalje. Morala sam napraviti starateljstvo nad djecom jer su malodobna i ne mogu nikuda putovati sama. Trebala su mi dva mjeseca da izvadim sve te papire. U zapisniku je navedeno ime doktora koji je bio na uviđaju. U zapisniku je pisalo da je smrt prouzrokovana vatrenim oružjem. To je pisalo za svih petero. Pisalo je da je izvršioc nepoznat i da se za njima traga. Možda su mi htjeli reći da su to Muslimani napravili. Ja sam samo brinula kako da majku i tu djecu izvučem, jer su imali mogućnost da žive dalje. Za sebe, supruga i djecu nisam uopće tada brinula, jedino nam je bilo važno da njih izbavimo. Nismo mislili da bi se nama nešto moglo dogoditi. Kad

sam izvadila papire, obećali su mi u Crvenom križu da će ih poslati prvim konvojem koji bude išao preko Karlovca.

Prvi konvoj je išao iz Trnopolja, ali njih nisu uključili u taj konvoj. Ja sam čula da se taj konvoj sprema pa sam išla pitati, ali su mi rekli da to nije istina. Onda sam javila kćerki (preko Austrije) da traži E. po Zagrebu i da im kaže da učine što mogu da se ta djeca izbave. Istu večer je zvala gospođa T., kćerka od strica od sestrina muža. Rekla sam joj koji papiri trebaju. Ja sam već prije pitala u Crvenom križu koji točno papiri trebaju. Ona se javila i rekla da kažem što trebam i kako trebam i da će sve biti napravljeno. Ispitivala me. Nisam se usudila ništa govoriti preko telefona. Odgovarala sam samo sa da i ne. Ona je uspjela shvatiti. Dala mi je broj telefona. Sljedeće večeri me opet zvala i dala mi je broj telefona od doktora iz Banja Luke, iz Karitasa. (Ona je zvala preko satelitskih veza, preko Mađarske.) Rekla mi je da nazovem doktora. Zvala sam ga, ali je bio na putu do subote. U subotu sam uspjela s njim stupiti u kontakt. Rekao mi je koje papire trebam imati. Odgovorila sam mu da ja to sve imam. Rekao mi je da konvoj, najvjerojatnije, ide u ponedjeljak ujutro u devet sati, preko Karitasa. Rekla sam mu da je meni problem kako da dođem sa majkom i djecom do Banja Luke. Rekao je da će mi on još točno javiti kada konvoj kreće. Rekla sam mu da mi javi najkasnije u četvrtak ili petak ujutro jer sam još trebala otići po majku i djecu na selo. U četvrtak navečer nazvala me časna sestra i rekla da imam poruku od doktora da trebam doći u ponedjeljak u devet sati pred banjalučku biskupiju. Otišla sam kod D. M. Rekla sam mu da mi treba auto da odem po majku i djecu jer da ih u ponedjeljak vodim za Banja Luku. Otišla sam po majku i djecu i dovela ih kod sebe. Subotu i nedjelju su bili kod mene. Okupala sam ih i spremila im garderobu koju će nositi. Odlučila sam da idemo autobusom u 6 sati ujutro. (...) Zamolila sam jednog prijatelja da nas prebaci autom do Banja Luke. Izašli smo ujutro u šest sati i trideset minuta iz mog stana, a u Banja Luku smo stigli u 14 sati i 30 min. Konvoj je trebao krenuti u devet sati ujutro. Mi smo usput stajali dva puta i zvali doktora i molili ih da nas čekaju, da konvoj ne krene. Svašta se događalo usput, ali ja sam bila uporna, morala sam ih prebaciti u Banja Luku. Došli smo u Banja Luku u 14 sati i 30 min. Na kraju se sve dobro završilo.

U Zagrebu, 11. svibnja 1993.

- jad22

GODINA ROĐENJA: 1958.

PREBIVALIŠTE: Ljubija

NACIONALNOST: Hrvat

(...) Do 8. srpnja 1992. godine stalno sam bio nastanjen u Ljubiji, a od tog datuma sam bio u zarobljeništvu srpske vojske. Dana 15. lipnja 1993. sam razmjenjen iz logora u Batkovićima na slobodnom teritoriju Bosanske Posavine, u Orašju. Od 23. lipnja 1993. nalazim se na teritoriju Republike Hrvatske, a od 24. lipnja sam u Sisku. Nalazim se kod rodbine, odnosno kod sestre, koja tu živi od prije. Moja porodica je izašla iz okupiranog dijela Bosne i Hercegovine u prosincu 1992. Tada su zajedno s mojom porodicom izašli i moji roditelji, kao i roditelji moje žene. Izašli su konvojem preko Novske. Tu su prijavljeni kao izbjeglice do dana današnjeg.

U Ljubiji je srpska vlast uspostavljena nasilno 23. svibnja 1992. nakon neuspješnih pregovora između lokalnih, mjesnih vlasti Ljubije i susjednih Mjesnih zajednica i već prije uspostavljene srpske općine Prijedor. Ta je općina Prijedor također nasilno uspostavljena, u jednom danu. Do tada je, na neki način, normalno funkcionirala redovna vlast Bosne i Hercegovine, koliko je to bilo moguće. Naime, svi organi Republike su funkcionirali. Srpska vlast, koja je uspostavljena u Banja Luci, nije pravila smetnje, nije pravila takve teritorijalne zahtjeve, kao što ni srpska općina Prijedor, od 30. travnja na dalje, bar na onim pregovorima, koliko je meni poznato, nije inzistirala da se ustroje srpske postrojbe na teritoriju Ljubije i okolnih mjesta koja su gravitirala policijskoj stanici u Ljubiji. Uglavnom su išli na to da vlast na tom teritoriju mora u cijelosti da odgovara za red i mir. Tijekom svibnja, predstavnici Mjesnih zajednica: Šurkovac, Hambarine, Ljubija i ostalih (ukupno šest Mjesnih zajednica) odlazili su u više navrata u Prijedor na pregovore. Pregovarali su sa samom srpskom Općinom, a dijelom i sa vojnim predstavnicima u kasarni. U to vrijeme organizirani su i mirovni sastanci proširenog sastava Mjesne zajednice Ljubija i ostalih Mjesnih zajednica sa nestranački opredijeljenim ljudima u Ljubiji. Među njima sam bio i ja. Nisam bio do tada član niti jedne stranke. Mene osobno ne privlači rad koji traži, da tako kažem, prazne riječi i sastančenja. Nemam strpljenja za to i nisam želio da me to odvlači. Zanimao me je konkretan rad. Prije kad su bile konkretne akcije, npr. u Savezu omladine, radio sam, a nisam htio biti rob institucija i praznih riječi. Tako je bilo moje opredjeljenje. Tako da se ni pri formiranju višestranačkog života nisam opredijelio ni za jednu stranku. Rad i suradnja na području Ljubije i okolnih sela nije ni mogla biti vezana (samo) s našim ljudima Hrvatima, s kojima sam živio i radio.

Postojala su prijateljstva i sa Srbima i sa Muslimanima. Tako se na našem području živjelo. Na poslu sam se više družio sa Srbima nego sa Hrvatima jer ih je bilo više. Moji osobni prijatelji su bili rukovodioci stranaka, tj ogranaka u Gornjoj Ravskoj, Žunama, Šurkovcu i Ljubiji. Tako da je moje porodično i prijateljsko kretanje bilo u tom krugu. Kada sam nešto mogao pomoći, napravio sam to. Ali, ne u smislu političkog opredjeljenja ili članstva. Sudjelovao sam na tim sastancima. Dva su bila zvanična. Bio je još jedan ili dva sastanka samo za Mjesnu zajednicu Ljubija. Vjerovatno sam se svojim prisustvom eksponirao, a upao sam im u oči i prije, u tijeku organiziranja referenduma za nezavisnost BiH. To je bio posao koji sam smatrao ispravnim i radio sam ga bez obzira što nisam bio član stranke. Nisam ništa želio kriti. Da li je to bilo presudno za moje uhićenje, ne znam. Ja nisam bio u radnoj grupi koja je predložila elaborat o ljubijskoj općini. Nešto smo razgovarali o tome, ali točne informacije o tome nisam imao. To je bilo aktualno u to vrijeme.

Kad su me priveli, 8. srpnja 1992., u prvom kontaktu sa zamjenikom načelnika srpske milicije u Ljubiji, rečeno je da sam učesnik pisanja Deklaracije HDZ-a. Meni tada nije bilo jasno iz tih njegovih riječi na što je to vezano. Sutradan kad smo privedeni u Omarsku, shvatio sam da je ta njihova optužnica temeljena na onom što smo pokušali napisati, ispred hrvatskog naroda i ispred leglano izabranih predstavnika Mjesne zajednice i Općine Prijedor, na mirovnom sastanku u Ljubiji. Tada smo pokušali da damo jedan stav o ne učešću u vršenju srpske vlasti, a o, na neki način, pokoravanju i porobljavanju zbog sigurnosti naroda. Čelnici stranke i ljudi koji su bili aktivni u vojnom pogledu, tj. u organiziranju obrane zajedno sa muslimanskim selima i Prijedorom, odlučili su predati oružje da ne bi bilo vojne intervencije. Da ne bi bilo nasilja po selima. Bio je dogovor da se treba ići na rješavanje problema mirnim putem. Tada je dana takva izjava. To je dakle bila izjava legalno izabranih predstavnika mjesne vlasti i nas ostalih koji smo učestvovali u mirovnim razgovorima. Poslije je to ispao glavni adut moje optužnice, premda su me za to pitali samo jednom i nikad više.

Bila je srijeda popodne oko pet sati. Vratio sam se sa sela gdje sam obrađivao vrt. Supruga mi je rekla da moram ići u stanicu milicije dati izjavu. Otišao sam u njihovu stanicu milicije koja je bila izmještena na drugom mjestu. Čekao sam dva i pol sata. Nakon toga sam imao razgovor u trajanju od niti pet minuta sa zamjenikom načelnika te stanice milicije. On se zove S. Slijedećih sat vremena sam proveo u jednoj prostoriji čekajući. Tu su sa mnom bila još trojica ili četvorica. Onda su doveli mog (sada pokojnog) prijatelja D. P. On je bio predsjednik ogranka HDZ-a za Gornju Ravsku. S njim su doveli još trojicu ili četvoricu ljudi. Tako da nas je bilo sveukupno 10. Oko 10 sati (ili 10 i 30 min) odvezli su nas desetoricu kombijem u 'Keraterm'. Do tada nas

nisu maltretirali. Dok smo čekali u Ljubiji, bio je među nama i jedan S. Prije je počinu bio potporučnik u teritorijalnoj obrani. On je iz Donje Ljubije. Njega je jedan od stražara provocirao, ali bez nekog fizičkog maltretiranja. Od drugih sam poslije čuo da su bili tučeni u Ljubiji, ali ta moja grupa nije. Meni je zamjenik načelnika, za vrijeme razgovora, rekao: 'Šta ću se ja s tobom natezati, znaju oni sve u Omarskoj...' Htio bih još naglasiti da sam osjećao potrebu da ne odem odatle (prije privođenja), premda sam znao da smo u okruženju, tj. da smo na neki način svi u logoru. Nisam želio da supruga i djeca odu. Nismo htjeli ostaviti roditelje, premda su oni inzistirali da mi izvedemo djecu. Ja sam tu ipak proveo 34 godine i bez obzira na to što sam vidio i shvatio što se radi, nisam vjerovao, ni očekivao da sve i jedan čovjek može biti 'zaražen' na taj način. Nisam očekivao da će se to dogoditi. Dok su bila zbivanja u Hrvatskoj, sestra mi je bila godinu dana izbjeglica s prve borbene linije u Sisku. Pratio sam i znao sam što se događa. Znajući za sva nedjela i zločine kojekakvih grupa i gledajući ponašanje rezervista koji su dolazili u naše krajeve i poslije se opet vraćali na ratište, nisam ipak mogao vjerovati da je to neko kolektivno ludilo. To sam poslije zaključio o Srbima iz tih naših krajeva. To ludilo nije zaobišlo ni najsitnije dijete, a ni najstariju babu.

Bio je određeni broj Srba koji nisu išli na ratište u Hrvatskoj. Oni se uglavnom nisu nigdje kretali. Tijekom te zime 1991. na 1992. i proljeća 1992. u razgovoru su tvrdili da nisu oni za rat, da ne smatraju ispravnim to što se radi u Hrvatskoj i da su takoreć miroljubivi. Međutim onog dana kada su bombardirane Hambarine, odnosno u nedjelju nakon toga, na punktu kod ljubijskog Doma zdravlja bio je jedan od tih momaka, koji do tada nije nikako išao na ratište, u šarenoj, izviđačkoj uniformi. Tek tada sam vidio da je istinita priča koja je kružila da se jedna grupa od desetak ljudi specijalno obučava i priprema. To su sve bili domaći, mlađi ljudi od 30 do 35 godina starosti. Oni su se pripremali upravo za taj čin da se u Ljubiji uspostavi vlast. Uglavnom su bili domaći ljudi. Posebnih ljudi sa strane nisam primjetio. Bilo ih je iz okolice Ljubije, iz srpskog sela Miske Glave. Ljudi iz tog sela su držali komandu takozvane vojne policije u Ljubiji. Komandu njihove 'redovne' srpske vojske koja se nalazila u upravi bivših centralnih rudišta rudnika Ljubije vodio je S. T. Tijekom mirovnih pregovora on je sudjelovao kao predsjednik SDS-a, premda u Ljubiji nije ni bila formirana ta stranka. On je imao neki oficirski čin u bivšoj JNA. Bio je na ratištu jedno vrijeme pa je povučen po zadatku. Vjerojatno je bio na ratištu u području Pakraca jer je to područje pokrivala '5. Kozaračka brigada' u kojoj su bili ljudi iz Prijedora. Prije sam i ja bio u toj brigadi pa znam da su je sačinjavala dva bataljona iz Prijedora i jedan iz Gradiške. To se odnosi na teritorijalnu obranu, a redovni rezervni sasatva JNA koji je bio na području Prijedora je isto išao na ratište prema Pakracu. Kada je

uspostavljena srpska vlast u Ljubiji izdana je zapovijed od strane vojne komande da svi koji se nisu 'obukli' u njihovu vojsku moraju vratiti uniforme.

Dana 8. srpnja 1992., navečer, grupa od nas deset dovedena je u Keraterm. Bili smo oko pola sata na prijavnici. Komandir smjene (visoki, plavi dečko) je uzeo dokumente od nas. Ostali zarobljenici, tj. logoraši bili su zatvoreni unutra u skladištima (ili garažama) od Keraterma. Na ulazu su bila metalna vrata i ulazilo se u četiri boksa. Svi su bili zaključani tako da straža nije imala posla. Kad smo mi stigli to im je bila prilika za 'razonodu'. Bilo ih je oko 20. Započeli su nas 'obrađivati'. Kako smo predali dokumente, jedan od tih vojnika nas je upisivao. S njim je bio i komandir smjene. Ostali su nas rasporedili u vrstu tako da ima mjesta između nas (kao na fiskulturi kada se odruči). Tada su nas počeli tući cokulama, kundacima, pendrecima... Da li su još šta imali u rukama nisam stigao primjetiti. Bio sam deseti, tj. na kraju vrste. Dok smo se izmicali došao sam do parkiranog motora koji je bio od... On je mali rastom, crn, ima dugu kosu, do ramena. Jako je nizak tako da mi je bio do brade. Do mene je stajao susjed iz Ljubije, I. B. koji je još za glavu viši od mene (ja sam visok metar i 80 cm.). Drugi su ga počeli zafrkavati da ga ne može dohvatiti po glavi pendrekom. U trenutku dok smo se raspoređivali on je bio na lijevom krilu vrste tako da nisam mogao vidjeti što je radio. Odjednom sam osjetio jak udarac s leđa, nogom ili nečim drugim. U padu sam se izvio da ne bih pao na motor, ali sam zato pao na betonirani, strmi, kolni ulaz. Kad sam pao, dočekali su me i udarili još jednom tako da sam na trenutak izgubio svijest. Ali u toj sveopćoj galami: 'Diži se! Skači! Ustaj!', ne znam ni sam kako, uspio sam se dići i ponovo stati u red. Udarali su me pendrekom po glavi. Jednom su me ose izujedale po glavi. Gdje god su me udarili pendrekom po glavi osjećao sam bol sličan ujedu od pčela. To je bio sitan bol u odnosu na onaj koji sam osjećao po tijelu, od udaraca koje sam zadobio od pendreka, kundaka i svega ostalog. Trajalo je oko pola sata dok je ovaj u prijavnici pisao naše podatke. Nakon toga su nam vratili dokumente. Komandir je inzistirao da nas sprovedu unutra u hangare jer smo tu trebali samo prenoćiti. Međutim niti jedan od tih stražara ga nije slušao. Stalno su nešto zanovijetali i udarali nas. Jedan me je u jednom trenutku pitao: 'Hoćeš li da ti odsijećem uho?' (držao je mali nožić u ruci). I slične gluposti. Ja sam to doživio kao da oni sami sebe hrabre riječima da bi što više zla pokazali jedni pred drugim. Tako da više nisam ni obraćao pažnju na ono što govore. Komandir je morao potegnuti pištolj da bi ih rastjerao. Odredio je dvojicu da nas rasporede u hangare da prespavamo. Išli smo prema hangarima oko 20 metara ravno i još 30 metara bočnom cestom prema hangaru broj 4 kamo sam ja raspoređen sa još četvoricom. Putem su nas opet tukli. Dok su nas tukli, jedan od nas je imao raskrvavljen nos, stražar je umočio krpu u mokraću i krenuo prema njemu da ga obriše.

Kad smo ušli u 'četvorku' bio je mrak, jedva sam se provukao do slobodnog mjesta. To je bila noga na nozi. Sa mnom je bio D. P. koji je već prije proveo 14 dana u 'Keratermu'. Pustili su ga kući premlaćenog. Jedva je bio malo prizdravio kad su ga opet, tog dana, priveli. On mi je govorio da moramo ići što dalje od vrata. Nakon pola sata slušali smo kako jednog bivšeg milicionera mlata. Izveli su ga na rešetku i kroz rešetku ga tukli jer im komandir nije dozvolio da ga izvedu. To su bili privatni okršaji. Čuli smo kako mu postavljaju pitanja: 'Znaš li koliko si kaznu naplatio... Sjećaj li se kako si me naganjao...' To je bila privatna osveta. Zbog neke sitne zamjerke ta dvojica su ga došla izbatinati. Ujutro kad smo ustali vidio sam da je to prenapučeno. Mi smo tu bili od 22:30 (navečer) do jutra. Cijelo vrijeme sam čučao. Osjećao sam bolove. Našao sam tu V. A. Bio je jako slab.

Tek smo sutradan u Omarskoj dobili, što smo dobili. U Keratermu nas nisu ništa ispitivali. Ujutro je nova smjena straže. Prepoznali su P. koji je već prije bio zatvoren pa su se na njegov račun izživljavali. Tjerali su nas da se međusobno šamaramo i slične gluposti. To se sve zbivalo jako rano ujutro, oko 6 ili 7 sati. Nakon toga su nas vratili u hangar. Oko 10 sati došli su autobusom specijalci u plavim i šarenim uniformama. Mislim da su to bili policajci koji su radili u Omarskoj. Prozvali su grupu od oko 60 ljudi. Tu je bilo dosta ljudi iz Ljubije i sa Hambarina, možda je bio i netko iz Prijedora, ali se ne sjećam više dobro. Znam da je bio jedan čovjek iz Kozarca. Bilo je tu puno ljudi iz Ljubije koji su privedeni dan prije mene i tijekom dana kad sam ja priveden. Nas deseticu koji smo po noći dovedeni još su jednom popisali. Popisivao nas je brat od moje kolegice s posla. On se preziva G. (ne sjećam mu se imena). Otac mu je R. Sestra mu je D. Imao sam grozan osjećaj jer mi je uputio pogled i pitao me kako se zovem. Sve to kao da me ne poznaje, a poznavali smo se. U pogledu sam mu vidio da se pita: 'Zar sam se ja s takvim čovjekom družio?' Prije su znali govoriti da će oni samo ekstreme maknuti i valjda su svi ljudi u tom smjeru bili zalučeni. Tko god je bio doveden u logor promatrali su ga kao da je, u najmanju ruku, pobio pola Srba iz Prijedora. Svih 60 su nas stavili u isti autobus. Dok su nas popisivali i dok su iz drugih skladišta izvodili ljude koji su bili na popisu, dio stražara nas je maltretirao. Izveli su iz autobusa i tukli P., još jednog dečka N. K. i još jednog kojem ne znam ime. Tukli su ih zato što su ih od prije poznavali. P. su znali od prije, kad je bio u Keratermu. Vodili su ih iza autobusa, da mi ne vidimo, ali se čulo kako ih tuku. Poslije kad su sjedali u autobus ušlo je nekoliko stražara da ih 'isprate' i opet su njih trojicu tukli čime su stigli. Prošli smo glavnom cestom Prijedor - Banja Luka prema Omarskoj. Mislim da smo i tad išli svi pognute glave, kako su nas i inače sprovođili. Ne mogu se sjetiti da li je to bilo tada ili poslije kad su nas sprovođili u logor Manjaču. Uglavnom vozili su nas natraške okrenute i glave skroz na sicevima tako da nismo mogli gledati put kojim prolazimo.